

ΕΡΡΙΚΟΥ Α. ΣΚΑΣΣΗ

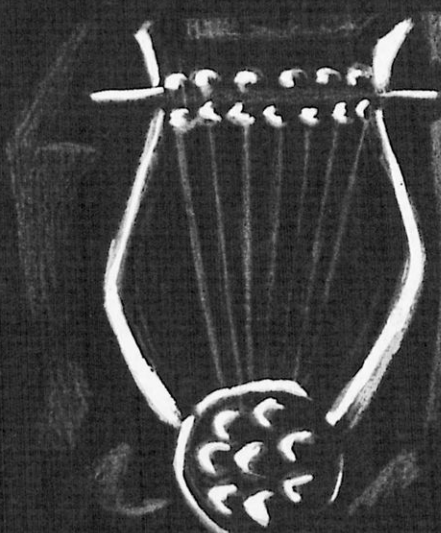
ΚΙΚΕΡΩΝΟΣ

ΕΝΥΠΝΙΟΝ ΣΚΙΠΙΩΝΟΣ

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
846

ΑΣΙΟΥ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑΙ 1969

Ciceroonis (M. Tullii)

ΛΑΤΙΝΙΚΑ 27/5 = 136

ΜΑΡΚΟΥ ΤΥΛΛΙΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΟΣ
ΕΝΥΠΝΙΟΝ ΣΚΙΠΙΩΝΟΣ

ΔΩΡΕΑ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

002
Κ1Σ
ΣΤ2Β
846

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΥΡΩΠΗΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Σ 1

89

ΣXB

ΕΡΡΙΚΟΥ Α. ΣΚΑΣΣΗ

Ciceronis (M. Tulli)

M. TULLII CICERONIS
SOMNIUM SCIPIONIS
(DE RE PUBLICA LIBER VI)

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΛΛΑΣ

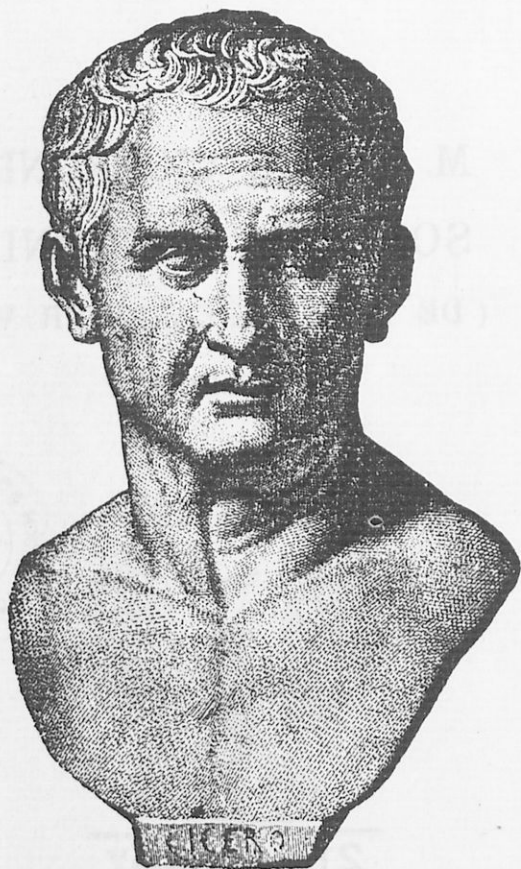
21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΔΡΗΣΑΤΟ

O. E. D. B

αριθ. εισαγ. 3279 του έτους 1969

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1969
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Α' . 'Ο Κικέρων φιλόσοφος.

'Ο Κικέρων (106 π.Χ. - 43 π.Χ.) νέος ὃν ἐμελέτησεν ὅλα τὰ φιλοσοφικά συστήματα. Ἦκουσεν (ἀπὸ τοῦ 88 π.Χ.) τὸν ἐπικουρείου φιλόσοφον Φαῖδρον, τὸν ἐκ Λαρίσης Φίλωνα τῆς Νέας Ἀκαδημείας καὶ τὸν Στωϊκὸν Διόδωτον, ὃν ἔπειτα εἶχεν ἐν τῇ οἰκίᾳ του.

Ἐν Ἀθήναις (79 π. Χ.) ἐπίσης ἠκροάσθη τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἀντιόχου ἐξ Ἀσκάλωνος (μαθητοῦ τοῦ Φίλωνος) καὶ τοῦ ἐκ Σιδῶνος ἐπικουρείου Ζήνωνος καὶ ἐκ νέου τοῦ Φαίδρου, ἐν Ῥόδῳ δὲ (78 π. Χ.) τοῦ Στωϊκοῦ Ποσειδωνίου, ὁπαδοῦ τῆς Μέσης Στοᾶς, ὅστις μεγάλως ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτόν. Ὁ Κικέρων εἶχε κλίσιν μεγάλην πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ δὴ πρὸς τὴν πλατωνικὴν ἀσχοληθεὶς (54 - 51 καὶ 46 - 45 π.Χ.) περὶ μελέτας ἀφορώσας εἰς τὴν γνωσιολογίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν ἠθικὴν. Τὴν φιλοσοφίαν ἐξυμνεῖ θαυμασίως ἐν τοῖς Τουσκουλανοῖς (1, 62 καὶ 5, 5). Εἶναι ὁ πρῶτος Ῥωμαῖος, ὅστις κατῴρθωσε νὰ καταστήσῃ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ἰκανὴν νὰ ἐκφράξῃ γλαφυρότατα διάφορα φιλοσοφήματα. Ἀλλὰ ἐπὶ πλέον χρησιμεύει ὡς σπουδαῖος γεφυρωτῆς τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς παραδόσεως ἀπὸ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἀφ' ἑνός, καὶ αὐτοῦ ἀφ' ἑτέρου, πλουτίζων τὰς θεωρίας τῶν Ἑλλήνων διὰ ρωμαϊκῶν παραδειγμάτων καὶ ἔτι σπουδαιότερον προβαίνων ἕνεκα τῆς ἐν τῇ πολιτικῇ ἐμπειρίας εἰς τὴν ἐξέτασιν διαφόρων συναφῶν ζητημάτων.

Περὶ ὅλων αὐτῶν παραθέτει μὲν τὰς γνώμας ἄλλων, χωρὶς ἐκάστοτε νὰ προβάλλῃ ἰδίαν κρίσιν, εἰσάγει ὅμως, κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Φίλωνος καὶ τοῦ Ἀντιόχου, τὸ ἐκλεκτικὸν σύστημα, ἐν ᾧ διαφαίνεται οὕτω ἡ προσωπικὴ αὐτοῦ περὶ φιλοσοφίας ἄποψις.

'Ο Κικέρων εἶναι πολέμιος τῆς Ἐπικουρείου φιλοσοφίας, δέχεται ἐν τῇ γνωσιολογίᾳ τὸ σύστημα τῆς Νέας Ἀκαδημείας, εἰδικῶς τοῦ Φίλωνος, καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ εἶναι Στωϊκὸς ἢ μᾶλλον κατὰ τοσοῦτον Στωϊκός, ὅσον ὁ Παναίτιος (κρᾶμα Στωικισμοῦ καὶ Πλατωνισμοῦ). Ὁ Κικέρων πιστεύει εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν θεῶν, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ἥτις προέρχεται ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ ἧς ἡ ἀληθὴς ζωὴ ἀρχίζει μετὰ θάνατον.

Οὕτω τὰ φιλοσοφικά ἔργα τοῦ Κικέρωνος ἐχρησίμευσαν ὡς ἀφετηρία τῆς πνευματικότητος τῆς Δύσεως.

Εἰς τὸν Κικέρωνα ἐπίσης ἀνατρέχει καὶ αὐτὸς ὁ φιλόσοφος Κάντιος εἰς ἱστορικός περι ἠθικῶν προβλημάτων παρατηρήσεις.

Ἐκ τῶν πολλῶν φιλοσοφικῶν ἔργων ἐσώθησαν 12, οὐχὶ ὅλα ἀκέραια καὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν Πολιτείαν (τὸ *de re publica* καὶ ἡ συνέχεια, ὡς συμπλήρωμα αὐτοῦ, τὸ *de legibus*), εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ἠθικὴν καὶ θρησκείαν (τὰ *paradoxa stoicorum, de finibus bonorum et malorum, Tusculanae disputationes, de natura deorum, de divinatione, de fato, Cato maior ἢ de senectute, καὶ Laelius ἢ de amicitia* κ. ἄ.).

Β' . Τὸ πολιτικὸν ἔργον τοῦ Κικέρωνος *de re publica*.

α) Ἱστορικὴ ἀνασκόπησις.

Ἔνεκα τῶν ποικίλων μεταβολῶν, ἃς ὑπέστη ἡ Ῥώμη προϋόντος τοῦ χρόνου, τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἀπέβη μικτόν, κράμα δηλ. βασιλικοῦ, ἀριστοκρατικοῦ καὶ δημοκρατικοῦ, ἐφ' ὅσον αἱ τῶν τάξεων ἐριδες διεκονοῦντο ἐκάστοτε διὰ νόμων, οἵτινες κατέστησαν τέλος δυνατὴν τὴν πολιτικὴν ἐξίσωσιν μεταξὺ τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληβείων. Ἀλλὰ τὰ ἐπελθόντα γεγονότα τῶν μεγάλων κατακτῆσεων ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει ὡς καὶ ἡ ἐξ αἰτίας τούτων εἰσροὴ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀφθόνου πλοῦτου δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐπιφέρωσι τὴν ἠθικὴν διαφθοράν, τὴν κοινωνικὴν ἀναστάτῳσιν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον πολιτικὴν μεταβολήν. Μεγάλα: οἰκογένεια, πλουτήσασαι ἐκ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἀσκήσεως τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας καὶ ἐκ τῆς διοικήσεως Ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν, κατέστησαν παντοδύναμοι, ἔτι δὲ μᾶλλον ηὔξθη ἡ δύναμις αὐτῶν διὰ νέων μεταξὺ των ἐκ συγγενείας δεσμῶν. Οὕτω ἐξ αἰτίας τῆς δυσαρεστήσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀγρίων ἀγῶνων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐξερράγησαν αἱματηροὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι, ὡς ἡ στάσις τῶν Γράκχων (133 - 121 π.Χ.), ὁ φοβερὸς πόλεμος μεταξὺ Μαρίου καὶ Σύλλα (100 - 79 π.Χ.) καὶ τέλος ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα (63 π.Χ.). Ἐπηκολούθησεν ἡ τριανδρία τοῦ Καίσαρος, Πομπηίου καὶ Κράσσου, καθ' ἣν οὗτοι κατενέμοντο τὸ Κράτος πρὸς ἰδίους αὐτῶν σκοπούς.

Τότε ἀκριβῶς, ὅποτε τὰ θεμέλια τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους ἐπικινδύνως πλέον ἐσειόντο, ἀνεφάνη ὡς φωτεινὸς ἀστήρ, ὁ ἀριστοκρατικῶν φρονημάτων καὶ θερμὸς ὑπερασπιστὴς τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν

Κικέρων, ὅστις ὡς ὕπατος (τῷ 64 π.Χ.) διὰ τῆς σθεναρᾶς αὐτοῦ ἐπεμβάσεως ἔσωσε (δι' ὃ καὶ ὠνομάσθη *pater patriae*) τὸ ῥωμαϊκὸν Κράτος ἀπὸ τῶν ὀνύχων τοῦ διεφθαρμένου συνωμότου Κατιλίνα, ὅστις παρ' ὀλίγον θὰ ἀπέβαινε κύριος τῆς ὅλης καταστάσεως. Ὁ αὐτὸς Κικέρων ἔπειτα, ὑπεστήριξε σθεναρῶς καὶ εὐθαρσῶς τὴν Σύγκλητον ἐναντίον τῆς τριανδρίας, ἧς ὑπεκίνησε τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος καὶ τὴν ἔχθραν. Τέλος διὰ τῶν δολοπλοκιῶν τοῦ Κλωδίου ἐξωρίσθη (τῷ 58 π.Χ.) εἰς Θεσσαλονίκην. Ἀνακληθεὶς ἐκ τῆς ἐξορίας, τὸ ἐπόμενον ἔτος διὰ τῶν φροντίδων τοῦ Τ. Ἀννίου Μίλωνος (ὑπὲρ οὗ βραδύτερον ἐξεφώνησεν ἐν δικαστηρίῳ λόγον, διότι κατηγορήθη ὅτι ἐφόνευσε τὸν Κλώδιον) καὶ τῇ βοήθειᾳ τοῦ Πομπηίου, ἀνέλαβεν, ἐπανελθὼν κατὰ τρόπον θριαμβευτικὸν εἰς τὴν Ῥώμην, νὰ ὑπερασπίσῃ διὰ συγγραφῶν εἰδικῶν τὴν Πολιτείαν.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπεφάσισε νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὴν συγγραφὴν τοῦ *de re publica* (περὶ πολιτείας) ἔργου, οὗτινος ἤδη (ἀπὸ τοῦ ἔτους 61 καὶ πρὸ αὐτοῦ ἀκόμη) εἶχεν ἀρχίσει νὰ συλλέγῃ τὴν ὕλην καὶ κυρίως ἐπελήφθη τῆς ἐργασίας ἐν τῷ κτήματι αὐτοῦ, τῷ *Cumanum* (ἐν Κύμῃ τῆς Καμπανίας) καὶ ἐν τῷ *Pompeianum* (ἀπὸ τοῦ 55 π.Χ.) μετὰ βαθεῖαν μελέτην τῶν ἀρχαίων τῆς Ῥώμης παραδόσεων, χρησιμοποιοῦν τὰ ἔργα καὶ τὴν σπουδαίαν βιβλιοθήκην τοῦ σοφοῦ Τερεντίου Οὐάρρωνος, τὴν ἱστορίαν τοῦ Πολυβίου καὶ πᾶν ὅ,τι περὶ πολιτείας εἶχον γράψει ὁ Πλάτων, ὃν εἶχεν ὡς ἰδανικὸν πρότυπον καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ἐξηκολούθησε δὲ τὴν ἐργασίαν βραδύτερον καὶ ἐν τῷ ἄλλῳ αὐτοῦ κτήματι, τῷ *Tusculanum* (ἐν Τούσκλῳ) μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἰδιαίτερος ἐθεώρει μεγάλου κόπου καὶ μεγάλης σπουδαιότητος.

Τὸ ἔργον τέλος ἐδημοσιεύθη εἰς 6 βιβλία πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του εἰς Κιλικίαν (περὶ τὸ 51 π.Χ.), καθ' οὗς ἀκριβῶς χρόνους ὁ Καῖσαρ ἐτελείωνε τὴν κατάκτησιν τῆς Γαλατίας.

Ἐν μέσῳ ἀγῶνων καὶ πολιτικῶν ταραχῶν ἐκ φόβου ὅτι ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἠπειλεῖτο τὸ πᾶν, ὁ Κικέρων δὲν ἔπαυσε ἀνατρέχων εἰς τὸ ἔνδοξον παρελθὸν τῆς Ῥώμης τὸ ὁποῖον πάντοτε ἐνοστάλγει ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ παρόν. Δι' ὃ ἀλληλογραφῶν πρὸς φίλους καὶ συγγενεῖς ἐξωπερίκευε τὴν ἀγωνίαν του ἰσχυρίζομενος « *nullam iam esse rem publicam* » (*ad Quintum fr.* 3, 5, 4). Ἐν τούτῳ ἐξεδήλου τὴν στερρὰν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἔνδοξος Ῥωμ. Πολιτεία ἔπρε-

πε νὰ διασωθῆ, διότι ἄλλως θὰ συμπαρέσυρεν εἰς ἐρείπια τὸν κόσμον ὀλόκληρον (Cic. rep. 3, 23, 34). Τὸ ἔργον εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἀδελφὸν Κόϊντον ἢ κατ' ἄλλους εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ τὸν Ἀττικόν.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Κικέρων εἶχε κατὰ νοῦν νὰ διαίρησθαι τὸ ἔργον εἰς 9 βιβλία, εἰς διαλόγους ἰσαριθμούς ἕνα καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῆς ἐξ ἑνῆνα ἡμερῶν ἑορταστικῆς ἀργίας (novendiales feriae = feriae latinae). Ἀποπερατώσας μάλιστα τὰ δύο πρῶτα βιβλία τοῦ de re publica ἐν τῷ Τουσκουλανῶ ἀνέγνωσεν αὐτὰ εἰς τὸν γράψαντα περὶ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ φιλοσόφου Ἐμπεδοκλέους καὶ φίλον του τὸν Γναῖον Σαλλούστιον (πιθανώτερον ἢ εἰς τὸν ἱστορικὸν Σαλλούστιον). ὅστις συνεβούλευσεν ὅτι πρέπει ἀντὶ τῆς διαλογικῆς μορφῆς νὰ ἔχῃ τὸν λόγον αὐτὸς ὁ Κικέρων, ὡς ἀνὴρ ὑπατικῆς ὑφίστου πολιτικοῦ κύρους καὶ μεγίστης περὶ τὰ κοινὰ πείρας (Cic. ad Q. fr. 3, 5, 1 ἐξ.).

Ὁ Κικέρων ἐφάνη ἀποδεχόμενος τὴν συμβουλὴν ταύτην, τελικῶς ὅμως δὲν μετέβαλε ριζικῶς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον, ἀλλ' ἐτροποποίησε τὴν ἀρχικὴν διάταξιν διασκευάσας πῶς τὴν ὕλην καὶ περιορίσας τὸν ἀριθμὸν τῶν βιβλίων ἀπὸ 9 εἰς 6, δι' α κατηγαλῶθησαν ἐν συνόλῳ 3 ἐκ τῶν ἑορτασίμων ἡμερῶν, ἤτοι μία ἡμέρα διὰ τὸ περιεχόμενον δύο βιβλίων.

Ἐν αὐτοῖς ὑποστηρίζεται ὅτι τὸ ῥωμαϊκὸν πολίτευμα (res publica) εἶναι ἄριστον πάντων, διότι ἀπέβη ἡ τελειότερα μορφή διακυβερνήσεως τοῦ Κράτους διὰ τῆς ἀγαστῆς συνενώσεως τῆς βασιλείας (μοναρχίας), τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς δημοκρατίας (ἤτοι τῆς ἐξουσίας ἀρχόντων τ.ἔ. ὑπάτων, συγκλήτου καὶ δήμου). Διότι, ἐπειδὴ οὐδεμία ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀπηλλαγμένη κινδύνων, ἐὰν τὸ πολίτευμα εἶναι ἀμιγές, ἐξολισθαινέει ἢ μὲν μοναρχία πρὸς τὴν ἀπόλυτον δεσποτείαν (τὴν τυραννίδα), ἢ δὲ ἀριστοκρατία πρὸς τὸν κομματισμὸν (τὴν ὀλιγαρχίαν), ἢ δὲ δημοκρατία πρὸς τὴν ἀναρχίαν (λαοκρατίαν). Ἐν πάσῃ περιπτώσει οὐδεμία ἐξ αὐτῶν εἶναι βιώσιμος ἐπὶ μακρόν, διότι ἐκάστη ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ μερίδος, ἣν αἱ δύο ἄλλαι συνασπίζονται ἐκάστοτε ἵνα τὴν ἀνατρέψουν. Οὕτω ὁ Κικέρων κλίνει καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τοῦ μικτοῦ πολιτεύματος, ὅπερ, ἀνεκάθεν ἰσχύσαν, ἐμπιστεύεται εἰς ἕνα μόνον ἄρχοντα τὴν ὑπάτην διεύθυνσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μᾶλλον προικισμένους πολίτας ἱκανὸν μέρος τῆς ἐξουσίας, χωρὶς νὰ ἀρνήται ὅμως καὶ εἰς τὸν λαὸν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων ὑποθέσεων.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μικτῆς πολιτείας ἐθεμελίωσεν ὁ Πλάτων, ἀνε-

πτυξεν ὁ Δικαίαρχος, παρέλαβεν ὁ Πολύβιος καὶ συνεπλήρωσεν ὁ Στωϊκὸς Παναίτιος, ἐξ οὗ παρέλαβεν ὁ Κικέρων (πρβλ. Cic. rep. βιβλ. κυρίως II καὶ III).

Ὑποστηρίζεται ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ἡ ἔνωσις τῶν τριῶν εἰδῶν, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, καὶ τὸ καθήκον τῶν Ῥωμαίων νὰ καλλιεργῶσι τὴν ἠθικὴν καὶ νὰ ἀσκῶσι τὴν πολιτικὴν. Ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ὁμολογεῖται ὡς ἄριστον πολίτευμα τὸ Ῥωμαϊκόν, οὗ παρέχεται ἡ ἱστορικὴ κατὰ Πολύβιον ἀνάπτυξις. Ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ (οὗ περίληψιν δίδει ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος) τίθεται ὡς βᾶσις ἀπαραίτητος τῆς πολιτείας ἡ δικαιοσύνη. Ἐν τῷ τετάρτῳ γίνεται λόγος περὶ τῶν ἠθικῶν κατευθύνσεων καὶ τῆς ἀγωγῆς. Ὁ Κικέρων ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ καινοτομεῖ ἀσχολούμενος περὶ τὸν ἡγήτορα τῆς πολιτείας (princeps civitatis, rectores, rector patriae, rector rerum publicarum), ὅστις διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ μικτοῦ πολιτεύματος ὀφείλει νὰ ἐξυπηρετῇ τὴν Πολιτείαν καὶ νὰ μὴ ἱκανοποιῇ τὰς ἐπιθυμίας ἐνὸς ἐκάστου τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ νὰ συγκεντρῶνῃ τὴν ἐμπιστοσύνην πάντων τῶν πολιτῶν. Ὡς παράδειγμα ἔλαβε τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄνδρας, οἷος ὁ Σόλων, ὁ Περικλῆς καὶ γενικῶς εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοῦ τὴν Ἀθηναίων Πολιτείαν τοῦ Ἀριστοτέλους. Περὶ τοῦ ἔκτου βιβλίου, οὗ μόνον γνωστὸς τυγχάνει ὁ ἐπίλογος (τὸ ἀποκαλυπτικὸν ἐνύπνιον, τοῦ νεωτέρου Σκιπίωνος), ἴδε Προλεγόμενα.

β) Σπουδαιότης τοῦ ἔργου.

Ὁ Κικέρων ἀποκαλεῖ, καὶ πολὺ δικαίως, τὸ de re publica ἔργον αὐτοῦ ἐχέγγυον καὶ ἀσφάλειαν δοθεῖσαν εἰς τὸ κοινὸν περὶ τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς του, ὡς τὸ ἀπέδειξεν ὀλίγον ἔπειτα, ὅτε ὡς ἀνθύπατος (51 π.Χ.) διέφυξε τὴν Κιλικίαν. Ἐδειξε πράγματι ὅτι ἡ ἀρετὴ, ἣν δὲν ἀρκεῖ νὰ κατέχῃ τις ὡς ἐπιστήμων, πρέπει ἐν τῇ πράξει νὰ δεικνύεται· τὰ ἀξιώματα τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ἀρχόντων εἶναι καθήκοντα, ἀλλ' δεόν νὰ ἐκπληρώσῃσι καὶ οὐχὶ ἐπιδιωκόμενα ἀγαθὰ χάριν τῆς ἰδιοτελείας καὶ φιλοδοξίας αὐτῶν.

Ὁ Κικέρων πρὸς σύνταξιν τοῦ ἔργου του ὠφελήθη ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους κατὰ τρόπον ἀρμόζοντα πρὸς τὸν σκοπὸν του καὶ δὴ πρὸς τὰς Ῥωμαϊκὰς ἀρχάς, συγκεραυνῶν τὰς ἀφηρημένους θεω-

ρίας του Πλάτωνος προς τὰς θετικωτέρας ἀντιλήψεις τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ ἱστορικοῦ Πολυβίου.

Ὁ Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ αὐτοῦ εἶχε διαγράψει ἐν τῷ νῶ πολιτείαν παντάπασιν ἰδεώδη, ἐνῶ ὁ Κικέρων περιγράφει τὴν ῥωμ. πολιτείαν ὡς ἀπαύγασμα φυσικὸν δικαιοσύνης καὶ σοφίας. Οὕτω δεικνύων τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν ἐν τε τῇ γενέσει καὶ τῇ αὐξήσει καὶ ἤδη ἀνδρωθεῖσαν καὶ ἰσχυροποιηθεῖσαν, ἀκολουθεῖ τὸν σκοπὸν τοῦ καλύτερον ἢ ἐὰν ἐφαντάζετο πολιτείαν, ὡς ὁ Πλατωνικὸς Σωκράτης. Καὶ αὐτὸς ὁ Κικέρων ἀναφέρει ὅτι ὁ Πλάτων περιέγραψε πολιτείαν ἰδεώδη, ἐν ᾧ αὐτὸς ἐστηρίχθη ἐπὶ πραγματικῆς καὶ μάλιστα μεγαλειώδους πολιτείας, τῆς Ῥωμαϊκῆς, ἐν ἣ διαφαίνονται σαφῶς αἱ ἀρχαὶ πολιτείας, οἷαν καὶ ὁ Πλάτων διεῖδεν, ἀλλ' οὕτως, ὥστε νὰ φαίνεται ὀφθαλμοφανῶς ἡ ἀφορμὴ καὶ ἡ αἰτία οἰουμένη ἐν αὐτῇ καλοῦ ἢ κακοῦ.

Ἐκεῖνο ὅπερ παραλαμβάνει ὁ Κικέρων παρὰ τοῦ Πλάτωνος εἶναι αἱ ἰδέαι περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ὡς π.χ. εἶναι ἡ διδασκαλία περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἥτις ἐκτίθεται ἐν τῷ *Somnium Scipionis*. Ὁ Κικέρων ἐπωφελήθη ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας μόνον τὰς αἰωνίους καὶ καθολικὰς ἀρχὰς τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς. Διὰ τοῦτο τὰ περὶ πολιτείας βιβλία αὐτοῦ ἐτιμῶντο πολὺ, ὡς ἔχοντα σπουδαῖον καὶ ἀρεστὸν εἰς ὅλους περιεχόμενον. Εἰς τὰς ἀρετὰς αὐτὰς προσετίθετο τὸ κῦρος καὶ ἡ αὐθεντία τοῦ ἀνδρός, ἡ ῥητορικὴ αὐτοῦ δεινότης, ἡ ἀνιδιοτέλεια, ἡ τιμιότης καὶ ἡ ἀγασθὴ φιλοπατρία, περὶ ἧς διηγεῖται ὁ Πλούταρχος (β. Κικ. 49) τὰ ἐξῆς : « Πυθάνομαι δὲ Καίσαρα (δηλ. τὸν Αὐγουστον) χρόνοις πολλοῖς ὕστερον εἰσελθεῖν πρὸς ἓνα τῶν θυγατρίδων· τὸν δὲ βιβλίον ἔχοντα Κικέρωνος ἐν ταῖς χερσὶν ἐκπλαγέντα τῷ ἱματίῳ περικαλύπτειν ἰδόντα δὲ Καίσαρα λαβεῖν καὶ διελθεῖν ἐστῶτα μέρος πολὺ τοῦ βιβλίου, πάλιν δ' ἀποδιδόντα τῷ μεираκίῳ φάναι : « Λόγιος ἀνήρ, ὦ παῖ, λόγιος καὶ φιλόπατρις ».

γ) Τύχη τοῦ ἔργου.

Τὸ φιλοσοφικὸν - πολιτικὸν τοῦτο βιβλίον, κατὰ τὸν α' αἰῶνα μ.Χ. λησμονηθέν, ἀλλ' ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνας θαυμασθέν, ἔσχε τὴν μεγίστην ἀτυχίαν νὰ ἀπολεσθῇ καὶ μόλις εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ἀνευρέθη, οὐχὶ ὅμως ἀκέραιον (περίπου πλέον τοῦ 1/3 τοῦ συνόλου).

Οἱ παλαιοὶ Σενέκας, Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, Σουητώνιος, Φρόντων

καὶ Ἀδῶλος Γέλλιος κάμνουσι νύξεις περὶ αὐτοῦ καὶ σπανίως ἀναφέρουσι χάριν τῆς γλώσσης μόνον χωρία. Ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις, μετὰ τοὺς δύο αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας, παραδίδεται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Σεβή-
ρος (αὐτοκράτωρ 222 - 235 μ.Χ.) ἐμελέτα ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν Βεργίλιον, τὸν Ὁράτιον, τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοὺς δια-
λόγους τῶν ἔργων τοῦ Κικέρωνος de re publica καὶ de officiis (περὶ
καθηκόντων). Ἐπειτα καὶ αὐτὸς ὁ ἱερός Αὐγουστίνος ἐμελέτησε
τοῦτο καὶ ἐμιμήθη ἐν τῷ de civitate Dei ἔργῳ αὐτοῦ.

Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἐξαιρέσεις καὶ καθόλου εἰπεῖν τὸ de re publica
κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς διαφθορᾶς δὲν εἶχε τὴν
πρώτην σπουδαιότητα. Αἱ ἀρχαὶ ὅμως αὐτοῦ ἐνδιέφερον τὸν Χριστια-
νισμόν, ὅστις διὰ τοῦ Lactantius καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἱεροῦ Augustinus μιμεῖται
ἢ ἀντιγράφει χωρία τινά. Ἐπίσης οἱ γραμματικοὶ Nonius (Marcellus)
καὶ κυρίως ὁ (Aurelius Ambrosius Theodosius) Macrobius ἀνα-
φέρουσι χωρία ἢ ἐν ἐκτάσει σχολιάζουσι (ἰδ. κατ. σ. 107). Τέλος ὁ
Boethius (480 - 524 μ.Χ.), ὁ γραμματικὸς Priscianus καὶ αὐτὸς ὁ
Isidōrus, ἐπίσκοπος τῆς Σεβίλλης (περ. 600 - 636 μ.Χ.) εἶχον εἰσέτι
εἰς χεῖρας τὸ « περὶ πολιτείας » ἔργον τοῦ Κικέρωνος ὡς καὶ πάντες
οἱ λόγιοι τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἄλλὰ βραδύτερον ἀπωλέσθησαν τὰ ἔχνη αὐτοῦ, διότι τὸ βιβλίον
τοῦτο, ὡς καὶ τόσα ἄλλα, ἔπεσαν εἰς χεῖρας ἀνθρώπων μὴ δυναμένων
νὰ κατανοήσωσι τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σημασίαν, ἣν θὰ εἶχεν ἢ διάσωσις
αὐτοῦ.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως ὁ ἐκ Νικομηδείας τοῦ
Βυζαντίου Ἕλληνας μοναχὸς Μάξιμος Πλανούδης περὶ τὸ 1330 μετέ-
φρασε ἐν τμήμα, τὸν ἐπίλογον (Somnium Scipionis), ἀλλὰ τὸ
μέρος αὐτὸ εἶχεν ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀποσπασθῆ ἐκ τοῦ ὅλου ἔργου,
διὰ τὸ ὅποιον εἶχεν ἀποσβεσθῆ πλέον πᾶσα περὶ ἀνευρέσεως ἐλπίς. Παρὰ
ταῦτα ὅμως τὸ σύγγραμμα αὐτὸ δὲν ἀπωλέσθη, διότι ἡ τύχη ἐπεφύ-
λασσε (τῷ 1819) εἰς τὸν βιβλιοθηκάριον τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης
καὶ μετέπειτα Καρδινάλιον Angelo Mai τὴν ἀνακάλυψιν παλιμψήστου
κώδικος περιέχοντος ἀποσπάσματα τῶν 5 πρώτων βιβλίων ἐκτεταμένα
κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον.

Ὁ κώδιξ οὗτος μετηνέχθη ἀπὸ τινος ἐν Ἰταλία μοναστηρίου τοῦ
Saint Columban ἐν Bobbio εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ (ἀρ.
5757 τοῦ IV αἰῶνος) λίαν κεκολωβωμένος. Τὸ μετὰ χασμάτων τὸ

πρώτον (1822) δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Μαί κείμενον διὰ μεταγενεστέρων ἐργασιῶν καὶ τῆς κριτικῆς ἀποκαταστάσεως πολὺ ἐβελτιώθη. Εἰς αὐτὸ προστεθήσαν καὶ ἄλλα ἀποσπάσματα καὶ πρὸ παντὸς τὸ *Somnium Scipionis*. Οὕτω τοῦ ἔργου *de re publica* σφίζεται τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ πρώτου βιβλίου, σημαντικὸν μέρος τοῦ δευτέρου, ἀποσπάσματα ἀξιόλογα τοῦ τρίτου, τὸ τέταρτον ὅμως καὶ πέμπτον βιβλίον παραμένουσι σχεδὸν ἄγνωστα. Τοῦ ἔκτου δὲ καὶ τελευταίου ἐσώθη, μόνον ὁ θαυμαστός ἐπίλογος (*Somnium Scipionis*).

δ) Τὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου.

Τὰ τοῦ διαλόγου πρόσωπα (129 π.Χ.) μὴ σύγχρονα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Πλάτωνα, ἐν τῷ ἔργῳ καθόλου περὶ πολιτείας (*de re publica* ἤτοι *de optimo statu civitatis et de optimo cive*) ἀπαριθμεῖ αὐτὸς ὁ Κικέρων ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ. Εἶναι δὲ ταῦτά οἱ ἐξῆς ἄνδρες τοῦ κύκλου τῶν Σκιπιῶνων.

Ὁ Ἀφρικανὸς ὁ Νεώτερος (ἰδ. κατωτέρω), τὸ καὶ κυριώτερον πρόσωπον, ὁ Φίλων (*L. Furius Philo*), ὑπάτος τῷ 136 π.Χ. ἐκ τῶν μᾶλλον πεπαιδευμένων τῶν χρόνων του, ἐντριβῆς περὶ τὰ ἀστρονομικά, φίλτατος τοῦ Σκιπιῶνος καὶ τοῦ Λαιλίου, ὁ Λαίλιος (ἰδ. κατωτέρω), ὁ Μάνιος Μανίλιος (*M. Manilius*) ὑπάτος τῷ 149 π.Χ. (ἐν τῷ 5ῳ βιβλίῳ τοῦ ἔργου). Εἰς αὐτοὺς προστίθενται ὡς ἀκροαταὶ τέσσαρες διακεκριμένοι νέοι (ὁ *Q. Aelius Tubero*, ὁ *P. Rutilius Rufus* καὶ οἱ δύο γαμβροὶ τοῦ Λαιλίου *Q. Mucius Scaevola augur* καὶ *C. Fannius*, διακρινόμενοι εἴτε ἐπὶ πολιτικότητι καὶ ῥήτοριᾳ ὡς ὁ πρῶτος, εἴτε ἐπὶ ἱστορικότητι ὡς ὁ δεύτερος, συγγραφεὺς *Χρονικῶν* τῆς ἐποχῆς του).

Ὡς λαμβάνων δ' ἐνεργὸν μέρος παρίσταται ἐν τῷ τέλει τοῦ τρίτου βιβλίου καὶ ὁ Μόμμιος (*Spurius Mummius*), ἀδελφὸς τοῦ ἐκπορθητοῦ τῆς Κορίνθου Λευκίου Μομμίου. Ἰδιαιτέρως δὲ ἐν τῷ Ἐνυπνίῳ λαμβάνουσι μέρος :

1. Ὁ *L. Aemilius Paulus Macedonicus* (Παῦλος Αἰμίλιος ὁ Μακεδονικὸς) ἐξ ἀρχαιοτάτου πατρικίου γένους τῶν Αἰμιλίων, νικητῆς τοῦ Περσέως παρὰ τὴν Πύδναν (168 π.Χ.), υἱὸς τοῦ ἀποθανόντος ἐν Κάνναις Παύλου καὶ πατὴρ τοῦ Ποπλίου, ὅστις ἔνεκα τῆς υἰοθεσίας ἐπανομάσθη Σκιπιῶν Ἀφρικανὸς ὁ νεώτερος. Ὑπῆρξε, κατὰ τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς, ἀκραιφνῆς Ῥωμαῖος καὶ φίλος τῶν Ἑλλήνων.

2. 'Ο P. Cornelius Scipio Aemilianus (Π. Κορνήλιος Σκιπίων Αιμιλιανός) ὁ ἑπονομασθεὶς Africanus (Minor) καὶ Numantinus. Ἐγεννήθη τῷ 185 / 184 π.Χ. Ἦτο δευτερότοκος υἱὸς τοῦ L. Aemilius Paulus τοῦ Μακεδονικοῦ καὶ τῆς πρώτης συζύγου αὐτοῦ Papiria. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Σκιπιώνων, υἱοθετηθεὶς παρὰ τοῦ Π. Κορνηλίου Σκιπίωνος, πρεσβυτέρου υἱοῦ Σκιπίωνος Ἀφρικανοῦ (τοῦ Πρεσβυτέρου) ἀποθανόντος τῷ 183 π.Χ. Εἶχε διδασκάλους τὸν ἱστορικὸν Πολύβιον καὶ τὸν φιλόσοφον Μητρώδωρον καὶ ἦτο ἐγκρατέστατος τῶν ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν γραμμάτων. Ὑπῆρξε φίλος τοῦ Στωϊκοῦ Παναϊτίου καὶ τῶν τὰ μάλιστα πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τῶν χρόνων του (τοῦ κωμικοῦ ποιητοῦ Τερεντίου, τοῦ Ἀκχίου, τοῦ Λουκιλίου) ὡς καὶ τῶν προσώπων τοῦ διαλόγου ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κικέρωνος de re publica. Ἐπαινεῖται ὑπὸ τούτου, καθὼς μαρτυροῦσι διασωθέντα τινὰ ἀποσπάσματα, ὡς ῥήτωρ διακεκριμένος. Διετέλεσεν ὕπατος τῷ 147 π.Χ. εἰς ἡλικίαν μολὶς 37 ἐτῶν, τερματίσας τὸν Γ' Καρχηδονικὸν πόλεμον καὶ πάλιν τὸ δεύτερον ὕπατος τῷ 134 π.Χ. Ἐθριάμβευσε τῷ 133 π.Χ. ἐκ τοῦ κατὰ τῆς Νομαντίας πολέμου. Ἐπὶ τινὰ ἔτη ἀπεμακρύνθη τῆς Ῥώμης ἐπιστρέψας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Τιβερίου Γράκχου. Ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ ἐπρέσβευεν ἀρχὰς ἀριστοκρατικὰς. Τῷ 129 π.Χ. εἰς ἡλικίαν 56 ἐτῶν εὐρέθη ἐπὶ τῆς κλίνης του νεκρός. Διὰ τὴν δολοφονίαν του κατηγορήθη τὸ δημοκρατικὸν κόμμα ἐναντίον τοῦ ὁποῖου ἐνεργῶς ἀντετάχθη κατὰ τὰς ταραχὰς τῶν Γράκχων, ὡς καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ, Σεμπρονία, ἀδελφὴ τῶν Γράκχων, ἀλλ' ἄνευ ἀποδείξεων. (Θουμασίαν εἰκόνα αὐτοῦ παρέχει ὁ Πολύβιος 32, 8 - 16).

3 'Ο C. Laelius (Γάιος Λαίλιος), υἱὸς τοῦ Γ. Λαιλίου, ὕπατου τῷ 190 π.Χ., φίλος τοῦ Σκιπίωνος Αἰμιλιανοῦ. Ἐγεννήθη τῷ 186 π.Χ. Διετέλεσε ταμίης τῷ 155 π.Χ. δῆμαρχος τῷ 151 π.Χ., πραιτὼρ τῷ 145 π.Χ., ὕπατος τῷ 140 π.Χ. μετὰ τοῦ Q. Servilius Caepio. Ἀφιερώθη εἰς φιλοσοφικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας, δι' ὃ ἔσχε καὶ τὸ ἐπώνυμον Sapiens. Διεκρίθη κατὰ Κικέρωνα τὰ μέγιστα ὡς ῥήτωρ. Ἰδιαιτέρως εἶναι γνωστός ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ἔργου τοῦ Κικέρωνος (Laelius sive de amicitia), ἐν ᾧ εἶναι τὸ κύριον πρόσωπον τοῦ διαλόγου.

4. 'Ο Masinissa (Μασανάσσης) βασιλεὺς τῆς ἀνατολικῆς Νομιδίας (νῦν Ἀλγερίου), υἱὸς τοῦ Γάλα, πατῆρ τοῦ Μικίψα καὶ πάππος τοῦ Ἰουγούρθα (περ. 240 - 148 π.Χ.). Ὑπῆρξεν ἀντίπαλος τοῦ βασιλέως Σύφακος. Ἐχθρὸς τῶν Ῥωμαίων καὶ φίλος τῶν Καρχηδονίων κατὰ

τὸν Β' Καρχηδονιακὸν πόλεμον, εἶτα διὰ τῶν καλῶν τρόπων τοῦ Σκιπίωνος μετέστη πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, γενόμενος πιστὸς φίλος καὶ σύμμαχος, μεθ' ὧν διετήρησε πάντοτε ἰδιαιτέραν φιλίαν καὶ ἀγάπην καὶ ἰδίᾳ μετὰ τῆς οικογενείας τῶν Σκιπιόνων (πρβλ. *Somn. Scip.* 1 : *familiae nostrae amicissimum*). Ὁ Μασσανάσσης ἀποθανὼν (148 π.Χ. ἀφῆκεν ἐκτελεστὴν τῆς διαθήκης του τὸν Σκιπίωνα Ἀφρικανὸν τὸ Νεώτερον.

ε) Εἰσαγωγή εἰς τὸ *Somnium Scipionis*.

Καὶ ὁ ἐπίλογος οὗτος τοῦ ἔργου συνετάχθη, κατὰ τὸ τεχνικὸν ὑπόδειγμα τοῦ Πλάτωνος (Πολιτ. X, 614 Β), οὗ τὴν ἐπιπόνησιν παρηλλαγμένην ἐμιμήθη. Ὁ Σωκράτης, πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ὅτι ἐπιφυλάσσονται ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ εἰς τοὺς κακοὺς καὶ τοὺς ἐναρέτους ἀνάλογοι ποιναὶ καὶ ἀνταμοιβαί, διηγεῖται τὰ περὶ τοῦ Ἡρῶς τοῦ Ἀρμενίου τὸ γένος Παμφύλου. Οὗτος τελευτήσας ἐν πολέμῳ καὶ ἀναιρεθεὶς δεκταῖος καὶ μέλλων μετὰ δύο ἡμέρας νὰ ταφῇ, ἐν τῇ πυρᾷ κείμενος ἀνέζησεν, ἀναζήσας δὲ διηγεῖται ὅσα ἐκεῖ εἶδε 12 ἡμέρας κατὰ τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ. Ἀντὶ τῆς διηγήσεως ταύτης ὁ Κικέρων ἐπὶ τὸ ψυχολογικώτερον εἰσάγει εἰς τὸ τέλος τοῦ βου βιβλίου τὸ κυριώτερον πρόσωπον τοῦ διαλόγου, τὸν Σκιπίωνα Ἀφρικανὸν τὸν Νεώτερον ἀφηγούμενον ἐνύπνιον τι, ὅπερ εἶδεν, ὅτε ἐφιλοξενήθη παρὰ τῷ Μασσανάσση (ἰδ. κατωτέρω) *.

Τὴν αἰτίαν, ἔνεκα τῆς ὁποίας ὁ Κικέρων ἐν τέλει πολιτικοῦ ἔργου ὀμιλεῖ κατὰ φυσικὸν τρόπον περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐξηγεῖ ὁ Μακρόβιος (*somn.* 1, 4, 2) λέγων : « Ὅτε ὁ Λαίλιος ἐδυσανασχέτει (ἐν τῷ περὶ πολιτείας ἔργῳ τοῦ Κικέρωνος) ὅτι δὲν εἶχον ἰδρῦσει δημοσίᾳ ἀνδριάντα πρὸς τιμὴν τοῦ Σκιπίωνος Νασικᾶ εἰς ἀνταμοιβὴν τοῦ ὅτι ἐφόνευσε τῷ 133 π.Χ. τὸν τύραννον (Τιβ. Γράκχον) ἀπήντησε ἐν τέλει ὁ Σκιπίων μετὰ τῶν ἄλλων τὰ ἐξῆς : ἀλλὰ εἰ καὶ ἡ συνείδησις αὐτῆ τῶν καλῶν πράξεων των εἶναι ἡ μεγίστη ἀνταμοιβή, ἐν τούτοις ἡ θεία αὐτῆ ἀρετὴ ἐπιθυμεῖ οὐχὶ ἀδριάντας (χαλκοῦς) ἐστερωμένους (ἐπὶ βάρου) διὰ μολύβδου, οὔτε θριάμβους διὰ δαφνῶν προσωρισμένων νὰ

* Πρβλ. καὶ τὸ ὄνειρον τοῦ Ἀποκόπτου, στιχοῦργημα ἐκ 558 στίχων τοῦ Κρητὸς Μπεργαδῆ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνος πολλάκις τυπωθὲν ἐν Βενετίᾳ. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Legrand δις (*Coll. de Monuments* ἀριθ. 9, 1870, καὶ *Biblioth. grecque vulg.* II. 1881).

ξηρανθῶσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἔμπεδα τρόπον τινὰ καὶ θαλερὰ εἶδη ἀνταμοιβῶν. — Τίνα εἶναι τέλος πάντων αὐτά σου τὰ εἶδη ; εἶπεν ὁ Λαίλιος. Τότε ὁ Σκιπίων : « Ὑπομεινάτέ (ἀκούσατέ) με, εἶπεν, ἐπειδὴ τρίτην ἡμέραν ἤδη σχολάζομεν (ἀναπαυόμεθα λόγῳ τῆς ἑορτῆς) ».

Διὰ τοιούτων λόγων ἀρχίζει ἐδῶ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Ἐνυπνίου (καὶ οὐχὶ ὡς παρὰ Πλάτωνι γίνεται διὰ μύθου ὑπὸ τινων Ἐπικουρείων χλευαζομένου) δεικνύων ὅτι αἱ σταθερώτεραι καὶ διαρκέστεραι ἀνταμοιβαὶ ἐπιφυλάσσονται ἐν τῷ οὐρανῷ, ὡς ἀντελήφθη ὁ ἴδιος, εἰς τοὺς ἐναρέτους πολιτικούς ἡγήτορας, οὔτινες παρέσχον ἐκδουλεύσεις εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὸ κοινὸν ἀγαθόν.

Παρὰ τὴν ἐν μέρει ἀπώλειαν τῶν προηγουμένων βιβλίων, τὸ *Somnium Scipionis* διετηρήθη ἀνέκαθεν ἀλώβητον, καὶ ἐν τῇ ἐκτιμήσει τῶν παλαιῶν περιεσώθη. Ἦσχολήθησαν περὶ τοῦτο ἄλλοι τε καὶ ἰδίᾳ ὁ λόγιος συγγραφεὺς *Macrobius*, ἀνθύπατος τῆς Ἀφρικῆς 410 μ.Χ., ὅστις ὑπεμνημάτισε (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος μ. Χ.) αὐτὸ εἰς δύο σφζόμενα βιβλία, ἐγκατασπείρας διαφόρους μαθηματικὰς καὶ ἀστρονομικὰς παρατηρήσεις καθὼς καὶ νεοπλατανικὰς θεωρίας.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ

Cum in Africam venissem M'. Manilio consuli ad quartam 1 § 1 (regionem tribunus, ut scitis, militum, nihil mihi fuit potius, quam ut Masinissam convenirem regem, familiae nostrae iustis de causis amicissimum. Ad quem ut veni, complexus me senex conlacrimavit aliquantoque post suspexit ad caelum et : Grates, inquit, tibi ago, summe Sol, vobisque, reliqui Caelites, quod, ante quam ex hac vita migro, conspicio in meo regno et his tectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor ; itaque numquam ex animo meo discedit illius optimi atque invictissimi viri memoria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra re publica percontatus est, multisque verbis ultro citroque habitis ille nobis consumptus est dies.

Post autem apparatu regio accepti sermonem in multam noctem I § 2 (10). produximus, cum senex nihil nisi de Africano loqueretur omniaque eius non facta solum, sed etiam dicta meminisset. Deinde, ut cubitum descessimus, me et de via fessum, et qui ad multam noctem vigilassem, artior quam solebat somnus complexus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti ; fit enim fere, ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet saepissime vigilans solebat cogitare et loqui) Africanus se ostendit ea forma, quae mihi ex imagine eius quam ex ipso erat notior ; quem ubi agnovi, equidem cohorrui, sed ille : Ades, inquit, animo et omittam timorem, Scipio, et, quae dicam, trade memoriae.

Videsne illam urbem , quae parere populo Romano coacta II § 3 (11). per me renovat pristina bella nec potest quiescere? (ostendebat autem Karthaginem de excelso et pleno stellarum illustri et claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis paene miles.

Hanc hoc biennio consul evertes, eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes adhuc a nobis hereditarium. Cum autem Karthaginem deleveris, triumphum egeris censorque fueris et obieris legatus Aegyptum, Syriam, Asiam, Graeciam, deligere iterum consul absens bellumque maximum conficies, Numan-tiam excindes. Sed cum eris curru in Capitolium invectus, offendes rem publicam consiliis perturbatam nepotis mei.

II § 4 (12). Hic tu, Africane, ostendas oportebit patriae lumen animi, ingenii consiliique tui. Sed eius temporis ancipitem video quasi fatorum viam. Nam cum aetas tua septenos octiens solis anfractus reditusque converterit, duoque ii numeri, quorum uterque plenus alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unum atque in tuum nomen se tota convertet civitas, te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur, tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus, ac, ne multa, dictator rem publicam constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamasset Laelius ingemuissentque vehementius ceteri, leniter arridens Scipio: St! quaeso, inquit, ne me e somno excitetis, et parumper audite cetera.

II § 5 (13). Sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto: omnibus, qui patriam conservaverint, adiuverint, auxerint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruuntur; nihil est enim illi principi deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius quam concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur; harum rectores et conservatores hinc profecti huc revertuntur.

I § 6 (14). Hic ego, etsi eram perterritus non tam mortis metu quam insidiarum a meis, quaesivi tamen, viveretne ipse et Paulus pater et alii, quos nos extinctos arbitraremur. Immo vero, inquit, hi vivunt, qui e corporum vinculis tamquam e carcere evolaverunt, vestra vero, quae dicitur, vita mors est. Quin tu aspicias ad te venientem Paulum patrem? Quem ut vidi, equidem vim lacri-

marum profudi, ille autem me complexus atque osculans flere prohibebat.

Atque ego ut primum fletu represso loqui posse coepi, Quae- III § 7 (15).
so, inquam, pater sanctissime atque optime, quoniam haec est vita, ut Africanum audio dicere, quid moror in terris? quin huc ad vos venire propero? Non est ita, inquit ille. Nisi enim deus is, cuius hoc templum est omne, quod conspicias, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest. Homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quae terra dicitur, iisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera et stellas vocatis, quae globosae et rotundae, divinis animatae mentibus, circuitos suos orbisque conficiunt celeritate mirabili. Quare et tibi, Publi, et piis omnibus retinendus animus est in custodia corporis nec iniussu eius, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum adsignatum a deo defugisse videamini.

Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, iustitiam cole et pietatem, quae cum magna in parentibus et propinquis, tum in patria maxima est; ea vita via est in caelum et in hunc coetum eorum, qui iam vixerunt et corpore laxati illum incolunt locum, quem vides, (erat autem is splendidissimo candore inter flammam circus elucens) quem vos, ut a Graecis accepistis, orbem lacteum nuncupatis: ex quo omnia mihi contemplanti praeclara cetera et mirabilia videbantur. Erant autem eae stellae, quas numquam ex hoc loco vidimus, et eae magnitudines omnium, quas esse numquam suspicati sumus, ex quibus erat ea minima, quae ultima a caelo, citima a terris luce lucebat aliena. Stellarum autem globi terrae magnitudinem facile vincebant. Iam ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperii nostri, quo quasi punctum eius attingimus, paeniteret.

Quam cum magis intuerer, Quaesio, inquit Africanus, quous- IV § 9 (17)
que humi defixa tua mens erit? Nonne aspicias, quae in templa

veneris? Novem tibi orbibus vel potius globis conexas sunt omnia, quorum unus est caelestis, extumus, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse deus arcens et continens ceteros; in quo sunt infixi illi, qui volvuntur, stellarum cursus sempiterni; cui subiecti sunt septem, qui versantur retro contrario motu atque caelum; ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. Deinde est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor, qui dicitur Iovis; tum rutilus horribilisque terris, quem Martium dicitis; deinde subter mediam fere regionem sol obtinet, dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret et compleat. Hunc ut comites consequuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus, in infimoque orbe luna radiis solis accensa convertitur. Infra autem iam nihil est nisi mortale et caducum praeter animos munere deorum hominum generi datos, supra lunam sunt aeterna omnia. Nam ea, quae est media et nona, tellus, neque movetur et infima est, et in eam feruntur omnia nutu suo pondera.

7 § 10 (18). Quae cum intuerer stupens, ut me recepi, Quid? hic, inquam, quis est, qui complet aures meas tantus et tam dulcis sonus? Hic est, inquit, ille, qui intervallis disiunctus imparibus, sed tamen pro rata parte [ratione] distinctis impulsu et motu ipsorum orbium efficitur et acuta cum gravibus temperans varios aequaliter concentus efficit; nec enim silentio tanti motus incitari possunt, et natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute sonent. Quam ob causam summus ille caeli stellifer cursus, cuius conversio est concitior, acuto et excitato movetur sono, gravissimo autem hic lunaris atque infimus; nam terra nona immobilis manens una sede semper haeret complexa medium mundi locum. Illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum, septem efficiunt distinctos intervallis sonos, qui numerus rerum omnium fere nodus est; quod docti homines nervis imitati atque cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc locum, sicut alii, qui praestantibus ingeniis in vita humana divina studia coluerunt.

Hoc sonitu oppletae aures hominum absurduerunt; nec est V § 11 (19).
 ullus hebetior, sensus in vobis, sicut, ubi Nilus ad illa, quae Ca-
 tadupa nominantur, praecipitat ex altissimis montibus, ea gens,
 quae illum locum adcolit, propter magnitudinem sonitus sensu
 audiendi caret. Hic vero tantus est totius mundi incitatissima
 conversione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint,
 sicut intueri solem adversum nequitis, eiusque radiis acies vestra
 sensusque vincitur. Haec ego admirans referebam tamen oculos
 ad terram identidem.

Tum Africanus: Sentio, inquit, te sedem etiam nunc homi- VI § 12 (20).
 num ac domum contemplari; quae si tibi parva, ut est, ita vide-
 tur, haec caelestia semper spectato, illa humana contemnito. Tu
 enim quam celebritatem sermonis hominum aut quam expeten-
 dam consequi gloriam potes? Vides habitari in terra raris et an-
 gustis in locis et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastas so-
 litudines interiectas, eosque, qui incolunt terram, non modo inter-
 ruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit,
 sed partim obliquos, partim transversos, partim etiam adversos
 stare vobis: a quibus expectare gloriam certe nullam potestis.

Cernis autem eandem terram quasi quibusdam redimitam et VI § 13 (21)
 circumdatam cingulis, e quibus duos maxime inter se diversos et
 caeli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguisset pruina
 vides, medium autem illum et maximum solis ardore torreri. Duo
 sunt habitabiles, quorum australis ille, in quo qui insistunt, ad-
 versa vobis urgent vestigia, nihil ad vestrum genus; hic autem
 alter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne quam tenui vos
 parte contingat. Omnis enim terra, quae colitur a vobis, angus-
 tata verticibus, lateribus latior, parva quaedam insula est cir-
 cumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quem Ocea-
 num appellatis in terris, qui tamen tanto nomine quam sit par-
 vus, vides.

Ex his ipsis cultis notisque terris num aut tuum aut cuius- VI § 14 (22).
 quam nostrum nomen vel Caucasum hunc, quem cernis, tran-
 scendere potuit vel illum Gangem tranare? Quis in reliquis ori-

entis aut obeuntis solis ultimis aut aquilonis austrive partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis cernis profecto quantis in angustiis vestra se gloria dilatari velit. Ipsi autem, qui de nobis loquuntur, quam loquentur diu?

VII §15(23). Quin etiam si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes unius cuiusque nostrum a patribus acceptas posteris prodere, tamen propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo [non] aeternam, sed ne diuturnam quidem gloriam adsequi possumus. Quid autem interest ab iis, qui postea nascentur, sermonem fore de te, cum ab iis nullus fuerit, qui ante nati sunt? qui nec pauciores et

VII §16(24). certe meliores fuerunt viri, praesertim cum apud eos ipsos, a quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit. Homines enim populariter annum tantum modo solis, id est unius astri, reditu metiuntur; cum autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint eandemque totius caeli descriptionem longis intervallis rettulerint, tum ille vere vertens annus appellari potest; in quo vix dicere audeo quam multa hominum saecula teneantur. Namque ut olim deficere sol hominibus extinguique visus est, cum Romuli animus haec ipsa in templa penetravit, quandoque ab eadem parte sol eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad principium stellisque revocatis expletum annum habeto; cuius quidem anni nondum vicesimam partem scito esse conversam.

VII §17(25). Quocirca si reditum in hunc locum desperaveris, in quo omnia sunt magnis et praestantibus viris, quanti tandem est ista hominum gloria, quae pertinere vix ad unius anni partem exiguam potest? Igitur alte spectare si voles atque hanc sedem et aeternam domum contueri, neque te sermonibus vulgi dedideris nec in praemiis humanis spem posueris rerum tuarum; suis te oportet inlecebris ipsa virtus trahat ad verum decus, quid de te alii loquantur, ipsi videant, sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille et angustiis cingitur iis regionum, quas vides, nec umquam

de ullo perennis fuit et obruitur hominum interitu et oblivione posteritatis extinguitur.

Quae cum dixisset, Ego vero, inquam, Africane, siquidem VIII § 18 (26). bene meritis de patria quasi limes ad caeli aditum patet, quamquam a pueritia vestigiis ingressus patris et tuis decori vestro non defui, nunc tamen tanto praemio exposito enitar multo vigilantius. Et ille : Tu vero enitere et sic habeto, non esse te mortalem, sed corpus hoc ; nec enim tu is es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura, quae digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse, siquidem est deus, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit et moderatur et movet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum ille princeps deus ; et ut mundum ex quadam parte mortalem ipse deus aeternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet.

Nam quod semper movetur, aeternum est ; quod autem mo-VIII § 19 (27). tum adfert alicui, quodque ipsum agitur aliunde, quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. Solum igitur, quod sese movet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moveri quidem desinit ; quin etiam ceteris , quae moventur, hic fons, hoc principium est movendi. Principii autem nulla est origo ; nam ex principio oriuntur omnia, ipsum autem nulla ex re alia nasci potest ; nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde ; quodsi numquam oritur, ne occidit quidem umquam. Nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit, siquidem necesse est a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur ; id autem nec nasci potest nec mori ; vel concidat omne caelum omnisque natura et consistat necesse est nec vim ullam nanciscatur, qua a primo impulsa moveatur.

Cum pateat igitur aeternum id esse, quod a se ipso movea-IX § 20 (28) tur, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? Ina-

nimum est enim omne, quod pulsu agitur externo ; quod autem est animal, id motu cietur interiore et suo ; nam haec est propria natura animi atque vis ; quae si est una ex omnibus, quae sese moveat, neque nata certe est et aeterna est.

IX § 21 (29). Hanc tu exerce optimis in rebus! sunt autem optimae curae de salute patriae, quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit ; idque ocius faciet, si iam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras et ea, quae extra erunt, contemplans quam maxime se a corpore abstrahet. Namque eorum animi, qui se corporis voluptatibus dederunt earumque se quasi ministros praebuerunt impulsuque libidinum voluptatibus oboedientium deorum et hominum iura violaverunt, corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur nec hunc in locum nisi multis exagitati saeculis revertuntur. Ille discessit ; ego somno solutus sum.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Περίληψις : Ὁ Π. Κορνήλιος Σκιπίων Ἀφρικανὸς ὁ Νεώτερος διηγείται πρὸς τοὺς φίλους τὴν συνάντησιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Μασσάσσην ἐν τῇ Ἀφρικῇ καὶ τὰ κατ' αὐτὴν λεχθέντα περὶ τοῦ Σκιπίωνος Ἀφρικανοῦ τοῦ Πρεσβυτέρου, πάππου αὐτοῦ. Μετὰ τὸ πέρας τῆς συνδιαλέξεως κατακλιθεὶς βλέπει κατ' ὄναρ τὸν πάππον.

§ 1. (9). *Cum . . . venissem* ἀφοῦ ἦλθον, ἐλθὼν (τῷ 149 π.Χ.) ἐν ἀρχῇ τοῦ γ' Καρχηδονικοῦ πολέμου, ὅτε ἐπολιορκεῖτο ἡ Καρχηδών. Ὁ Π. Κορνήλιος Σκιπίων Αἰμιλιανὸς (ἰδ. Προλεγ.) ἀρχίζει τὴν διήγησίν του. *Africam*. Διὰ τῆς λέξεως *Africa* ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ ἐδήλουν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν Λιβύην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἤτοι τὴν παλαιὰν περιοχὴν τῆς Καρχηδόνος, ἐν στενωτέρᾳ δὲ ἐννοίᾳ, ὡς ἐναῦθα, τὴν ἐκτὸς ταύτης χώραν, ἣτις ἤτό ποτε ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Καρχηδόνιους, ὡς καὶ τὴν τῶν γειτονικῶν φυλῶν καὶ ἰδιαιτέρας τὴν ὀνομαζομένην *Africa Propria* (ν. Τυνησία - Τύνης). *M. Manilio* (ἰδ. Προλεγόμενα). *consuli* συναψὸν τῷ *tribūnus . . . militum* (= *tribunus militaris*) στρατιωτικὸς χιλιάρχος παρὰ τῷ ὑπάτῳ, χιλ. ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὑπάτου. *ad quartam legionem tr. m.* χιλιάρχος τῆς τετάρτης λεγεῶνος. Τίθεται τὸ *ad* (= *apud*) μετὰ αἰτιατικῆς ἐν στρατιωτικαῖς ἐκφράσεσιν, εἰ καὶ δηλοῦται στάσις (ἐκτὸς ἂν ὑπονοήσωμεν τὸ *ducendam*). Τῆς λεγεῶνος ἀνώτατος μὲν ἀρχηγὸς ἦτο ὁ ὑπάτος (*consul*) ἢ ὁ ὑπατικός χιλιάρχος (*tribunus consularis*), ἀλλὰ διοικηταὶ (ἀξιωματικοὶ κατώτεροι) αὐτῆς ἦσαν κυρίως οἱ χιλιάρχοι, ἐξ τὸν ἀριθμὸν εἰς ἐκάστην λεγεῶνα, ἣν διώκουσιν ἀνά δύο ἐκ περιτροπῆς ἐπὶ δύο μῆνας. *nihil mihi fuit potius quam ut . . . convenirem* = *nihil habui antiquius* (ἢ *prius*) *quam ut . . . convenirem* = οὐδὲν ἄμεινον (καλύτερον, ἱερώτερον) ἔσχον ἢ νὰ συναντήσω (τίποτ' ἄλλο δὲν ἐπεθύ-

μησα περισσότερον παρὰ νά . . . , ἡ σκέψις μου ἦτο νά υπάγω πρὸς συνάντησιν). Τὸ *potius* (= *antiquius*) εἶναι οὐδέτερον συγκριτικὸν τοῦ θετικῶ τοῦ *potis*, ε. *Masinissam* ἰδ. Προλεγόμ. *familiae* δοτ. *iustis de causis* ἢ πρόθεσις *de* ἔχει αιτιολογικὴν σημασίαν = ἐκ βασιμῶν (σπουδαίων, ἰσχυρῶν) λόγων. *ut* ὡς. *senex* περίπου 90 ἐτῶν. *senex*, *senis* γέρον. *conlacrimavit* ἢ πρόθ. *cum* (con-) δηλοῖ ἐπίτασιν. *suscepit ad caelum* καὶ *in caelum* καὶ (μετὰ τροπικῆς σημασίας) ἀπλῶς *caelum*. *suspicio*, -*pexi*, -*spectum*, 3. ἀναβλέπω. *grates* . . . *tibi ago* . . . *vobisque* . . . *quod* . . . *conspicio* χάριτας ἄγω σοι . . . καὶ ὑμῖν . . . ὅτι (διότι) . . . (εὐχαριστῶ σε . . . καὶ ὑμᾶς . . . διότι . . .) *conspicio* -*pexi*, -*spectum*, 3. τὸ *grates* (ἀντὶ τοῦ *gratia*) καὶ *Caelites* (ἀντὶ τοῦ *caelestes* = *dii* ἢ *di*) ἐτέθησαν ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον. Ἡ ὅλη φράσις εἶναι καθόλου ποιητικὴ καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰλημμένη ἀπὸ τινος ποιητοῦ. *summe Sol* . . . *Caelites*. Τὸ *summe* (ἐνταῦθα ὑπὸ ἔννοιαν οὐχὶ τοπικὴν, ἀλλὰ ἠθικὴν) = μέγιστε, ὑπάτε· τὸ δὲ *caelites* (οὐσιαστ.) = οἱ οὐρανίονες, οἱ θεοὶ (ὁ Ἡλιος ὡς καὶ ἡ Σελήνη καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα, ἅτινα ἐν ταῖς ἀρχηγόνοις θρησκείαις ἐθεωροῦντο ὡς θεότητες). *caeles*, *caelitis* (κατὰ τὸ *dives*, *divitis* πλούσιος). *antequam* . . . *migro* ἐτέθη ὀριστικὴ μετὰ τὸ *antequam*, διότι ἡ πρᾶξις χρονικῶς παρίσταται ὡς μέλλουσα νὰ γίνῃ συντόμως. Ὁ Μασανάσσης εἶναι πολὺ γέρον καὶ θέλει νὰ δώσῃ νὰ ἐννοήσουν ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ μεταβῆ (*migrare*) εἰς ἄλλον τύπον ὑπάρξεως (ἰδ. Προλεγ.). *in meo regno et his tectis* ἢ πρόθ. *in* δὲν ἐπαναλαμβάνεται, διότι ἡ ὅλη φράσις ἔχει μόνον μίαν ἔννοιαν = ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ βασιλείου μου (οὗ πρωτεύουσα ἦτο ἡ Κίρτα, νῦν Κωνσταντίνη). Ἡ λ. *regnum* ἐνταῦθα (κατὰ μετωνυμίαν) = ἡ εἰς τὸν βασιλεῖα ὑποτεταγμένη χώρα μετὰ τῶν κατοίκων αὐτῆς. *itaque* (ἀντὶ *ita* ἢ *adeo*) = τόσον. . . *illius* . . . *viri* Σικιπίωνος Ἀφρικανοῦ τοῦ Πρεσβυτέρου (*Maior*). Τὸ *illius* ἐτέθη καὶ διὰ τὸ χρονικῶς ἀπομεμακρυσμένον, ἀλλὰ καὶ διότι δηλοῖ ἔξαρσιν. *ex animo* = ἐκ τῆς μνήμης μου. *memoria* = ἀνάμνησις. *ego illum* ἐνν. (κατὰ σύλληψιν τοῦ ῥήμ.) *percontatus sum*. *de suo regno* κανονικῶς θὰ ἔπρεπε νὰ τεθῆ *eius*, ἀντὶ τοῦ *suo*. *de re publica* περὶ τῆς πολιτείας (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ *de* . . . *regno*). *ultra citroque* = *ultra et citro* ἐνθα καὶ ἐνθα, ἐκατέρωθεν, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἀμυβιαίως (= *invicem*). *multis verbis* . . . *habitis* πολλῶν λόγων γενομένων (ἀφαιρ. ἀπόλυτος), μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν πολλῶν ἐρωτήσεων (ἐκατέρωθεν). *nobis* δοτ. τοῦ

ποιητ. αἰτίου εἰς τὸ *consumptus est*, ἀλλὰ καὶ ὡς δοτ. περιποιητικῆ (= ἡμῖν αὐτοῖς). *consūmo*, -sumpsi, -sumptum, 3.

§ 2 (10). *Post autem* ὕστερον δέ. *accepti* δεκτοὶ γενόμενοι (φιλοξενηθέντες). *apparatu regio* (ἀφαιρ. ὄργαν.) μετὰ βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας ἢ διὰ μεγαλοπρεποῦς γεύματος. *sermonem produximus* « τὸν λόγον ἐμῆκύναμεν » (παρετίναμεν τὴν συνδιάλεξιν, τὴν ὀμιλίαν, ὠμιλήσαμεν ἐν ἐκτάσει). *in multam noctem = ad multam noctem* = μέχρι βαθείας (προκεχωρημένης) νυκτός. *cum . . . nihil nisi . . . loqueretur . . . meminisset : cum . . . nihil* (ἐνν. *aliud*) *nisi* = ἐνῶ, καὶ μολονότι. . . (= *cum*) περὶ οὐδενὸς ἄλλου πράγματος ὠμίλει εἰμὴ περὶ τοῦ Ἄφρικ. καὶ ἐνεθυμεῖτο (ἀνέφερον) . . . τὸ *meminisset* ὑπερσ. ἀντὶ τοῦ ἐλλείποντος παρατατικοῦ. *eius facta . . . dicta* οὐσ. = τὰς πράξεις αὐτοῦ . . . τοὺς λόγους. Χιαστῶς τὸ μὲν *facta* (ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Ἀφρικῇ τῷ 204 π. X.) ἀναφέρεται εἰς τὸ *invictissimi*, τὸ δὲ *dicta* εἰς τὸ *optimi* (§ 1). *cubitum* (*cubitum*) ὕπτιον ἀ' πρὸς δῆλωσιν τοῦ σκοποῦ μετὰ ῥῆμα κινήσεως = ἵνα κατακλιθῶμεν (κοιμηθῶμεν, πλαγιασῶμεν). *cūbo*, -hūi, -hūitum, 1. *ut . . . discessimus* ὡς . . . ἀπεχωρήσαμεν, ἀπεσύρθημεν (ἕκαστος εἰς τὸ δωμάτιόν του). *dis - cedo*, -cessi, -cessum, 3. *me . . . somnus complexus est* προσωποποιία = ὕπνος μ' ἔσχε (κατελήφθην ὑπὸ τοῦ ὕπνου, παρεδόθην γλυκὰ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Μορφέως). *complector*, -plexus sum, 3. *de via* ἢ πρόθεσις *de* (= *propter*) δηλοῦ αἰτίαν (ὡς ἀνωτ. § 1 *iustis de causis*) εἰς τὸ *fessum* (παθ. μτχ. τοῦ *fatiscor*). *et qui . . . vigilassem* καὶ ἐπειδὴ ἐγὼ (*et ego qui = cum ego*) εἶχον ἀγρυπνήσει. *artior* (= *aretior*) *quam solebat* βαθύτερος τοῦ συνήθους (*quam solebat = solito* ἢ εἰώθει), βαθύτερος ἀσυνήθως ὕπνος. *soleo*, *solitus sum*, 2. ἡμιαποθ. *hic mihi . . . Africanus se ostendit* τότε (= *hic*) μοὶ ἐνεφάνισεν ἑαυτὸν (ἐφανερώθη, παρουσιάσθη) ὁ Ἄφρ. *ostendo*, -tendi, -tentum, 3. *equidem* = γε, τῇ ἀληθείᾳ. *fere* ἐνταῦθα = γενικῶς, κοινῶς, συνήθως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον (*plurimumque, vulgo*). *fit . . . ut . . . pariant* συμβαίνει (ὥστε) νὰ . . . γεννῶσιν (νὰ παράγωσι, νὰ προξενῶσι) : *pario*, *peperi*, *partum*, 3. *cogitationes* οἱ διαλογισμοί, αἱ σχέψεις. *sermones* οἱ λόγοι (αἱ ὀμιλίαι). *scribit Ennius* (γράφει) ἀναφέρει ὁ Ennius. Ἐνταῦθα ὑπαινίσσεται ὁ Κικέρων τοὺς ἐξῆς στίχους τοῦ Ἐννίου, οὓς ἐμιμήθη καὶ ὁ Βεργίλιος (Αἰν. 2,270) :

in somnis mihi visus Homerus adesse poeta
 hei mihi, qualis erat ! quantum mutatus ab illo.

Ὁ Ἔννιος, γεννηθεὶς τῷ 239 π.Χ. ἐν τῇ Ῥωδιῶν πόλει (Rudiae ἢ Rugge) τῆς Καλαβρίας, ἦτο ὁ ἐθνικὸς τῶν Ῥωμαίων ποιητής. *de quo* δηλ. Homēro. *videlicet* δηλονότι (εἰρωνικῶς), *vigilans* ἀγρυπνῶν (μὴ κοιμώμενος, ἐν ἐγρηγόρσει). *cogitare* νὰ διαλογίζεται (νὰ ἀναμνησθῆται = *reminisci, in mente habere*). *ea forma*, ἀφαίρ. *ex imagine eius* ἐκ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ. Αἱ εἰκόνες οὖσαι ἐκ κηροῦ ἐν σχήματι προσώπειου ἐτοποθετοῦντο ἐν τῷ καλουμένῳ atrium ἐντὸς ξυλίνων ναϊδίων (armaria). Κάτωθεν τῶν εἰκόνων ὑπῆρχεν ἐπιγραφή ἢ ὑπογραφή (titulus) ἀναγράφουσα τὸ ὄνομα τῶν δικαιουμένων πρὸς τοῦτο ἀρχόντων (ius imaginum). *ex imagine eius quam ex ipso erat notior*. Ὁ νεώτερος Ἀφρικανὸς ἦτο πολὺ μικρὸς ἀκόμη, ὅτε ἀπέθανεν (183 π.Χ.) ὁ νικητὴς τοῦ Ἀννίβα. *quem = hunc autem* τοῦτον δέ. *agnovi* ἀνεγνώρισα. *agnosco, agnōvi, agnītum, 3. cohorrui* ρ. *cohorresco, -horruī, φορικῶ* (ἀνατριχιάζω), φοβοῦμαι, *sed ille... inquit* ἀλλ' ἐκεῖνος (ἀντιτίθεται πρὸς τὸ *equidem*) . . . εἶπε. *ades . . .* (προστακτ. τοῦ *adsum*) *animo et omite* (= *depōne*) *timorem* θάρρει καὶ ἀπόβαλε τὸν φόβον σου, μὴ φοβοῦ. Ἐκάτερον ἐπέξηγεῖ τὸ ἕτερον. Τὸ *animo* (ἢ *animis*) εἶναι πτώσεως δοτικῆς. *trade = manda* ἢ *committe*. *memoriae* (δοτ.) = εἰς τὴν μνήμην (ἀνάμνησιν) τῶν μεταγενεστέρων. *quae dicam* ὅσα . . . , τοὺς λόγους μου.

Περίληψις. Τὸ φάσμα τοῦ πάππου προφητεύει εἰς τὸν ἔργονον περὶ τῆς μελλούσης δόξης καὶ τοῦ τραγικοῦ τέλους αὐτοῦ.

§ 3 (11). *illam urbem = Karthaginē. parere coacta . . . per me* ἀναγκασθεῖσαν ἐξ αἰτίας μου νὰ ὑπακούῃ (νὰ εἶναι πειθήνιος). Μεταξὺ τῶν ὄρων, μετὰ τὴν ἐν Ζάμα ἦτταν τῶν Καρχηδονίων τῷ 202 π.Χ., ἦτο ἡ καταβολὴ ἐπὶ 50 ἔτη εἰσφορῶν ἐνιαυσίων (ἐν συνόλῳ 10.000 ταλάντων) καὶ ἡ ὑποχρέωσις νὰ μὴ κηρύττωσιν οὗτοι τὸν πόλεμον ἐντὸς τῆς Ἀφρικῆς ἢ ἐκτὸς αὐτῆς ἄνευ ἀδείας τῆς Ῥωμ. συγκλήτου. *pareo, -rui, 2. populo Romano* δοτ. *renovat* : κατ' ἀλήθειαν αἰτία τοῦ γ' Καρχηδον. πολέμου ὑπῆρξεν ἡ Σύγκλητος, ἐπιθυμοῦσα τὴν τελείαν καταστροφὴν τῶν Καρχηδονίων, καὶ ὁ Μασανάσσης, ἀκαταπάστως ἐνοχλῶν διὰ διαρπαγῶν αὐτούς. Οὐχ ἦττον ὁμοίως καὶ οἱ

Καρρχιδόνιοι τῷ 187 π.Χ. ἐζήτησαν, χάριν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς φορολογικῆς ὑποτελείας των, νὰ καταβάλλωσιν ἐφ' ἅπαξ τὸ ὑπόλοιπον τῶν ὑποχρεώσεων των. *pristina* (*pristina*) *bella* δηλ. τοῦ α' (264 — 241 π.Χ.) καὶ β' Καρχηδον. πολέμου (218 — 201 π.Χ.). *quiescere* νὰ ἡσυχάσῃ (νὰ μείνῃ ἐν εἰρήνῃ). *quiēscō*, *quiēvi*, 3. *ostendebat autem* ἐδείκνυε δὲ (τὸ *autem* = καὶ), καὶ ἐδείκνυε. Τὸ *autem* ἐδῶ δὲν εἶναι σύνδ. ἀντιθετικὸς ἀλλὰ εἰσάγει μίαν παρένθεσιν μεταφράζεται κάλλιον δι' ἀπλοῦ « καὶ ». Κατὰ τὸν Macrobius ὁ Σκιπίων εὕρισκετο ἐν τῷ γαλαξίᾳ (= *orbis lacteus* ἢ *locus plenus stellarum* ἀστερόεις), ἔνθα κατὰ τοὺς Πυθαγορείους ἦτο ἡ ἔδρα τῶν ψυχῶν τῶν ἡρώων. *ostendo*, -*ndi*, (*ostentum*), 3. δεικνύω *et . . . illustri et claro quodam loco* καὶ φωτεινοῦ (ἐφ' ὅσον ἦτο *plenus stellarum*) καὶ (κατ' ἀκολουθίαν) λαμπροῦ τινος τόπου. *ad quam . . . oppugnandam . . .* γερουδ. ἔλξις = πρὸς πολιορκίαν τῆς ὁποίας (πόλεως) . . . *paene miles* τὸ ἐπίρρ. *paene* (= σχεδὸν) κεῖται ἐδῶ ἀντὶ ἐπιθέτου = (ὡς) ἀπλοῦς στρατιώτης. Τὸ *miles* συνεκδοχικῶς = *miles gregarius* (= ἀπλοῦς στρατιώτης). Ὁ βαθμὸς τοῦ *tribunus militum* ὃν εἶχεν ἦτο ὁ κατώτατος τῆς στρατιωτικῆς διαβαθμίσεως. *nunc hoc biennio* νῦν . . . κατὰ τὴν προσεχῆ διετίαν. Τὸ *hoc biennio* εἰς ἄκραν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ *nunc*. *consul* ὕπατος (ὦν). Ἡ πολιορκία διήρκεσε τρία ἔτη. Παρὰ τὴν *lex Villia annalis* (181 — 180 π.Χ.), ἣτις καθόριζε τὸν *cursus honorum*, ὁ νεώτερος Σκιπίων ἐξελέγη ὕπατος ἐν ἔτος ἐνωρίτερον τοῦ ἐπιτρεπομένου, ἦτοι εἰς ἡλικίαν 37 ἐτῶν (147 π.Χ.). *cognomen* δηλ. ἡ ἐπωνυμία τοῦ Ἀφρικανοῦ. *tibi* (Σκιπίωνι τῷ Νεωτέρῳ). *per te partum* (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ *adhuc* [= μέχρι τοῦδε] . . . *hereditarium* κληρονομικῆ, κατὰ κληρονομίαν. *a nobis* = *a me* παρ' ἐμοῦ (τοῦ πάππου σου [Σκιπίωνος τοῦ Πρεσβυτέρου]). *cum . . . deleveris* (τετ. μέλλ.) . . . *deligere* ὅταν θὰ ἐχῆς καταστρέψει (ὅταν θὰ καταστρέψῃς) . . . θὰ ἐκλεγῆς (*deligere* = *deligeris*, β' ἐν. μέλλ. ὀριστ. τῆς παθ. φωνῆς). *consul* τῷ 142 π.Χ. *triumphum* περὶ τὸ τέλος τοῦ 146 π.Χ. *legatus* ὁ Κικέρων ἀλλαγῶ λέγει ὅτι ἡ πρεσβεία αὐτῆ προσηγήθη τῆς τιμητείας. *iterum* τὸ δεῦτερον, πάλιν, ἐκ νέου (διὰ τὸν κατὰ τῆς Νομαντίας πόλεμον, παρὰ τὸν ἀπαγορευτικὸν νόμον τοῦ 151 π.Χ. : *ne quis iterum consul fieret*). *consul* κατηγορούμ. (τῷ 134 π.Χ.). *absens* (καίπερ) ἀπόν (μὴ παραστάς δηλ. μὴ ἐπιζητήσας, μὴ ὑποβαλὼν ὑποψηφίωτα). Κατὰ τὸν Valerius Maximus ὁ Σκιπίων μεταβάς εἰς τὸ πεδίον

τοῦ Ἄρεως πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑποψηφιοῦτος τοῦ συγγενοῦς του Φαβίου, ἐπιζητοῦντος τὴν ταμειαν, ἐξελέγη τὸ δεύτερον ὕπατος. *maximum* μακρὸν καὶ καταστρεπτικὸν (διαρκέσαντα ἀπὸ τοῦ 141 — 133 π. X.). *Numantium excindes* τῷ 133 π. X. Ἡ πρότασις αὕτη, ἀσύνδετος καὶ κατὰ παράταξιν, εἶναι ἐπεξηγήσις τῆς προτέρας = τ. ἔ. θά . . . *excindo, -scīdi, -scissum*, 3. *cum eris curru* (ἀφαιρ. ὄργαν.) *in Capitolium invecus* ὅταν . . . θά ἔχῃς εἰσέλθει (θά εἰσέλθῃς) ἐφ' ἄρματος θριαμβευτικοῦ εἰς τὸ Καπιτώλιον. *consiliis* (ἀφ. ὄργάν.) ταῖς βουλαῖς, τοῖς φιλοδόξοις σχεδίοις (τῇ μεταρρυθμίσει τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου), ἐξ ἀφορμῆς τῆς κληρονομίας πρὸς τὸν Ῥωμ. δῆμον τοῦ ἀποθανόντος (133 π. X.) βασιλέως τῆς Περγᾶμου Ἀττάλου Γ'. *nepotis mei* τοῦ ἐγγόνου μου (Τιβ. Γράκχου, υἱοῦ τῆς θυγατρὸς του Κορνηλίας).

§ 4. (12). *hic* (ἐπίρρ.) τότε (εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἐδῶ). *ostendas oportebit* (Ἡ ὑποτ. *ostendas* τίθεται μὲ τὸ *oportet* χωρὶς τὸ *ut*) νὰ δείξῃς θὰ πρέπῃ. *patriae* δοτ. *lumen animi, ingenii consilii que tui* : ἡ μεταφορὰ αὕτη ἐν τῇ νέᾳ ἑλλην. ἀποδίδεται διὰ τοῦ ἐπιθέτου « ὄλος » = ὄλον σου τὸ θάρρος, ὄλον σου τὸ πνεῦμα, ὄλην σου τὴν σύνεσιν. *sed eius temporis . . . fatorum viam*. Ἡ γεν. *temporis* ἐξαρθᾶται ἐκ τοῦ *fatorum*. Ὁ διαλεγόμενος ἐσιώπησε πρὸς στιγμὴν προσηλῶν τὸ βλέμμα του ἐπὶ τὰ μέλλοντα κατάπληκτος ἐκ τῆς ἀντιθέσεως, ἣν διακρίνει ἐν τῇ εἰμαρμένῃ τοῦ ἐγγόνου. *ancipitem* ἀβεβαίαν, ἀμφίβολον (ἐπικίνδυνον). *anceps, ancipitis. quasi = ut ita dicam* (οὕτως εἰπεῖν ἢ τρόπον τινά). Ὁ Σικίτιον εὐρέθη νεκρὸς ἐν τῇ κλίνῃ του (129 π. X.) ὑπὸ μυστηριώδεις συνθήκας, ἔχων παρὰ τὸ πλευρὸν του σημεῖώματα τοῦ λόγου ὄν, ὡς εἶχε δηλώσει, θὰ ἐξεφώνει ἐν τῇ Συγκλήτῳ, ἐκθέτων τὴν πολιτείαν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος. *cum converterit* (= *confecerit*) *duoque ii numeri confecerint* = ὅταν θὰ ἔχῃ διατρέξει (ὅταν θὰ διατρέξῃ) καὶ οἱ . . . θὰ ἔχῃσι συμπληρώσει (ὅταν θὰ συμπληρώσωσι) *septenos octiens solis anfractus reditusque* ὀκτώ ἐπὶ ἐπτὰ κύκλους ἢ ἐπαναδρομὰς τοῦ ἡλίου. Τὸ ἀριθμητ. ἐπίρρ. πολλαπλασιάζει τὸ διανεμητικὸν (= $7 \times 8 = 56$ ἔτη). *solis anfractus* (ἡ λέξις *anfractus* = σπειροειδῆς [ἑλικοειδῆς] κίνησις). Εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς ἐκλειπτικῆς κατὰ τὸ φαινόμενον κίνησις (τροχιὰ) τοῦ ἡλίου, ἕως ὅτου οὗτος φθάσῃ εἰς τὰ ἡλιοστάσια (ἄλλως λεγόμενα τροπὰς ἢ σημεῖα τῶν τροπῶν) ὅτε ἔχει τὴν μεγίστην αὐτοῦ ἀπόκλισιν ἦτοι 23⁰ καὶ

27' ἀπὸ τοῦ οὐρανόθεν ἰσημερινοῦ. Τὰ ἡλιοστάσια εἶναι δύο, τὸ χειμερινὸν τῆς 21 Δεκ. (bruma) καὶ τὸ θερινὸν τῆς 21 Ἰουνίου (solstitium). Ὁ ἥλιος ἐπὶ τῆς ἐκλειπτικῆς ἀνέρχεται ἀπὸ τοῦ Ν. ἡμισφαιρίου (χειμ. ἡλιοστ.) εἰς τὸ βόρειον (θερ. ἡλιοστ.) διερχόμενος διὰ τοῦ ἰσημερινοῦ (ἐαρινή ἰσημερία aequinoctium vernum), ἀκολούθως κατέρχεται εἰς τὸ Ν. ἡμισφαίριον διερχόμενος διὰ τοῦ ἰσημερινοῦ (φθινοπωρινή ἰσημερία aequinoctium autumnale). Ἡ πρώτη φάσις τῆς ἀνόδου ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸν χειμῶνα καὶ τὸ ἔαρ, ἡ δ' ἄλλη τῆς καθόδου εἰς τὸ θέρος καὶ τὸ φθινόπωρον. Ἡ ἀπὸ τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου εἰς τὸ χειμερινὸν κίνησις φαίνεται παλίνδρομος τῆς ἐτέρας καὶ τοῦτο δηλοῖ ἡ λ. *reditus* καὶ *converterit*. "Ὅθεν ὅλη ἡ φάσις *septenos octiens solis anfractus reditusque convertit* (= *convertingo conficit*) = συμπληρῶνει 56 περιστροφὰς τοῦ ἡλίου (ἦτοι 56 ἔτη). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται δῆλον ὅτι οὐχὶ ὁ ἥλιος φαίνεται εὐρισκόμενος (φθάνων) κατὰ τὸ θερ. ἡλιοστάσιον εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Καρκίνου ἢ κατὰ τὸ χειμ. εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Αἰγόκερω, ἀλλὰ τοῦναντίον ἢ γῆ. *duoque ii numeri* ἦτοι ὁ 7 καὶ ὁ 8. *plenus* τέλειος. Ἐνταῦθα ἔχομεν ἀναπόλησιν Πυθαγορείων διδασκαλιῶν, καθ' ἃς οἱ ἀριθμοὶ 7 καὶ 8 ἔθεωροῦντο τέλειοι (πλήρεις). *alter altera de causa* ὁ μὲν ἐξ ἑνὸς λόγου, ὁ δὲ ἐξ ἄλλου, ἐκ διαφόρων λόγων, π. γ. ὁ μὲν 7 ὡς ἀποτελούμενος ἐκ περιττοῦ (ἄρρενος) καὶ ἀρτίου (θήλειος) $1 + 6$ ἢ $2 + 5$ ἢ $3 + 4$, ὁ δὲ 8 διότι εἶναι ὁ πρῶτος κύβος, ὅστις ἔχει τρεῖς ἴσας καὶ κανονικὰς διαστάσεις (μήκος, πλάτος, ὕψος $2 \times 2 \times 2$). Γενικῶς ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω λόγων ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι. *habetur* θεωρεῖται. *circuitu naturali* διὰ τῆς φυσικῆς περιόδου. *summam* ἐνν. *anfractuum redituumque solis* = *annorum*) *tibi fatalem* τὸ πεπρωμένον (τὸ ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης ὀρισθέν) σοι ποσὸν (ἐτῶν) ἦτοι τὰ 56 ἔτη τῆς ζωῆς σου. *se . . . convertet* θὰ στραφῆ (τῷ 130 π.Χ.). Ὁ Π. Σκιπίων εἶπε τότε ἐν Ῥώμῃ μεῖζον κῦρος καὶ ἀπετέλει τὸ κέντρον τῶν διαμαχομένων κομμάτων. *omnes boni* ὅλοι οἱ ἔχοντες τὰ αὐτὰ ὡς καὶ ὁ Σκιπίων πολιτειακὰ φρονήματα (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς φαύλους, τοὺς ἐπαναστάτας). *te - te* σχῆμα ἐπαναφορᾶς. *socii . . . Latini*. Οὗτοι κατέχοντες μεγάλας γαίας καὶ αἰσθανόμενοι προσεγγίζουσαν τὴν καταγίδα ἀπέβλεψαν πρὸς τὸν Π. Σκιπίωνα, ὅστις οὕτω περιέπεσεν εἰς τὴν μῆνιν τῶν μεταρρυθμιστῶν. *nitatur* (ὑποτακτ. τοῦ ἀποθ. *nitor*, *nixus* ἢ *nisisum*, 3) δύναιτο νὰ στηριχθῆ. *ne multa* ἐνν. *dicam* (ὑποτακτ.)

= ἵνα μὴ εἶπω πολλά, ἐνὶ λόγῳ. *dictator . . . oportet* ὡς δικτάτωρ . . . πρέπει νά . . . (ιδ. ἄνωτ. *ostendas oportebit*). Ἀπεδόθη εἰς τὴν Σύγκλητον ἢ πρόθεσις νά καταστήσῃ τὸν Σκιπίωνα δικτάτωρα πρὸς κατευνασμόν τῶν παθῶν καὶ ἀναδιουργήσῃ τῆς τετραρχμένης ἤδη πολιτείας. *si impias manus propinquo- rum effugeris* (τετ. μέλλ.): ὑπόνοιαι ἠγέρθησαν κατὰ τῆς τριανδρίας (*tresviri agris dividundis*), ἡτοῦ τοῦ Κάρβωνος, τοῦ Φλάκκου καὶ τοῦ Γ. Γράκχου, ἐπίσης κατὰ τῆς Κορνηλίας, μητρὸς τῶν Γράκχων καὶ κατὰ τῆς Σεμπρονίας, ἀδελφῆς τῶν Γράκχων καὶ συζύγου τοῦ δολοφονηθέντος. Ἀνακρίσεις δὲν ἔγιναν. Ἡ Σύγκλητος δὲν ἔδειξεν ἐνδιαφέρον. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ ἀμειλίχτος ἐχθρὸς τοῦ Καικίλιος Μέτελλος στέλλων τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ Σκιπίωνος Αἰμιλιανοῦ εἶπε «*ite, filii, celebrate exsequias, numquam maioris civis funus videbitis*». *hic* (ἐπίρρ.) τότε (εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἀφηγήσεως). *cum exclamasset ingemuisseque* (ῥ. *ingemisco, ingemui, 3*) = «ἀνακεκραγὸτος καὶ οἰμωξάντων»: ὁ Λαίλιος (ιδ. Προλεγ.) εἰς τὸ ἄκουσμα τῶν λόγων τούτων ἔβλαλε κραυγὴν, οἱ ἄλλοι (Φίλων, Μόμμιος, Τουβέρων, Ρούφος Σκαϊόλας, Φάνιος ιδ. Προλεγ.) ἐξεχύθησαν εἰς δάκρυα, ἐνῶ ὁ Σκιπίων, ἠπίως προσμειδίων, παρακαλεῖ νά σιγήσωσι. *st!* (ἐπιφώνημα σιωπῆς, πρβλ. ἡμέτερον σοῦτ! «*σῖγ' ἔχετε*», σιωπή!). *parumper* ὀλίγον τι (ἀκόμη). *cetera* τὰ λοιπὰ, τὸ ὑπόλοιπον, τὴν συνέχειαν (τῶν λόγων Σκιπίωνος τοῦ Πρεσβυτέρου).

III

Περὶ ληψις. Ἀποκαλύπτει πρὸς ἐνθάρρυνσιν αὐτοῦ τὰ μυστήρια τῆς ἄλλης ζωῆς καὶ τῆς εὐδαιμονίας, ἧτις ἀναμένει τοὺς καταστάτας ἀξιους τῆς Πατρίδος. Ἐμφανίζεται ἐπίσης καὶ ὁ φυσικὸς αὐτοῦ πατὴρ Παῦλος Αἰμίλιος. Διὰ ἀπαγορεύεται ἡ αὐτοκτονία. Θεία ἢ καταγωγή τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Γαλαξίας διαμονὴ τῶν ἐναρέτων, δικαίων καὶ φίλων τῆς πατρίδος. Σμικρότης τῆς γῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἀστέρας.

§ 5 (13). *quo* = *ut eo*. Τοῦ *quo* γίνεται χρῆσις πρὸ συγκριτικοῦ. *alacrior* θαρραλεώτερος (δηλ. ἐνεργητικώτερος καὶ ψυχικῶς μᾶλλον διατεθειμένος). *ad . . . tutandam r. p.* . . . πρὸς διαφύλαξιν τῆς πολιτείας (γερονδιακὴ ἐλπίς). *sic habeto* (γνώριζε οὕτω, μάθε τοῦτο

ὅτι. . .), νόμιζε τοῦτο ὡς βέβαιον, ὅτι. . . (τὸ habere ἐδῶ = putare, « ἠγγεῖσθαι, νομίζειν » καὶ δι' αὐτὸ ἐτέθη προστακτικὴ μέλλοντος [πρβλ. scito, memento). certum . . . ἢ συντ. : . . . certum locum (ὑποζ. esse in caelo definitum (κατηγορ.) omnibus (δοτ.) qui . . . ubi . . . fruuntur . . . ὅτι ὑπάρχει τόπος μόνιμος (ὠρισμένος) ἐν τῷ οὐρανῷ προσωρισμένος δι' ἐκείνους οἵτινες (ἐπειδὴ οὗτοι qui . . . conservaverint . . . auxerint [ὑποτακτ. αἰτιολογικὰ]). ubi . . . fruuntur (ὑποτακτ. τοῦ ἀποθ. fruor, fructus sum, 3), ἐνθα δύνανται νὰ ἀπολαύσῃσι. beati εὐδαίμονες, « μακάριοι » (τ. ἔ. ἐν μέσῳ ὅλων τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὅποια παρέχει ἡ ἐσωτερικὴ ἡσυχία, ἀπηλλαγμένοι πάσης ἀσχολίας). aevum sempiternum (ἀφαιρ. εἰς τὸ fruuntur) αἰωνίας ζωῆς (ἐνδελεχοῦς εὐτυχίας). aevum = vita. nihil est principi deo . . . acceptius quam . . . οὐδὲν εἶναι . . . τῷ ὑπάτῳ θεῷ . . . ἀρεστότερον (μᾶλλον εὐπρόσδεκτον) ἢ . . . principi deo τῷ ἄρχοντι θεῷ· εἶναι ὁ ὑπάτος θεὸς τοῦ Πλατωνικοῦ Τιμαίου ὅστις λέγει εἰς τοὺς ἄλλους δευτερεύοντας θεούς : « θεοὶ θεῶν ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων ». quod quidem in terris fiat (ἀναφ. περιοριστικὴ πρότασις) = (οὐδὲν), ὅπερ τοῦλάχιστον γίνεται (ἐνεργεῖται) ἐν τῇ γῆ (ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ). Ἡ λ. terra ἐν τῷ ἐνικῷ ἀριθμῷ σημαίνει τὴν γῆν, κυρίως καὶ συγκεκριμένως (π.χ. terrae motus), ἢ ἐκάστην χώραν (π.χ. in hac terra), ἢ τὴν ζῆραν (κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν θάλασσαν π.χ. terra ac mari, terrā marique)· ἐν δὲ τῷ πληθ. ἀριθμῷ σημαίνει μίαν ἐκάστην τῶν χωρῶν τῆς γῆς καὶ αὐτὸν τὸν κόσμον, τὴν οἰκουμένην. concilia coetusque hominum iure sociati αἱ ἐπίσημοι καὶ ἀνεπίσημοι συναθροίσεις τῶν ἀνθρώπων αἱ διὰ νόμων (iure) ἠνωμέναι (sociati). Δικαίως ἄρα λέγεται ubi societas ibi ius καὶ θεωρεῖται τὸ ius et aequitas ὡς τὰ vincula civitatis· (concilium = συνάθροισις κληθεῖσα πρὸς σκοπὸν δημόσιον· coetus = συνάθροισις προσώπων οἰκεία βουλήσει πρὸς τινὰ σκοπὸν). quae καθ' ἑλξιν πρὸς τὸ civitates ἀντι qui (= concilia coetusque hominum iure sociati) Πρβλ. § 7 : quae terra dicitur καὶ quae sidera et stellas vocatis, § 13 : quem oceanum appellatis. civitates. Ἐν τῇ πολιτείᾳ ἔγκειται ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἔξω αὐτῆς δὲν ἔχει πλέον θέσιν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντός του ἀπέναντι ἑαυτοῦ, ἀπέναντι τοῦ πλησίον καὶ ἀπέναντι τοῦ ὑπάτου θεοῦ. Διὰ τοῦτο εἰς τὸν θεὸν τοῦτον εἶναι εὐάρεστοι αἱ κοινωνίαι τῶν ἀνθρώπων ὡς καὶ ἐκεῖνοι αἵτινες ἰθύνουσι καὶ σφύζουσιν αὐτάς (harum rectores et conservatores). hinc profecti huc rever-

tuntur ἐνθένδε (= ἀπὸ τῶν ἄστρον) προελθόντες δεῦρο (ἐκεῖ εἰς τὸν οὐρανόν, εἰς τὰ ἄστρα) ἐπιστρέφουσιν (*proficiscor, profectus sum*, 3) : εἶναι ἐπίδρασις τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας περὶ τῆς προϋπάρξεως τῶν ψυχῶν, πρὶν ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ σώματος, ἐν τοῖς ἄστροις. Κατὰ λαϊκὴν δοξασίαν, κοινὴν ταῖς ἰταλοελληνικαῖς θρησκείαις, αἱ ψυχαὶ τῶν καλῶς ἰθύνοντων τὰ δημόσια μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐπανέρχονται εἰς τοὺς οὐρανίους χώρους ὡς εἰς τὴν πραγματικὴν πατρίδα των. Ὁ Κικέρων ἐν τοῖς Τουσκουλιανοῖς (I, 17 — 20) λέγει ὅτι αἱ ψυχαὶ ἀποτελοῦσι μέρος τῆς θείας οὐσίας διακεχυμένης εἰς τὸν κόσμον. Τὰς αὐτὰς ἰδέας ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Βεργίλιος (*Αἰν.* 6, 724 ἐξ.). Ὁ Σενέκας (*ep.* 86, 1), ὁμιλῶν περὶ τοῦ Σκιπίωνος λέγει : *animus eius in caelum, ex quo erat, rediisse persuadeo mihi* (πείθω ἐμαυτὸν, πείθομαι). *revertor, reverti, reversus*, 3.

§ 6 (14). *hic ego* τότε ἐγώ. *quam a meis* ὅσον (ἐκ τοῦ φόβου) παρὰ τῶν ἐμῶν, ἐκ μέρους τῶν ἡμετέρων (τῶν οἰκείων μου). *quaesivi . . . viveretne ipse* ἠρώτησα ἐὰν ζῆ αὐτὸς (ὁ Ἀφρικανὸς πρὸς δὴν διελέγετο ἢ εἶναι σιὰ τις). *vino, vixi, victum*, 3: *extinctos* ἐνν. *esse* (*ῥ.* *extinguor, extinctus sum*, 3). *quos . . . arbitraremur* οὐδὲ ἐνομιζομεν· ἐτέθη ὑποτακτ. διότι· ἡ ἀναφορ. πρότασις ἀποτελεῖ οὐσιῶδες μέρος σκέψεως ἐκπεφρασμένης καθ' ὑποτακτ. (*viveret*). *immo vero . . . hi vivunt* (μ' ἐρωτᾷς ἂν ζῶσι καὶ ἀπαντῶ : ναί, ζῶσι καὶ ζῶσι) = ναί, βεβαίως οὗτοι ζῶσιν ἀληθῶς (ζῶσι τὴν ἀληθινὴν ζωὴν των). *qui . . . evolaverunt* Πλατωνικὸς τρόπος ἐκφράσεως· τὸ σῶμα εἶναι « δεσμοκτήριον, σῆμα (= τάφος) ψυχῆς » καὶ ὁ θάνατος εἶναι « λύσις (= ἀπαλλαγὴ, ἀπολύτρωσις) καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος » *Φαιδ.* 67 Δ. *Γοργ.* 493 Α. *vestra . . . vita . . . mors est*. Ὁ Κικ. ἀλλοχοῦ λέγει : *haec quidem vita mors est*. Κατὰ τὸν Ἡράκλειτον « ὅτε μὲν ἡμεῖς ζῶμεν, τὰς ψυχὰς ὑμῶν τεθνάναι. . . ὅτε δὲ ἡμεῖς ἀποθνήσκωμεν, τὰς ψυχὰς ἀναβιοῦν καὶ ζῆν » πρβλ. καὶ Εὐριπ. (*frg.* 636 N) ; τίς δ' οἶδεν εἰς τὸ ζῆν ἔστι κατθανεῖν τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν . . . ; *quin tu aspicias . . .* (ἐρώτησις προτρεπτικὴ) = τί (λουπὸν) δὲν παρατηρεῖς, . . ; παρατήρησον. *aspicō, -spexi, -spectum*, 3. *venientem* μετχ. κατηγορημ. *quem* = *hunc autem* τοῦτον δέ. *equidem . . . ille autem* ἐγὼ βέβαια . . . ἀλλ' ἐκεῖνος (ἐκεῖνος τούναντίον). *vim lacrimarum* ἄφθονα δάκρυα, γεῖμαρρον δακρύων. *fere prohibebat* (πρτ. ἀποπείρας) προσε-

πάθει νά μ' ἐμποδίσῃ νά κλαίω (μοῦ ἔλεγε νά μὴ κλαίω). fleo, flēvi, flētum, 2. prohibeo, -būi, -bītum, 2.

§ 7 (15). *ut primum . . . loqui posse coepi* ὡς πρῶτον (= ubi primum, simul ac) ἤρχισα νά δύναμαι (κατέστη μοι δυνατὸν) νά ὀμιλῶ. loquor, locūtus sum, 3. *fletu represso* (ἀφαιρ. ἀπόλ.) συγκρατηθέντων τῶν δακρύων (καταπνίξας τοὺς λυγμούς μου). reprīmo, -pressi, -pressum, 3. *inquam* (εἶπον) μετὰ σημασίας παρακμ. *sanctissime* (ὑπερθ. τοῦ ἐπιθετοποιηθέντος sanctus [ἦτις κυρίως εἶναι μετχ. τοῦ sancio]) = τὰ μάλιστα σεβαστέ. *haec* αὐτὴ (ἡ ἐν τῷ οὐρανῷ). *vita* ἡ (ἀληθῆς) ζωή. *ut Africanum audio dicere* ἐπομένως δὲν ἦτο εἰς αὐτὸν γνωστὴ ἡ (Πυθαγόρειος, Στωϊκὴ καὶ τῆς Ἀκαδημίας) διδασκαλία, ἥτις εἶχε κατακλύσει τὴν Ῥώμην εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τελευταίου π. Χ. αἰῶνος καὶ ἦς τὴν πρώτην ἔκφρασιν εὐρίσκομεν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Κικέρωνος. Ἡ γῆ δὲν εἶναι πλέον διὰ τὸν ἀνθρώπον ἐπαρκής. Ἡ ζωὴ ἐπὶ τῆς γῆς δὲν εἶναι τὸ ὑπατον ἀγαθόν, ὁ θάνατος δὲν εἶναι τὸ μέγιστον κακόν. Ἡ γῆ δὲν ἀποτελεῖ τὸ πᾶν καὶ ἐκτὸς αὐτῆς οὐδὲν ὑπάρχει. Ἐκ τῶν φιλοσοφιῶν ἐκείνων τῆς Στοᾶς καὶ τῆς Ἀκαδημίας ἀνεπήδησε καὶ ἐρριζώθη στερεῶς διὰ τῶν λόγων τοῦ Θεανθρώπου ἡ νέα θρησκεία, ἥτις παρουσιάζει τόσα στοιχεῖα ἐπαφῆς μεταξὺ τοῦ ἐθνικοῦ (εἰδωλολάτρου) Κικέρωνος καὶ τῶν δογμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ. *quid moror . . . ?* διατί ; (ποῖος εἶναι ὁ λόγος πού . . .) ; *in terris* ἰδ. ἀνωτέρ. § 5. *quin . . . propero* διατί δὲν . . . ; (ἄς σπεύσω νά . . .). *huc* εἰς τοῦτον τὸν τόπον. Ἡ διδασκαλία τῆς Στοᾶς δὲν ἀπέκλειε τὴν αὐτοχειρίαν (πρβλ. « εὐλόγῳ ἐξαγωγῆ »), ἀλλ' ὁ Κικέρων ἀποκρούει ταύτην ἐνταῦθα. *non est ita* (κατὰ λέξιν : δὲν εἶναι [δὲν ἔχει] οὕτως) = ὄχι δά !!, ὄχι, ὄχι !! (δὲν μπορεῖς νά τὸ κάμῃς), ἰδ. καὶ κατωτ. : *in custodiā corporis. ille* ὁ πατήρ. *nisi . . . te custodiis* (ἀφαιρ.) *liberaverit . . .* ἐὰν δὲν . . . θὰ σ' ἔχη ἐλευθερώσει (ἀπαλλάξει) ἀπὸ τῶν δεσμῶν (ὅμοιαι θεωρίαι ὑπῆρχον παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις πρβλ. καὶ Πλάτ. Φαίδ. 62 B). *templum* ἐνταῦθα = χῶρος (οὐράνιος), δν ὁ ὀφθαλμὸς (τὸ βλέμμα) ἡμῶν περιλαμβάνει (περικελεῖ) τ.ἔ. τὸ περιέχον, τὸ στερέωμα. *cuius . . . est* οὐ ἔστιν, ὧ ἀνήκει. *quod conspicis* ἀνάπτυξις τοῦ *templum*. *huc* σύναψον πρὸς τὸ *aditus*. *aditus patere non potest* δὲν εἶναι ἐφικτὴ (κατορθωτὴ) ἡ πρόσσδος (προσέλευσις). *hac lege . . . qui tueentur* ἐπὶ τούτῳ τῷ ὄρω . . . ἵνα οὗτοι (*qui* = *ut* ii) θεῶνται (μετὰ θαυ-

μασμοῦ). Θὰ ἔπρεπε νὰ τεθῆ tueantur, ἀλλ' ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Κικ. ὁ παρτ. ἵνα ἐπισύρη τρόπον τινὰ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ θεοῦ καὶ εἰς τὸν χρόνον τῆς δημιουργίας. Tuëor, (tutatus sum), 2. *illum globum* ἐκείνην (τὴν γῆν) σφαιραν. *medium* : κατὰ τὰς ἀστρονομικὰς δοξασίας τῶν ἀρχαίων, μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Κοπερνίκου, ἡ γῆ ἀκίνητος ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ (ἐν τῷ κέντρῳ) τοῦ παντός (τοῦ σύμπαντος)· ἀλλ' ἤδη ὁ Ἀρίσταρχος ἐκ Σάμου, πρόδρομος τοῦ Κοπερνίκου, εἰσηγήθη (280 π.Χ.) τὸ ἡλιοκεντρικὸν σύστημα. *quae terra dicitur*. τὸ quae καθ' ἑλξιν πρὸς τὸ terra ἀντὶ qui (= globus). πρβλ. ἀνωτ. § 5 : *quae civitates. eisque animus* . . . καὶ (πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον) ψυχῇ (ἐδόθη) . . . *ex . . . ignibus* (προερχομένη ἐκ . . .) : οἱ Στωϊκοὶ ἐθεώρουν τὴν ψυχὴν (ἔνθερον πνεῦμα) (= inflammata anima, Κικ.). Ὅτι τὰ ἄστρα ἦσαν πυρὰ καὶ ἡ ψυχὴ ὠσαύτως, προσελθοῦσα ἐκ τῶν ἄστρον, εἶναι γενικῶς δοξασία τῶν ἀρχαίων, ὡς ἀναπτύσσεται ἐν τῷ Φαίδωνι καὶ τῷ Τιμαίῳ τοῦ Πλάτωνος ὡς καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κικέρωνος ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῶν Τουσκουλανῶν. *sidera et stellas* ἄστρα καὶ ἀστέρες. *globosae et rotundae* : τὸ μὲν πρῶτον ἐπίθ. δηλοῖ τὸ σφαιροειδές (μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς στερότητας καὶ τῆς ὕλης), τὸ δὲ δεύτερον σημαίνει τὸ κυκλωτερές, τὸ κυκλικόν (μετὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ σχήματος). Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης νομίζει ὅτι οἱ ἀστέρες εἶναι σφαιρικοί. Ὁ Κικ. ἀλλαγῶ λέγει ὅτι οὐδὲν ὠραιότερον τοῦ σχήματος τούτου. *divinis animatae mentibus* διὰ θείων ψυχῶν ἐμψυχωθέντες (ζωογονηθέντες). *circulos suos orbisque conficiunt* (πλεονασμὸς) συντελοῦσι τοὺς κύκλους καὶ διαγράφουσι τὰς τροχιάς αὐτῶν. Ὁ Κικέρων ἐκφράζει οὕτω τὴν « κύκλω φορὰν » ἢ « ἐγκύκλιον φορὰν » τοῦ Ἀριστοτέλους. *quare* ὅθεν, (διὰ τοῦτο). *et tibi . . . et piis . . . retinendus animus est* καὶ σὺ καὶ οἱ εὐσεβεῖς . . . ὀφείλετε νὰ φυλάσσετε τὴν ψυχὴν : ἡ pietas εἶναι ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος ἀπέναντι θεοῦ, πατρίδος καὶ οἰκείων. *in custodia corporis* ἐν τῇ φυλακῇ (= ἐντὸς) τοῦ σώματος· ἰδ. § 21 : *inclusus in corpore*. πρβλ. καὶ Πλάτ. Φαίδ. 62 B. « ὁ ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ' ἀποδιδράσκειν ». Ὁ Κικέρων ἐνῶ ἐν τῇ θεολογίᾳ εἶναι ὀπαδὸς τῶν Στωϊκῶν, ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἀποκαλύπτεται Πυθαγόρειως καταδικάζων μετὰ τοῦ Πλάτωνος τὴν αὐτοχειρίαν (ἰδ. καὶ ἀνωτ. § 5 : *huc*). *nec . . . migrandum est* καὶ δὲν πρέπει νὰ μετα-

κῆσσετε ἐκ . . . (νὰ ἐγκαταλείψετε τήν . . .). *ille* : *animus*, *ne . . . defugisse videamini* ἵνα μὴ φανῆτε ὅτι ἔχετε ἀποφύγει. *defugio*, -*fūgi*, —, 3. *munus humanum* τὸ καθῆκον (τὸν προσωρισμὸν) τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὑπὸ τοῦ θεοῦ (προσωρισμένον ἢ τεταγμένον = *adsignatum*) εἰς τὸν ἄνθρωπον καθῆκον. *munus*, *ἔris* οὐ.

§ 8 (16). *sic . . . ut . . . ut* οὕτως . . . ὡς . . . ὡς. *anus* ἐξ υἱοθεσίας (δηλ. ὁ Ἀφρικανὸς ὁ Πρεσβύτερος) . . . *ego* ἐγὼ ὁ γεννήσας *gigno*, *genūi*, *genitum*, 3. γεννῶ. *cole* περὶ πολλοῦ ποιῶ, ἔχε εἰς μεγάλην ἐκτίμησιν, τίμα, ἄσκει. *colo*, *colūi*, *cultum*, 3. καλλιεργῶ. *iustitiam et pietatem* δικαιοσύνην καὶ εὐσέβειαν (δηλ. τὰ πρὸς τὸν θεὸν καθήκοντα). *cum . . . tum . . . ὅσον* (εἶναι) . . . τόσον (εἶναι) . . . *in parentibus et propinquis* ἐν τῷ κύκλῳ τῶν γονέων καὶ τῶν οἰκείων (ἐν τῇ ἐξωτερικεῦσαι ἀπέναντι τῶν . . . καὶ τῶν . . .). *ea vita via* (*via* κατηγορ.) *est in caelum* αὐτὴ ἡ (γῆνιη) ζωὴ εἶναι ἡ ὁδὸς (τῶν θεοσεβῶν = *eorum qui iam vixerunt* κατ' εὐφημισμὸν) ἡ ἄγουσα εἰς τὸν οὐρανόν. *via* — *vita*, *caelum* — *coelum* παρήχησις. *corpore laxati* ἀπηλλαγμένοι τοῦ σώματος (τοῦ σωματοειδοῦς, τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος· πρβλ. § 6. *corporum vinculis*). *quem vides . . . quem . . . nuncupais* μετὰ τὰς λέξεις αὐτὰς ὁ πατήρ του Αἰμίλιος Παῦλος δὲν ἀναφίνεται πλέον ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ. *autem* δὲ = καί, ἰδ. § 3 : *ostendebat autem. circū eluceo*, -*luxi*. 2. *inter flammās* = *inter inflammata sidera* μεταξὺ τῶν διαπύρων ἄστρων. *sidus*, *ἔris*, οὐ. *a Graiis* (λ. ποιητ.) = παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Κικ. μεταχειρίζεται τὴν λ. *Graii* ὅχι ἀντὶ τοῦ μετὰ ἱστορικῆς καὶ γεωγρ. ἐννοίας ἑθνικοῦ *Graeci*, ἀλλὰ πάντοτε μετὰ τῆς κυριαρχοῦσης ἰδέας σεβασμοῦ πρὸς τὸν λαὸν τῶν ἡρώων καὶ τὴν κοιτίδα τοῦ πολιτισμοῦ. *accepistis* ἐμάθετε, ἐδιδάχθητε. *orbem lacteum* γαλαξίαν : τὴν ἐξ ἀπειροπληθῶν ἀστέρων σύστασιν τούτου ἤδη ἀπὸ τοῦ 470 π. Χ. εἶχε δηλώσει ὁ Δημόκριτος. Ἡ θεωρία τῆς διαμονῆς τῶν ψυχῶν τῶν ἐναρέτων ἀνήκει κατὰ τὸν Ἰάμβλιχον εἰς τὸν Ἡρακλείδην τὸν Ποντικόν. *ex quo* ἐνν. *loco* (ἐκ τοῦ γαλαξίου τ. ἔ. ἐκ τοῦ οὐρανοῦ). *michi contemplanti* (ῥ. *contemplor*, 1.) προσεκτικῶς παρατηροῦντι (θεωμένῳ) μοι. *omnia . . . cetera* πάντα . . . τὰ ἄλλα (οὐράνια σώματα). *praeclara . . . mirabilia* (κατηγορ.) ὑπέρλαμπρα καὶ θαυμαστά. *autem* δὲ = καί (ἰδ. § 3). *eae . . . quas* τοιοῦτοι . . . οὗς (οἷους).

ex hoc loco ἀπὸ τούτου τοῦ τόπου (ἀπὸ τῆς γῆς). *cae . . . quas* τοιαῦτα . . . ἄ (οἷα) . *omnium* ἐνν. stellarum. *suspicati sumus* ἐφαντάσθημεν (β. suspicor, 1.) *ea . . . quae* αὐτός . . . ὅστις. *minima* ὁ μικρότερος (ἀστήρ), ἡ σελήνη. *ultima* ὁ πλέον ἀπομεμακρυσμένος ἀπὸ . . . : τοῦτο ἐν σχέσει πρὸς τὸν τόπον, εἰς ὃν κατ' ὄναρ εἶχε μεταφερθῆ ὁ Σικελίων. *citima* ὁ πλέον (ὑπερθ. βαθμὸς τοῦ *citer, citra, citrum*, συγκρ. *citerior, -ius*, γεν. . . -ioris) πλησίον ἀπὸ . . . : τοῦτο ἐν σχέσει πρὸς τὴν πραγματικότητα ἐν τῇ ἐγγρηγόρσει. *terris* δοτ. *luce . . . aliena* φωτί . . . ἄλλοτρίῳ (τῷ φωτὶ τοῦ ἡλίου)· πρβλ. § 9 : *luna radii solis accensa* : τὴν σελήνην οἱ Στωϊκοὶ ἐθεώρουν μεγαλυτέραν τῆς γῆς, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ γῆ εἶναι 49 φορές μεγαλυτέρα τῆς σελήνης. *autem* δὲ = καὶ (ἰδ. § 3). *facile* ἀναμφιβόλως (χωρὶς ἄλλο) κατὰ πολὺ. *vincebant* ὑπερεῖχον, ὑπερέβαλλον. *vincō, vīci, victum*, 3. *iam ipsa terra* : τοῦτο ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀνωτέρω *omnia . . . cetera*· ἀντὶ τῆς συντακτικῆς ταύτης ἀκολουθίας θὰ ἔπρεπε νὰ τεθῆ *terra vero* ἀλλὰ ἡ γῆ αὐτή. *ita . . . parva* τόσον . . . μικρά. *ut me imperii nostri . . . paeniteret* ὥστε ἐγὼ νὰ μὴ εἶμαι εὐχαριστημένος (ὥστε ἐγὼ νὰ εἶμαι ἀνικανοποίητος, δυσχερῆστῆτος) ἀπὸ τῆν ἀρχὴν (ἀπὸ τὸ κράτος ἡμῶν). *paeniteo, -tūi*, 2. καὶ συνήθ. ἀπρὸς. *paenitet, -tuit*, 2, *me alicuius rei* μεταμέλει μοὶ τινος, δυσχερῶς φέρω τι. *quo* ἀφαιρ. ὄργαν. ἐνν. *imperio*. *quasi punctum* τρόπον τινὰ (*quasi* = *ut ita dicam*) σημεῖόν τι (διάστημα, ἔκτασιν ἐλαχίστην). *eius* αὐτῆς δηλ. τῆς γῆς. Ἡ ῥωμ. ὑπερηφάνεια σμικρύνεται. Ἄρὰ γε θὰ ὀμίλει οὕτω ὁ Κικέρων, ἐὰν ἀπηρῆνετο εἰς μεγαλυτέρον κύκλον ;

IV

Περίληψις. Περιγραφή τοῦ πλανητικοῦ συστήματος τῶν ἐννέα σφαιρῶν.

§ 9 (17) * . *quam* = *hanc autem* (ἐνν. *terram*). *magis*

* Ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ περιέχεται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ ῥωμαϊκῇ ἀρχαιότητι περὶ τοῦ κόσμου θεωρία. Τὸ γεωκεντρικὸν τοῦτο σύστημα ἔλαβε τὴν πληρεστέραν μαθηματικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν εἰς τὸ σπουδαῖον σύγγραμμα τοῦ ἑλληνος ἀστρονόμου Πτολεμαίου (κατὰ τὸν β' αἰ. περ. 100—178 μ.Χ.) « Μεγάλη μαθηματικὴ σύνταξις τῆς ἀστρονομίας εἰς 13 βιβλία » καὶ διατηρήθη

(ἐνταῦθα = diutius) μακρότερον, περισσότερο και ἐπομένως λίαν προσεκτικῶς. cum . . . intuerer ἐπειδὴ . . . ἀτενῶς (ἀκινήτως) προσέβλεπον (ἀναλογιζόμενος τὴν σμικρότητα τῆς γῆς και τὴν ἔτι μικροτέραν ἔκτασιν τοῦ ῥώμ. κράτους). intueor, (aspexi), ἐπὶ, 2. *quaeso* τὸ ῥ. τοῦτο λεγόμενον ἐν σπουδῇ και ἐκπλήξει ἰσοδυναμεῖ ἐνταῦθα πρὸς τὸ tandem (quousque tandem . . . ἕως πότε τέλος πάντων...;) *quaeso*, 3. *humi* (πτώσις τοπ.) χαμαί, χαμαῖζε, κατὰ χθονός. *nonne aspicias* . . . ? (ἐξακολουθεῖς νὰ ἔχῃς προσηλωμένον τὸ βλέμμα σου εἰς τὴν γῆν και) δὲν βλέπεις . . . ; *in templa* εἰς ἀγχιναῖς χώρους (ἐκτάσεις)

ἐν ἰσχύι μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Κοπερνίκου, τοῦ Κεπλέρου και τοῦ Γαλιλαίου. Ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ Στωϊκοὶ ἐδέχοντο τὸ σύστημα τοῦτο. Ὑπῆρξαν ὅμως και κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχαιότητα οἱ ἀντίθετα δοξάσαντες και πλησιάσαντες διὰ τολμηροτάτης οκίψεως πρὸς τὰς σημερινὰς θεωρίας. Μεταξὺ τούτων συγκαταλέγονται ὁ Ἀναξίμανδρος, τινὲς τῶν νεωτέρων Πυθαγορείων φιλοσόφων (Ἰκέτας και Ἐκφαντος Συρακόσιοι), ὁ μαθηματικὸς Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, ὁ και παραδοξολόγος ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ κληθεῖς, και ὁ διάσημος ἀστρονόμος Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος, ὁ τελευταῖον τὰς ἰδέας ταύτας ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀναπτύξας. Ἐν τοῖς ἐπομένοις (§ 9 και ἐξῆς) θέλομεν ἴδει τὰς ἐπικρατούσας ἐν τῇ ἀρχαίῳ θεωρίας. Βεβαίως δὲν περιέχεται ἐν τούτοις πρωτότυπὸν τι, οὔτε ἦτο ἴδιον τῶν Ῥωμαίων ἢ προαγωγή θεωρητικῶν ζητημάτων. Ὅθεν τὰ ἐκτιθέμενα ἐνταῦθα εἶναι κυρίως αἱ τοῦ Πλάτωνος και τοῦ Ἀριστοτέλους κοσμολογικαὶ δοξασαὶ μετὰ παραλλαγῶν τινῶν ἐν τοῖς καθ' ἑκάστον. Ἡ γῆ σφαιρικὴ, εἶναι ἀκίνητος εἰς τὸ μέσον τοῦ παντός. Περὶ αὐτὴν στρέφεται ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἐντός μιᾶς ὀλοκλήρου ἡμέρας ὁ ἕναστρος οὐρανός, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθήσεων. Ἡ οὐρανὸς σφαῖρα ἔθεωρεῖτο ἔχουσα ὑπόστασιν πραγματικὴν. Ἐπ' αὐτῆς ἦσαν ποσπλωμένοι οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες, περιώριζε δὲ αὐτὴ ἐξωτερικῶς τὸ σύμπαν. Ἄλλ' ἐνωρὶς ἢ παρατήρησις τῶν οὐρανίων φαινομένων εἶχε δεῖξει ὅτι ἀστρα τινά, ἐν οἷς ὁ Ἥλιος και ἡ Σελήνη, ἐνῶ μετέχουσι τῆς κοινῆς περιστροφικῆς κινήσεως, δὲν φαίνονται ἐν τούτοις προσηλωμένα ἐπὶ τῆς οὐρανίου σφαίρας τῶν ἀπλανῶν, ἀλλὰ μεταβάλλουσι θέσιν πρὸς τε τοὺς ἄλλους ἀστέρας και πρὸς ἄλληλα, κινούμενα κατὰ νόμους μὲν και περιόδους, ἀλλὰ και κατὰ τρόπον πολὺπλοκον. Τὰ ἀστρα ταῦτα ἐκάλεσαν πλανήτας ἢ πλανήτας κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀπλανεῖς, οἵτινες μετέχοντες ἀπλῶς τῆς ἡμερησίας κινήσεως τῆς οὐρανίου σφαίρας φαίνονται διατηροῦντες ἀμετάβλητον θέσιν ἐπ' αὐτῆς. Οἱ γνωστοὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους πλανῆται ἦσαν ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν : ὁ Ἥλιος, ἡ Σελήνη, ὁ Ἐρμῆς, ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἄρης, ὁ Ζεὺς και ὁ Κρόνος. Γνωρίζομεν πῶς ἡ ἀστρονομία ἐξηγεῖ τὰς κινήσεις ταύτας. Αὐτὴ θέτουσα τοὺς ἀπλανεῖς εἰς μεγίστας ἀπὸ τοῦ πλανητικοῦ κόσμου ἀποστάσεις και θεωροῦσα τοῦτον ἀνεξάρτητον, ὑποθέτει τὸν Ἥλιον ὡς τὴν ἐστίν τῶν πλανητικῶν κινήσεων, και περιφερομένους περὶ αὐτὸν τοὺς λοιποὺς πλανήτας, ἐν οἷς και τὴν Γῆν,

ἐτέθη συγκεκρι. ἀντί ἀφρημένον. *tibi* (δοτ. ἠθική). Ἡ δοτ. χρησιμεύει ἐναυθα ἕνα ἐπιστήση ἀμέριστον τὴν προσοχὴν Σκιπίωνος τοῦ Νεωτέρου. *orbibus . . . globis* διὰ (ἐκ) κύκλων . . . σφαιρῶν (πρβλ. § 7 *globosae* σφαιροειδεῖς *et rotundae*). *omnia* τὰ πάντα, τὸ οὐράνιον σύστημα (σύγκριται, ἀπαρτίζεται = *conexa sunt*). *unus globus*. Τὸ *unus* δεικνύει τὴν ὑπεροχὴν. *extimus* (*extremus*, ὑπερθ. τοῦ *exter*), τοποθετημένη εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον, ἢ πλεον ἀπομεμακρυσμένη (σφαῖρα). Τὸ *extimus* ἀντιτίθεται τῷ *citimus* τῆς § 8. *complectitur* περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ. *complector*, - *plexus sum*, 3. *summus ipse deus* (εἶναι) αὐτὸς ὁ ὕπατος θεός. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους ὁ οὐρανὸς ἦτο συνώνυμος τοῦ « θεός » καὶ ἀμρότερα ἐταυτίζοντο. *deus arcens et continens* = *coercens et continens* συγχατῶν καὶ περικλείων. *in quo sunt infixa illi . . . stellarum cursus . . .* (ποιητ.) ἐφ' ἧς (σφαίρας) εἶναι καθηλωμέναι ἐκεῖναι αἱ φοραὶ (τροχιαὶ) τῶν ἀστέρων (ἀντί *illae stellae quae cursu sempiterno voluntur*). Ἡ γνώμη τοῦ Ἀναξιμένους (ὡς καὶ ἡ τοῦ Ἐμπεδοκλέους) περὶ τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων ὅτι οὗτοι ἦσαν προση-

περὶ ἣν κινεῖται ἡ Σελήνη. Τοιοῦτον εἶναι ἐν ταῖς γενικωτάταις γραμμαῖς τὸ σύγχρονον ἡλιοκεντρικὸν σύστημα. Κατὰ τὸν Πλάτωνα (καὶ κατὰ τὸν Κικέρωνα) οἱ ἑπτὰ πλανῆται ἐθεωροῦντο προσηλωμένοι εἰς ἰσαριθμοὺς διαφανεῖς σφαίρας, ἡ δὲ ἰδία τῶν πλανητῶν κινήσεις ὠφείλετο εἰς τὴν κίνησιν τῶν σφαιρῶν τούτων. Αἱ σφαῖραι αὗται ἦσαν διαφανεῖς, ἀφοῦ διὰ μέσου αὐτῶν ἐφαίνετο ὁ ἕναστρος οὐρανός, ἔτι δὲ ἦσαν ὁμόκεντροι πρὸς τὴν οὐράνιον σφαῖραν τῶν ἀπλανῶν καὶ συνδεδεμένοι μετ' αὐτῆς, ὥστε νὰ μετέχωσι τῆς ἡμερησίας περιστροφικῆς κινήσεως (Πλάτ. Πολ. Χ., 616). Ἐπομένως ἐκάστη τούτων εἶχε δύο συγχρόνους κινήσεις, ἀλλὰ περὶ ἄξονα διαφόρους, τὴν μὲν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ἡμερησίαν, τὴν δὲ ἀντίστροφον. Αἱ σφαῖραι τῶν πλανητῶν ἐμπεριέχονται ἐν τῇ ἐξωτερικῇ οὐρανίῳ σφαίρᾳ τῶν ἀπλανῶν καὶ ἡ μία ἐντὸς τῆς ἄλλης, κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν, ἣτις ἐμφαίνει καὶ τὴν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπόστασιν τῶν πλανητῶν. Πρώτη ἀπὸ τῆς σφαίρας τῶν ἀπλανῶν, καὶ ἐπομένως ἀπωτάτη τῆς γῆς, εἶναι κατὰ Κικέρωνα ἡ τοῦ Κρόνου, μετ' αὐτὴν ἡ τοῦ Διός, τρίτη ἡ τοῦ πυρόεντος Ἄρεως, κατωτέρω δὲ εἰς τὴν μέσσην χώραν μετὰξὺ τῆς γῆς καὶ τῆς σφαίρας τῶν ἀπλανῶν, ὁ ἥλιος, μετ' αὐτὸν αἱ σφαῖραι τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τέλος ἡ ἐγγυτάτη πρὸς τὴν γῆν σφαῖρα τῆς Σελήνης. Ἡ Γῆ ἀποτελεῖ τὴν ἐνάτην σφαῖραν, πρώτης λογιζομένης τῆς τῶν ἀπλανῶν.

Ἡ διάταξις αὐτῆ τῶν πλανητῶν ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Πλίνιου κατ' ἀγνωστον παράδοσιν εἰς τὸν Πυθαγόρα. Διάφορος ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἀκολουθούμενη, καθορισθεῖσα δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀναξαγόρου. Κατ' αὐτὴν οἱ πλανῆται ἔχουσι τὴν ἐξῆς ἀπὸ τῆς σφαίρας τῶν ἀπλανῶν σειρὰν : Κρόνος, Ζεὺς, Ἄρης, Ἑρμῆς, Ἀφροδίτη, ἥλιος, Σελήνη.

λωμένοι (*infixi*) ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ θόλου παρεῖχεν ἀπλουστέραν καὶ ὡς πρὸς τὰ φαινόμενα συμφωνοτέραν ἑρμηνείαν, ὥστε ἡ μετὰ τούτους ἀστρονομία ἀντείχετο αὐτῆς μετὰ ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων. *qui voluntur* οἵτινες (συμ-)περιστρέφονται, οἵτινες (συμπαρ-)ἀκολουθοῦσι τὴν αἰωνίαν κίνησιν αὐτῆς. *cui subiecti sunt septem* ὅφ' ἦν (οὐρανοῖαν σφαῖραν) ὑπόκεινται ἑπτὰ. *retro* ἐπίρρ. ὀπίσω, ὀπισθοδρομικῶς (κατ' ἀντίστροφον φορὰν) τ. ἔ. ἀπὸ Α. πρὸς Δ. στρέφονται περὶ ἴδιον ἄξονα (= *contrario motū atque caelum di'* ἀντιθέτου ἢ ὁ οὐρανὸς κινήσεως, φορᾶς). *atque* ἡ (= *quam*. πρβλ. *contrarius, idem, alius, similis ac ἡ atque*). Ἡ μία κίνησις εἶναι ἡ γενικὴ τοῦ σύμπαντος ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας περὶ τὸν ἄξονα τοῦ κόσμου . . . — *caelum* = *caelestis globus extimus. unum globum* τὴν πρώτην σφαῖραν (τὸν πρῶτον κύκλον). *illa stella. in terris* ἰδ. § 5. *Saturniam* (*stellam*) : πράγματι ὁ Κρόνος, κατὰ τοὺς παλαιούς, πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ Πλούτωνος ἐθεωρεῖτο ὁ μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένος ἀπὸ τῆς γῆς πλανήτης. *deinde* ἔπειτα (κατὰ σειρὰν πρὸς τὸ κέντρον), δευτέρα. *prosperus et salutaris* : οἱ Χαλδαῖοι κυρίως ἐνόμιζον ὅτι οἱ ἀστέρες ἤσκουν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ δοξασία αὕτη δὲν ἐξηφανίσθη εἰσέτι πλήρως. Ἡ λευκὴ λάμψις τοῦ Διὸς ἐθεωρεῖτο σωτηρία (*salutaris*), ἐνῶ ἡ ὑπέρυθρος τοῦ Ἄρεως (*rutilus*) καὶ ἡ ὠχρὰ τοῦ Κρόνου ἐθεωροῦντο ὀλέθρια. *ille fulgor* = *illa fulgens stella* ἐκεῖνος ὁ λαμπρὸς ἀστήρ : *fulgō, fulsi*, 2. λάμπω. *qui* (*fulgor*) *Iovis* (τὸ *Iovis* ἀρχαϊκὴ ὄνομ.) = *Iupiter* Ζεὺς (πρβλ. ἐπὶ νομισμάτων *Iovis custos; Iovis propugnator, Iovis stator*) : *Iuppiter* καὶ *Iūpiter*, γεν. *Iovis*. *tum* τρίτη (σφαῖρα, τρίτος πλανήτης). *deinde* ἔπειτα (τέταρτος πλανήτης). *subter* ἐπίρρ. κάτωθεν, ὑποκάτω. *mediam fere regionem* τὸ μέσον, τὴν μέσσην σχεδὸν (ἢ τρόπον τινὰ) χώραν. *obtinēt* — *occupat* ἐπέχει, καταλαμβάνει. *dux . . . luminum* (= *stellarum*) — *reliquorum* ὀδηγὸς . . . ἀρχηγὸς καὶ εὐθυντὴρ (ῥυθμιστὴς) τῶν λοιπῶν ἀστέρων. Ἀναπτύσσει τοῦτο καὶ ὁ Μακρόβιος 1, 20. *lumen, inis* οὐ. *temperatio* κανὼν (ἀφρρ. ἀντὶ συγκεκρ. ἐξ αἰτίας τοῦ προηγουμένου *mens*) = *temperator* (*qui temperat*) κανονιστὴς, ῥυθμιστὴς (τοῦ κόσμου). *tanta magnitudine* ἀφαιρ. ἰδιότ. Σήμερον εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι 1.326.480 φορὰς μεγαλύτερος τῆς γῆς. *tanta . . . ut* τοσοῦτον . . . ὥστε. *cuncta lumina. sua luce* ἀφαιρ. ὄργαν. *sua luce lustret* (= *collustret*) καταυγάζει, περιλάμπει διὰ τοῦ ἐκυστοῦ φωτός,

διαχέει τὸ ἑαυτοῦ φῶς ἐπὶ ὅλων τῶν πλανητῶν. *compleat* πληροῦ. *hunc* (*solem*). *alter, alter . . . cursus* ἡ μὲν, ἡ δὲ τροχιά, (δρόμος). *comites* δορυφόροι (*comes - itis*) : τὸ σύστημα τοῦτο ἐσφαλμένως ἰαλεῖται Αἰγυπτιακόν, διότι ἀνήκει τῷ μαθητῇ τοῦ Πλάτωνος Ἡρακλείδῃ τῷ Ποντικῷ. *in infimoque orbe* ἐν τῷ ἐσχάτῳ κύκλῳ. *accensa* = *incensa*, *illustrata* (καταλαμπομένη, καταυγαζομένη). *accendo, -ndi, -nsum*, 3. *infra* κάτωθεν (πρὸς τὸ κάτω μέρος τῆς σελήνης) : ἀντιτίθεται τῷ κατωτέρῳ : *supra lunam sunt aeterna omnia. nihil . . . nisi . . . caducum* τὸ πᾶν εἶναι θνητὸν καὶ φθαρτόν. *munere deorum . . . datos* δοθεῖσας εὐνοίας τῶν θεῶν. *nam* σχῆμα προκαταλήψεως : (ἀλλὰ περὶ τῆς γῆς δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ ὀμιλήσω) διότι . . . Δύναται τὸ *nam* νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ *autem* = *δέ*. *media* (πρβλ. § 7 καὶ § 10 : *medium*), ὡς κατέχουσα, κατὰ τὸ γεωκεντρικὸν σύστημα, ἀκίνητος τὸ κέντρον τοῦ σύμπαντος. Ἡ κοσμικὴ αὕτη εἰκὼν εἶναι τῶν Στωϊκῶν. *neque . . . et . . . et* οὔτε . . . καὶ . . . καὶ (πρβλ. § 20 : *neque . . . est, et . . .*). *infima est* εἶναι ἡ ἐσχάτη. *feruntur . . . pondera* καταφέρεται, ῥέπει . . . πᾶν βάρους. *nutu suo* αὐτομάτως, διὰ τῆς οἰκείας ῥοπῆς (ἔλξεως, βαρύτητος). Ἄλλαχοῦ ὁ Κικέρων λέγει : *suapte nutū et suo pondere*.

V

Περίληψις. Θεία ἄρμονία προερχομένη ἐκ τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σφαιρῶν. Ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐνωτισθῇ αὐτήν.

§ 10 (18). *Quae* = *haec autem* ταῦτα δὲ (τοὺς ἀστέρας τοῦ πλανητικοῦ συστήματος). *cum . . . intuerer* ἐνῶ . . . — *stupens* πλήρης ἐκπλήξεως, ἐκπληκτος, ἐν ἐκστάσει. *stupēo, -rūi*, 2. *me recepi* (ἐκ τοῦ προσηγουμένου *stupens* θὰ ὑπονοήσωμεν *ex stupore* = ἐκ τῆς ἐκπλήξεως, ἐκ τοῦ θάμβους) = ἐπέστρεψα εἰς ἑμαυτόν, συνῆλθον : *recipio, -cepi, ceptum*, 3. *quid* τί ; τί εἶναι τοῦτο ; (θαυμασμός καὶ ἐκπλήξις ἐπὶ τῷ ἀκούσματι ἤχου ἀπροσδοκῆτου, χωρὶς νὰ δύναται νὰ δώσῃ ἐξηγήσιν τούτου). *hic . . . quis est, qui ? . . . οὗτος . . . τίς εἶναι, ὅστις ; tantus et tam dulcis* τόσοστος (τόσοσ ἰσχυρὸς) καὶ (ὅμως) τόσοσ ἡδύς (τερπνός, εὐχάριστος ἕνεκα τῆς ἄρμονίας του· πρβλ. τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους « φῶφος ἑναρμόνιος »). Τοῦτο σχετίζεται πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ

Πυθαγόρου, καθ' ἣν ἐκ τῆς κινήσεως τῶν ἄστρον, εὕρισκομένων εἰς ἄνισα διαστήματα, προκαλεῖται ποικιλία ἤχων, διαφόρου ἐντάσεως, ἐξ ὧν παράγεται θαυμαστὴ ἄρμονία. Ὁ Πλάτων (Πολιτ. 617 D) παραδέχεται Σειρήνας ἐπικαθημένας καὶ συμπεριφερομένας ἐπὶ τῶν κύκλων, αἵτινες ἄδουσαι συναποτελοῦσιν ἄρμονίαν. *hic est, inquit, ille, qui intervallis disiunctus inparibus sed tamen pro rata parte distinctis* μὴ ἔχων ἴσας ἀποστάσεις (προερχόμενος ἐξ ἀνίσων διαστημάτων) ἀλλ' ὅμως κεκαλονισμένων δι' ὠρισμένης (μεταξύ των) ἀναλογίας (= *pro ratā parte*), *ratus, a, um* ἀνάλογος, λελογισμένος (λογαριασμένος, ὑπολογισμένος, μετροημένος) *μη. τοῦ reor, ratus sum, rerī* 2. = λογίζομαι. *inpulsu et motu ipsorum orbium* διὰ τῆς δονήσεως καὶ κινήσεως (τουτέστι διὰ δονήσεως, ἣν διὰ τῆς κινήσεως παράγουσιν αὐταὶ αὐταὶ αἰ σφαῖραι). *acuta cum gravibus temperans . . . efficit* συγκεραυνῶν (μετριάζων) ὀξεῖς (ὑψηλοῦς) τόνους μετὰ βαρέων (βαθέων) . . . παράγει ὁμοιοτρόπως (ὁμοιομόρφως) διὰ τοῦ ὀρθοῦ καταμερισμοῦ ὀξέων καὶ βαθέων τόνων (= *aequalibiter*) ποικίλας ἄρμονίας (συμφωνίας = *concentūs*), τ. ἔ. ποικίλους παράγει τόνους συναποτελοῦντας ἄρμονίαν. *enim* τῇ ἀληθείᾳ, πράγματι. *tanti motus* κινήσεις τοσαῦται (τόσον μεγάλαι τῶν ἄστρον). *in silentio* ἐν σιγῇ. *et natura fert* καὶ (ἐξ ἄλλου) εἶναι φυσικόν, προέρχεται αὐτομάτως, ἡ φύσις τὸ ἀπαιτεῖ, τὸ θέλει. *ut . . . sonent* νὰ ἀντηχῶσι (νὰ ἔχουσι ἤχους). Εἰς τὴν κίνησιν τῶν σφαιρῶν ἀπεδίδοτο ἡ παραγωγὴ ἤχων ὀξέων καὶ βαθέων, ὡς παρατηρεῖται (ἐν τῷ κραδασμῷ τῶν χορδῶν ἀναλόγως τοῦ μήκους των) ἐν τῇ μουσικῇ κλίμακι. *extrema* τὰ ἔσχατα (τ. ἔ. αἰ ἔσχατοι [σφαῖραι]). *extrēmum* καὶ *extimūm* ὑπερθ. βαθμὸς τοῦ (*exter, extēra, extērum* ἢ *exterus, -a, -um*) συγкр. *exterior, -ius* γεν. *-iōris. ex altera parte . . . ex altera autem* ἐκ τοῦ ἑνὸς μὲν μέρους . . . ἐκ τοῦ ἐτέρου δὲ (μέρους). *graviter, acute* βαρέως (μὲ βαρεῖς, βαθεῖς [μπάσσοις] ἤχους) . . . ὀξέως (μὲ ἤχους ὀξεῖς, ὑψηλοῦς). *summus ille caeli stellifer^s cursus* (ὑπαλλαγὴ ἀντὶ *ille summi caeli stelliferi cursus*). *summus ille cursus* ἡ ἀνωτάτη ἐκεῖνη σφαῖρα τοῦ ἀστροφόρου (ἀστερόεντος) οὐρανοῦ. Ἡ λ. *summus* ἀντιτίθεται τῇ κατωτέρω λ. *infimus. cuius conversio est concitator* ἥς (σφαίρας) ἡ περιφορὰ (στροφῆ) εἶναι ταχύτερα (τῶν ἄλλων). *acuto et excitato..sono* διὰ (ἡ μετὰ) ἤχου ὀξέος καὶ ἐντόνου (διαπεραστικοῦ). *gravissimo*: (ἐνν. *sono*) διὰ (ἡ μετὰ) ἤχου βαρυτάτου (βαθυτάτου). *hic infimus* (ἐνν. *cursus move-*

tur) κινεῖται, τὸνναντίον ἢ σελήνιακὴ καὶ κατωτάτη (πλησιεστάτη πρὸς τὸ κέντρον) τροχιά (ἢ σφαῖρα τῆς σελήνης). *infimus*, -a, -um ὑπερθ. βαθμὸς τοῦ (θετ. *infērus*, a, um) συγκρ. *inferior*, -īus, γεν. -īoris. *nam* (σχῆμα προκαταλήψεως, ιδ. § 9 : *nam ea*). *manens immobilis* τ. ἔ. *una sede semper haeret* παραμένει πάντοτε ἀκίνητος ἐν τῇ θέσει αὐτῆς. *complexa* (ἢ σφαῖρα τῆς σελήνης) κατέχουσα (πρβλ. ἄνωτ. § 9 : *obtinet*). *medium . . . locum* τὸν μέσον . . . τόπον (τὸ κέντρον). *mundi* τοῦ κοσμικοῦ συστήματος, : *octo* : ἐνῶ εἶναι 8 αἱ σφαῖραι, ἐν τούτοις ὑπάρχουσι μόνον 7 ἡχητικὰ διαστήματα. 7 τόνοι, διότι δύο ἐξ αὐτῶν, ἢ τῆς Ἀφροδίτης καὶ ἢ τοῦ Ἑρμοῦ, ἔχουσι τὴν αὐτὴν ταχύτητα, (*eādem vis*), παράγουσι τὸν αὐτὸν τόνον. *intervallis* διὰ διαφορῶν διαστημάτων ἡχηρῶν (πρβλ. ἄνωτ. § 10 : *intervallis imparibus*). *quī numerus* ὅστις ἀριθμὸς (ὁ 7 δηλαδή). *fere* δύναται τις εἰπεῖν (εἶναι ὁ δεσμός). Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ 7 (ιδ. ἄνωτ. § 4 : *plenus*). *quod* τοῦτο δὲ (τὸν ἦχον τοῦτον). *docti homines* οἱ εὐρέται τῆς μουσικῆς (Ὁρφεύς, Ἀμφίων). *nervis atque cantibus* (ἀφαιρ. ὄργαν.) διὰ μουσικῶν ὄργάνων (κατὰ λ. χορδῶν) καὶ τῶν (φωνητικῶν) τόνων (τ. ἔ. τῶν ἀσμάτων). Κατὰ τοὺς ἀρχαίους αἱ ἑπτὰ χορδαὶ τῆς κιθάρας ἐφευρέθησαν πρὸς ἀναπαραγωγὴν τῆς οὐρανοῦ ἀρμονίας. *sibi* (δοτ.) εαυτοῖς. *praestantibus ingeniis* δι' ὑπερόχων πνευμάτων (διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πνεύματος αὐτῶν). *praestans*, -ntis (κυρ. μτχ. τοῦ *praesto*, -stīti, —, 1. προέχω). *in vita humana divina studia* χιασμός. *divina studia coluerunt* περὶ τὰ θεῖα ἡσχολήθησαν (τὰ θεῖα ἐσπούδασαν).

§ 11 (19). *sonitu oppletae* πληρωθέντα ἦχου. *obsurduerunt* (ῥ. *obsurdesco*, *dūi*, 3 = γίνομαι κωφός) ἐξεκωφώθησαν (= *sensū audiendi caruerunt*). Οἱ Πυθαγόρειοι παρεδέχοντο κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὡς αἰτίαν τὴν ἔξιν, ἣν εἶχον νηπιόθεν οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸν ἦχον τοῦτον. Ἐν τοῖς ἐξῆς δεικνύει ὁ Ἀφρικανὸς φυσικῶς καὶ πρακτικῶς τὸ διατὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐνωτίζοντο τὴν ἀρμονίαν τῶν οὐρανοῦ σφαιρῶν. *hebetior* ἀμβλυτέρα (τῆς ἀκοῆς) : τὸ θετικόν, *hebes*, -ētis. *sicut . . . ea gens . . . caret* ὡσπερ . . . ἐκεῖνο τὸ γένος . . . στερεῖται, ἔχει χάσει (ἀδικαιολόγητος ὑπερβολή). *ad illa quae Catadupa nominantur* πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὀνομαζόμενα Κατάδουπα (καταρράξει τοῦ Νεῖλου, πλησίον τῆς Κυρήνης, νῦν Wady - Halfa ὀνομαζόμενοι). *praecipitat* (ἀμτβ.) καταφέρεται (= *praecipitatur*). *mundi* ιδ. § 10. *con-*

versione ἀφαιρ. αἰτίας. *tantus... ut* τοσοῦτος (τόσον μέγας)... ὥστε. *capere* νὰ αἰσθανθῶσι, νὰ συλλάβωσι. *nequitis* δὲν δύνασθε. *nequēdo, - ire.* Ἡ παρομοίωσις αὕτη δὲν εἶναι ἀκριβής. Τὸν ἐκ τῆς ἀρμονίας τῶν σφαιρῶν παραγόμενον ἤχον ὅλως διόλου δὲν ἀκούομεν, ἐνῶ γνωρίζομεν καὶ αἰσθανόμεθα ὅτι ὁ ἥλιος ἐκθαμβώνει ἡμᾶς. *intueri solem adversum* ἀντιβλέπειν εἰς τὸν ἥλιον (θεῶμαι ἀπ' εὐθείας τὸν ἥλιον). *intueor, (πρkm. aspexi), 2.* = ἀποβλέπω, *eiusque* ἀλλὰ (= que) τούτου. *acies vestra sensusque vincitur* (ἐν διὰ δυοῖν = *acies sensūs vestri*) ἡ ὀξύτης τῆς ὑμετέρας αἰσθήσεως (τοῦ ὄραν), ἡ ὄρασις ὑμῶν ἐκθαμβοῦται, νικᾶται (ὑποχωρεῖ). *admirans* (μτχ. τοῦ *admīror, 1*) = θαυμάζων, εἰ καὶ ἐθαύμαζον. *referebam... oculos ad terram identidem* ἐπανέφερον (κατεβίβαζον) τὰ βλέμματά (μου) ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν (ἐκ διαλειμμάτων) πρὸς τὸ μέρος τῆς γῆς: *refēro, rettūli, relātum, referre.*

VI.

Περὶ ἰληψις. Βλέμμα ἐπὶ τὴν σμικρὰν γῆν. Ζῶναι αὐτῆς. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει περιφρονῶν τὰ γήινα νὰ προσβλέπῃ πρὸς τὰ οὐράνια. *Ματαλά* ἢ ἐπὶ τῆς γῆς δόξα.

§ 12 (20). *Sentio... te... contemplari* παρατηρῶ ὅτι σὺ ἐπισκοπεῖς (κοιτάζεις προσεκτικῶς). *etiam nunc* ἀκόμη τώρα *sedem... hominum ac domum = terram* (ιδ. § 21). *quae (terra) parva, ut est, ita...* μικρὰ τόσον, καθὼς (πράγματι, τῇ ἀληθείᾳ) εἶναι. *humana = res humanas. caelestia = res caelestes (caelestis, -e).* Εἰς τὸ *humana* ἀντιτίθενται τὰ *caelestia (= supera)*. *spectato... contemnito* ἀτενῶς πρόσβλεπε τὸ κάλλος τοῦ οὐρανοῦ, ὅστις εἶναι ἡ οὐρανία πατρίς, μὴ δίδε σήμασίαν (*contemnito = despicio*) εἰς τὰ ἀνθρώπινα. *contemno, - tempsi, - temptum, 3. celebritatem sermonis hominum (= ab hominibus)* (hominum γεν. ὑποκειμ.) = διάδοσιν (ἐξάπλωσιν) τοῦ λόγου τῶν ἀνθρώπων (διαφήμισιν ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων). *expetendam gloriam = quae expetenda videri possit* ἐπιδιώξιμον (προσδοκῆσιμον) δόξαν. *vides habitari... interiectas (ἐνν. esse)... sed... stare* ἀπαρέμφ. ἐξαρτώμενα ἐκ τοῦ *vides*. Τὸ *habitari* παθητ. ἀπρόσωπον = ὅτι κατοικεῖται, ὅτι κατοικοῦσιν (ὑπάρχουσι κατοικίαι). *intericō, - iēcī, - iectum, 3. sto, steti, —, 1. quasi* οὕτως

εἰπεῖν (ἰδ. § 4). Τὸ πεδίον τῆς ἀνθρωπίνης φήμης, δόξης (ἐπτάκις § 12. ἰδ. § 13) ὁλονὲν σμικρύνεται (*vides habitari... et in ipsis... easque..., cernis autem..., hic autem alter..., ex ipsis..., quis in reliquis...*). Τὸ θέμα ἀφ' ἐνὸς τῆς σμικρότητος τῆς γῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς φιλοδοξίας τῶν ἀνθρώπων ἔγινε παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ῥωμαίοις ἀντικείμενον πραγματεύσεως (παρὰ Πλινίῳ τῷ Πρεσβυτέρῳ, Σενέκᾳ, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις κατὰ τοὺς ἔπειτα χρόνους). *ut nihil... manare possit* ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατόν νὰ γίνωνται ἀμοιβαῖαι ἐπικοινωναίαι, σχέσεις (νὰ διαδίδεται τι). Πόσον τὰ πράγματα σήμερον μετεβλήθησαν ! *partim... partim... partim...* μέρος μὲν (ἄλλοτε μὲν) ... μέρος δέ... ἄλλο δὲ μέρος. *obliquos* ἐν θέσει πλαγία. Οὗτοι εἶναι οἱ ἀντοικοί, ἦτοι λαοὶ ἐναντίως ὡς πρὸς τὸν ἰσημερινὸν οἰκοῦντες, δηλ. ἑκατέρωθεν τοῦ ἰσημερινοῦ εἰς συμμετρικὰς θέσεις· (ἐν ἄλλαις λέξεσι : οἱ ἔχοντες τὸ αὐτὸ μῆκος καὶ ἀντίθετον πλάτος). *transversos* ἐν θέσει ἀντιθέτῳ. Οὗτοι εἶναι οἱ περίοικοι, ἦτοι οἱ λαοὶ οἵτινες διαβιοῦσιν ὑπὸ τὸν αὐτὸν παράλληλον, ἀλλ' ὄχι ὑπὸ τὸν αὐτὸν μεσημβρινὸν (ἐν ἄλλαις λ. : οἱ ἔχοντες ἴσα καὶ ὁμόσημα πλάτη, ἀλλὰ διαφορὰν μήκους 180°). *adversos* οἱ εἰς τὰ ἄκρα μιᾶς διαμέτρου τῆς γῆς. Οὗτοι εἶναι οἱ ἀντίποδες, ἦτοι οἱ λαοὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν « ἀντίχθονα » (ἐν ἄλλαις λ. : οἱ ἔχοντες καὶ πλάτη ἀντίθετα καὶ μήκη διαφέροντα κατὰ 180°). Πρβλ. κατωτέρω § 13 : *adversa vobis urgent vestigia*. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τῆς Ῥώμης καὶ τῶν Ἀθηναίων οἱ ἀντοικοὶ εὐρίσκονται ἐν τῷ ὠκεανῷ νοτίως τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδος περὶ τὰς 10° διὰ τὴν Ῥώμην καὶ περὶ τὰς 8° διὰ τὰς Ἀθήνας, οἱ περίοικοι τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον ἐν τῷ Εἰρηνικῷ ὠκεανῷ περὶ τὴν θάλασσαν τῶν Σαργασσῶν καὶ οἱ ἀντίποδες τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον ἐν τῷ Εἰρηνικῷ ὠκεανῷ παρὰ τὴν νῆσον Νέαν Ζηλανδίαν.

§ 13 (21). *cernis autem* : τὸ *autem* ἐδῶ = *quasi*... *cingulis* διὰ τινῶν, οὕτως εἰπεῖν (= *quasi*) ζωνῶν, (*cingulis* = *plagis, oris, regionibus*). Ἡ διαίρεσις τῆς γῆς εἰς ζώνας βασιζομένη ἐπὶ τῆς φαινομενικῆς ἑνιαυσίου κινήσεως τοῦ ἡλίου, ἣν οἱ παλαιοὶ ἠδύναντο νὰ μελετῶσι διὰ « γνωμόνων », ὀφείλει τὴν γένεσίν τῆς εἰς ἐρεύνας τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῆς Ἴωνικῆς τοῦ Θαλοῦ Σχολῆς. Περὶ τὸ 500 π. Χ. ἤχθησαν εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς σφαιρικότητος τῆς γῆς καὶ τὴν διαίρεσιν αὐτῆς εἰς ἀστρονομικὰς ζώνας. Εἰς ταῦτα ὁ Παρμενίδης (τῶν

ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος) ἀπέδωσε σημασίαν φυσικὴν ὑποστηρίξας ὅτι μόνον αἱ εὐκρατοὶ ζῶναι ὑπῆρξαν κατοικημένοι. Τὰ ἀπὸ τινων ὁμῶς ἐτῶν εὐρήματα ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἀφρικῆς ἔδειξαν τὸ πάλαι τὸ κατοικήσιμον τῆς διακεκαυμένης ζώνης. *e quibus duos = quorum duos ὦν* (ζωνῶν) δύο (βλέπεις ὅτι εἶναι ἐσκληρωμένοι, κοκκαλιασμένοι κατεστραμμένοι) ἔνεκα τοῦ παγετοῦ (παγωνιάς) = *obliguisse pruīnā : obligēscō, -rigūi*, 3. *diversos = disiunctos ἀπομεμακρυσμένοι. inter se ἀλλήλων. et... subnixos καὶ... ἐπερειδόμενοι ἐκάστη χωρὶς* (ex utrāque parte) τοῖς πόλοις αὐτοῖς (εἰς τοὺς πόλους αὐτοὺς τῆς γῆς = *verticibus ipsis* [ἀφαιρ.]. *subnixus* (καὶ *subnīsus*), α, um. *vertīces* πόλοι (ἐν. *vertex*, *verticis* ἄ.) : εἶναι τὰ δύο ἄκρα τοῦ ἄξονος, περὶ ὧν στρέφεται (*vertitur*) σφαῖρά τις. *caeli* (ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τῆς ὑπερτάτης σφαίρας [caelestis globus], ἀλλὰ περὶ τῆς ἀτμοσφαίρας [τοῦ ἀέρος], ἥτις περιβάλλει τὴν γῆν). *medium* τὴν μέσην, τὴν διακεκαυμένην (ζώνην). *et maximum* τοῦτο δὲν ἀληθεύει σήμερον. Ἐκτείνεται ἀπὸ 23° 1/2 βορείως καὶ 23° 1/2 νοτίως, ἔχει τὸν ἥλιον δις τοῦ ἔτους εἰς τὸ ζενιθ καὶ εἶναι κατοικημένη. *torreri* (βλέπεις) ὅτι καίεται, πυρπολεῖται : *torrēō, torrūi, tōstum*, 2. *ardore* (ἀφαιρ. αἰτίας) ἐξ αἰτίας τοῦ καύματος. *duo... quorum... ille...* (ἡ μακρὰν ἡμῶν), *hic autem alter...* (ἡ πλησίον) : δύο (αἱ εὐκρατοὶ ζῶναι) ... ὦν... ἐκεῖνη, αὕτη δὲ ἡ ἑτέρα... *australis* (ἐνν. *cingulus*) ἀνταρκτικὴ, μεσημβρινή, νοτιά. *in quo* ἐφ' ἧς. *qui insistunt* οἱ ἐπερειδόμενοι, οἱ κατοικοῦντες. *insisto, institi*, —, 3. *adversa vobis urgent vestigia* ἀνάστροφα ὑμῖν πιέζουσι τὰ ἔχνη (χαράττουσι τὰ ἔχνη βαίνοντες ἐξ ἀντιθέτου πρὸς ὑμᾶς τ. ἔ. εἶναι οἱ ἀντίποδες ὑμῶν, εἶναι οἱ κατοικοῦντες τὴν «ἀντίχθονα»· ἰδ. § 12 : *adversos stare vobis*). *urgēō* (*urgueo*), *ursi*, —, 2. *nihil ad vestrum genus* ἐνν. *pertinet* = οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν (ἐπικοινωνίαν) μεθ' ὑμῶν (οὔτινες κατοικεῖτε τὴν βόρειον εὐκρατον ζώνην). Αὕτη χωρίζεται ἀπὸ τῆς νοτίας διὰ τῆς διακεκαυμένης ζώνης. *subiectus aquiloni* (= *septentrionalis*) ἡ ὑποκειμένη (ἐκτεθειμένη) εἰς τὸν βορρᾶν. *aquilo, ōnis* ἄ. ὁ βορρᾶς. *cerne... quam... contingat* παρατήρησον... πόσον (εἰς ποῖον μικρὸν βαθμὸν = *quam*, ἐπίρρ. ἐρωτηματικὸν - ἐπιφωνηματικόν)... ἀπτεται ὑμῶν (ἔχει σχέσιν πρὸς ὑμᾶς, ἀφορᾷ εἰς ὑμᾶς). *enim* πράγματι. *colitur* κατοικεῖται *colo, colūi, cultum*, 3. *angustata verticibus* στενυμένη (στενεύουσα, στενή) πρὸς τοὺς πόλους (πρὸς τὴν κατεύθυνσιν

τῶν πόλων, δηλ. ἀπὸ Β. πρὸς Ν.). Κατὰ τὸν Κικέρωνα ἡ γῆ ὡς πρὸς τὸ κατοικοῦμενον μέρος εἶναι εὐρυτέρα ἢ μικροτέρα (180° : 34°) *lateribus latior* πλέον ἐκτεταμένη (πλατυτέρα, εὐρυτέρα) κατὰ τὰς πλευράς. Πρόκειται, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, περὶ τοῦ κατοικοῦμένου τμήματος τῆς γῆς (*terra quae colitur a vobis*). *quaedam* οὕτως εἰπεῖν (πρβλ. § 3 : *claro quodam*). *circumfusa illo mari* περικλυζομένη ὑπὸ (δι') ἐκείνης τῆς θαλάσσης : *circumfundo*, -fūdi, -fūsum, 3. *quod... quod... quem* ἡ ἀναφορὰ χρησιμεύει πρὸς ἔξαρσιν, διὰ τὴν ἐπακολουθήσῃ ἀποτόμως ἢ μείωσιν (= *quam sit parvus, vides*). *quem* καθ' ἑλξιν πρὸς τὸ *oceānum* ἀντὶ *quod* (πρβλ. § 5 καὶ § 7 *quas civitates (quae terra*). *in terris* ἰδ. § 5. *qui* (*oceanus*). *in terris* (ἡμεῖς οἱ) ἐν τῇ γῇ (ἰδ. § 5). *tanto nomine* ἀφαιρ. ἰδιότ. ἔξαρτωμένη ἐκ τοῦ *qui* = τοσοῦτου ὀνόματος, παρὰ τὸ τόσον μέγα ὄνομά του, μολονότι ἔχει... *quam sit* (πλαγία ἐρώτησις) (βλέπεις) πόσον εἶναι.

§ 14 (22). *num... potuit... ?* ἄρα γε... ἠδυνήθη... ; (ἀπάντησις : δὲν ἠδυνήθη). *cultis... (ἀφαιρ.)* « ἐκ τῶν οἰκουμένων τόπων ». *nostrum* γεν. διαιρετ. εἰς τὸ *cuisquam.. Caucasum — Gan-gen* : Καύκασος καὶ ὁ Γάγγης εἶναι τὰ ἀνατολικά ὄρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου. *in reliquis... partibus* δηλ. ἐν τῇ βορ. εὐκράτῃ ζώνῃ. *orientis aut obeuntis solis* : *oriens*, -ntis μτχ. τοῦ *oriōr, ortus sum*, 4. *obiens*, γεν. *obeuntis* μτχ. τοῦ *obēo*, -īi, -ītum, *obire*, (*oriōr* = ἀνατέλλω καὶ *obēo* = ὀρεῖδο δύω). *quis... audiet ?* (ἀπάντ. : οὐδεὶς). *quibus... amputatis* τούτων δὲ (τῶν μερῶν) ἀποκοπέντων (ἀφαιρεθέντων). *profecto* ἐπίρρ. βεβαίως, ἀναμφιβόλως (πολὺ καλά). *quantis in angustiis... velit* (πλαγία ἐρώτ.) ἐν πόσῳ περιωρισμένῳ πεδίῳ (χώρῳ)... θέλει (ἀξιῶ). *se dilatarī* (αὐτῇ) νὰ διαπλατύνεται (νὰ διαχέεται, νὰ ἐπεκτείνεται). *ipsi autem*. Ἐνταῦθα μέχρι τέλους τῆς § 16 ἐπιπροσθέτει ὁ Κικέρων εἰς τοὺς ἀνωτέρω περιορισμούς (§ 12 : *vides habitari*) καὶ ἄλλους τέσσαρας χρονικούς (§ 14: *ipsi*, § 15. *quin etiam... quid autem interest* καὶ § 16: *praesertim cum...*). *quam... diu ?* (ἐπι) πόσον χρόνον ; τιῆσις πρὸς δῆλωσιν ἐμφάσεως (ἀντὶ *quamdiū*).

VII.

Περίληψις. Ἡ λήθη εἶναι τὸ χρονικὸν τέμα τῆς γήινης δόξης. Κοσμικὸν ἢ μέγα ἔτος. Ὁ πάπιος παροτρύνει τὸν ἔγγονον νὰ

περιφρονήση τὰς ἐπὶ τῆς γῆς ἀμοιβὰς ἀποβλέπων πρὸς τὴν ἀρετὴν,
ἤτις μόνη ἄγει εἰς τὸν οὐρανόν.

§ 15 (23). *quin etiam* καὶ προσέτι (μάλιστα δέ). *si cupiat ... non modo (non) ... sed ne ... possumus* ἐὰν ἤθελε ἐπιθυμήσει... οὐ μόνον... ἀλλ' οὐδὲ... δυνάμεθα. Τὸ [non] ἐν τῇ α' προτάσει παρέλκει, διότι αἱ δύο ἀρνητικαὶ προτάσεις ἔχουσι κοινὸν τὸ ῥῆμα (*possumus*). *cupio, -pīvi ἢ -pīi, -pītum*, 3. *proles* (= *progenies*). *illa futurorum hominum* ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν μελλόντων ἀνθρώπων, αἱ μέλλουσαι ἐκεῖνα τῶν ἀνθρώπων γενεαὶ (πρβλ. κατωτ. : *qui postea nascentur*). *proles*, is θ. γενεά. *deinceps* ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης (διαδοχικῶς, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν). *nostrum* γεν. διαιρετ. εἰς τὸ *unius cuiusque. a patribus acceptas* (ἐπεξήγησις τοῦ *deinceps*) ἀπὸ τῶν πατέρων παραληφθέντας. *accipio, -cēpi, -ceptum*, 3. *propter elutiones exustionesque* ἕνεκα τῶν κατακλυσμῶν καὶ τῶν ἐκπυρώσεων. *tempore certo* καθ' ὠρισμένον χρόνον (χρονικὸν διάστημα, ὅπερ εἶναι ἐκεῖνο τὸ κοσμικὸν ἔτος = *vere vertens annus* τῆς § 16). Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη δὲν ἀποκλείει ὅτι συνέβαινον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τοιοῦτοι κατακλυσμοί, ἀλλὰ δὲν εἶναι παραδεκτὴ ἡ θεωρία τῶν Στωϊκῶν περὶ γενικῆς ἐκπυρώσεως τοῦ κόσμου. Οἱ Στωϊκοί, ἀκολουθοῦντες ἐν μέρει τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἡρακλείτου, ἐπρέσβευον ὅτι ὁ κόσμος εἶχε τὴν ἀρχὴν του ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ πυρός, εἰς ὃ ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψῃ διὰ κατακλυσμῶν καὶ ὀλοκληρωτικῆς ἐκπυρώσεως. Ἀλλὰ ἐκ τοῦ καταστρεπτικοῦ τούτου πυρός θὰ ἀνεγεννᾶτο ἄλλος καθ' ὅλα ὅμοιος κόσμος. Αὐτὸ δὲ κατ' ἀνάγκην θὰ ἐπανελαμβάνετο ἀνὰ ὠρισμένον ἀριθμὸν ἐτῶν (*tempore certo*), ἤτοι μεθ' ἕκαστον κοσμικὸν ἔτος (*vere vertens annus*). Τοῦτο ὑπολογίζεται, καὶ κατὰ τὰ λεγόμενα ἐνταῦθα, ὅτι περιλαμβάνει ὑπὲρ τὰ 11740 ἡλιακὰ ἔτη, ἐφ' ὅσον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ῥωμόλου (716 π.Χ.) μέχρι τῶν χρόνων τοῦ διαλόγου τούτου (129 π.Χ.) παρήλθον 587 ἔτη, τὰ ὅποια εἶναι μόλις τὸ 1/20 (*nondum vicesimam partem ... conversam*) τοῦ μεγάλου ἔτους (587X20= 11.740). Τοῦ μεγάλου τούτου ἔτους ἀλλαγῆ (ἐν τῷ *Hortensius*) ὁ Κικέρων, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Τακίτου καὶ τοῦ Σερβίου, ὠρίζε τὴν διάρκειαν εἰς 12954 ἔτη. *quid autem interest ab iis ... sermonem fore de te* τί τέλος πάντων ἐνδιαφέρει ὅτι θὰ γίνῃ λόγος ὑπ' ἐκείνων περὶ σοῦ (τί σὲ μέλλει ἀν θὰ ὁμιλήσωσι περὶ σοῦ...) : *interest, interfuit, interesse. sermo-*

nem ab iis ἰδ. § 12 : sermonem hominum. *qui postea nascentur* πρβλ. § 15. proles illa futurorum hominum. (nascor, nātus sum, 3) *ab iis... qui ante nati sunt* = a maioribus. *cum... nullus fuerit* ἀφοῦ... οὐδεις ἔγινε. *qui οἴτινες, καὶ ὅμως οὔτοι, nec pauciores... et meliores* οὔτε ἐλάσσονες (ὀλιγώτεροι...) καὶ ἀμείνονες (πρβλ. Hor. carm. 3, 6, 46). *certe* παντὶ τρόπῳ, (μεῖ κάθε τρόπον).

§ 16 (24). *praesertim cum... nemo... possit* ἀφοῦ μάλιστα... οὐδεις... δύναται (πρβλ. § 13 τέλ.). *A quibus audiri nomen... potest* πρβλ. § 15 : sermonem fore de te. *unius anni* ἑνὸς μόνου (μεγάλου ἢ κοσμικοῦ) ἔτους (ἰδ. § 15 tempore certo). Τὸ ἀστρονομικὸν τοῦτο ἔτος συντελεῖται « ὁπόταν ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον πάντες οἱ πλανῆται ἐλθόντες ταύτην τὴν τάξιν λάβωσιν, ὥστε εὐθείας νοηθείσης ἀπὸ τῆς ἀπλανοῦς σφαίρας ἐπὶ τὴν γῆν νευούσης κατὰ κάθετον τὰ κέντρα αὐτῶν ἐπὶ ταύτης θεωρεῖσθαι » (Ἀλβῖνος, Εἰσαγ. XIV) : δηλ. ὅταν ἅπαντες οἱ πλανῆται ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐκκινήσεως ἵνα ἐπαναρχίσωσι καὶ πάλιν τὴν τροχίαν των. *enim* δηλαδή. *populariter* (κατὰ τρόπον τοῦ λαοῦ, λαϊκῶ τῷ τρόπῳ), κοινῶς (κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ κατωτέρω vere vertens annus). *astri* λ. ποιητικῆ. *tantum modo* μόνον. *id est* τουτέστι. *cum autem... redierint... rettulerint tum... potest* ἀλλὰ μόνον ὅταν... θὰ ἐπανέλθωσι (κατὰ λέξιν θὰ ἔχωσιν ἐπανεέλθει)... καὶ θὰ ἐπαναφέρωσι (κατὰ λέξιν θὰ ἔχωσιν ἐπαναφέρει), τότε δύναται (θὰ εἶναι δυνατόν) : redō, -dīi, dītum, refero, rettūli, relātum, referre. *ad idem unde... eis* τὸ αὐτὸ (σημεῖον) ὁπόθεν... *semel* ἅπαξ (μίαν φοράν). *eandemque... discriptionem* τὴν αὐτὴν διάταξιν. *longis intervallis* μετὰ μακρὰ χρονικὰ διαστήματα : (§ 21 multis... saeculis). *totius caeli* ὅλου τοῦ οὐρανοῦ, ὅλων τῶν οὐρανίων συστημάτων. *ille... appellari potest* (τότε) θὰ εἶναι δυνατόν νὰ εἶπῃ τις ὅτι τὸ ἀληθές ἔτος συνετελέσθη καθ' ὀλοκληρίαν (πρβλ. Cic. de nat. deor. 2, 51 : tum efficitur, cum solis et lunae et quinque errantium ad eandem inter se comparationem [= « ἀναλογίαν », τ. ἕ. dispositionem] confectis omnium spatiis est facta conversio). *in quo* ἐν τῷ ὁποίῳ (κοσμικῶ ἔτει). *vix... audeo* μόλις τολμῶ, μετὰ δυσκολίας τολμῶ. *dicere... quam... teneantur* νὰ εἶπω πόσον πολλὰ τῶν ἀνθρώπων γενεαὶ περιλαμβάνονται (πλαγ. ἐρώτ.). *saeculum* ἐνταῦθα = διάρκεια μιᾶς γενεᾶς ἀνθρώπων (33 ἔτη καὶ 4 μῆνες).

namque ut... habeto ἡ σύνταξις : *tum... habēto... quandōque* (= *quandocumque* ὁποτεοῦν)... *defecērit* (τετ. μέλλ.)... *ut olim... visus est, cum* (ὅτε)... *penetravit. deficere... exstinguique* ὅτι ἐξέλιπεν (ἔπαθεν ἔκλειψιν)... *καὶ ἐσβέσθη... exstinguo* (*extinguo*), *-tīnxi, -tīnctum, 3. templa* (ιδ. § 7) χώρους ἱερούς. *ab eadem parte* ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ μέρους (θὰ πάθη ἔκλειψιν). *eodemque tempore* καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν σημεῖον, κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν, *signis... stelligisque revocatis* ἐπαναδραμόντων (ἐπιστραφέντων, ἐπαναχθέντων) τῶν ζῶδιακῶν σημείων... καὶ ἀστέρων. *ad principium* εἰς τὴν ἀρχὴν (εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν διάταξιν τῆς ἐκκινήσεως). *ad principium = ad primum caput* « κεφαλὴν » (πρβλ. Πλατ. Τιμ. 39 D καὶ Cic. Frg. Tim. 9, 33). *expletum* ἔνν. *esse. habeto = puta* νόμιζε· (ιδ. § 5 : *sic habeto*). *cuius* τούτου δέ. *quidem* τῇ ἀληθείᾳ, ἀληθῶς. *scito* μάθε. *nondum vicesimam partem esse conversam* βραχυλογικῶς ἀντὶ n. v. p. *conversione* (ἢ *convertendo*) *esse confectam* ὅτι δὲν συνεπληρώθη ἀκόμη διὰ τῆς περιστροφῆς τὸ εἰκοστὸν μέρος τοῦ (χρόνου). Ἰδ. § 15 : *tempore certo*.

§ 17 (25). *quocirca* διό, ὅθεν. Περαινεται ὁ λόγος περὶ τῆς ματαιότητος τῆς ἐπιγείου δόξης. *si... desperaveris... quanti tandem est... ?* ἢ ὑπόθ. καθ' ὑποτακτικὴν = ἐὰν ἤθελες ἀπελπίσει (ἀπελπισθῆ)... πόσῃν τέλος πάντων ἀξίαν ἔχει (δύναται νὰ ἔχη)... ; (πόσον πράγματι ἀξίζει);. Ἀπάντησις : οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει. *reditum* ἢ λ. ἐτέθη συμφώνως πρὸς τὰ προειρημένα (§ 5 : *hinc profecti huc revertuntur*) περὶ τῆς προελεύσεως τῶν ψυχῶν. *in quo omnia sunt... viris* ἐν ᾧ εἶναι πάντα (τὰ προσήκοντα) ἀνδράσι μεγάλοις καὶ ἐξόχοις, ἐν ᾧ (τόπω) οἱ μεγάλοι καὶ ἐξέχοντες κέκτηνται τὸ πᾶν. Ἐπομένως εἶναι τὸ τέρμα (ὁ σκοπός, ὁ πόθος) τῶν μεγάλων ἀνθρώπων. *ista hominum gloria* αὐτὴ σου (= *ista*) ἡ ἀνθρωπίνη δόξα. *pertinere* νὰ διαρκέσῃ... *ad partem exiguam* εἰς ἐλάχιστον τμημα. *unius anni* ἑνός (μόνον μεγάλου) ἔτους. Ἐπειδὴ ἡ ἐπὶ τῆς γῆς δόξα τῶν ἀνθρώπων εἶναι βραχυχρόνιος, οὕτοια εἶναι καὶ χίμαιρα νὰ μὴ ἐλπίζωμεν εἰς τὴν ἐν τῷ οὐρανῷ ἀθανασίαν. *igitur* ὅθεν. Εἰσάγεται διὰ τοῦ *igitur*, τιθεμένου ἐν τῇ ἀρχῇ, τὸ συμπέρασμα (*conclusio*) τῶν ἀπὸ τῆς § 12 καὶ ἐξῆς λεγομένων. *alte spectare... atque... contueri* : τὰ ἀπαρέμφ. ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ *si voles, con-*

tuēor, (-tuītus sum), 2. ἀτενίζω, θεωρῶ. Ἡ πρόθεσις con- τοῦ con-
tueri χρησιμεύει πρὸς ἐπίτασιν (πρβλ. § 1 conlacrimavit). Παροτρύ-
νων ὁ πάππος ἀποτρέπει τὸν Σκιπίωνα ἀπὸ τοῦ ἀπελπισμοῦ. *hanc
sedem et aeternam domum* (ἰδ. § 21) τὴν ἔδραν ταύτην καὶ...
διαμονήν. Ἀντιτίθεται εἰς τὸ *sedem hominum* καὶ *domum* (homi-
num) τῆς § 12. Ἐπίσης πρβλ. § 5 : *hinc profecti huc revertuntur.
neque te... dedideris nec... spem posueris* (προτρεπτ. ὑποτακτ.).
Αἱ κύριαι προτάσεις : νὰ μὴ παραδίδου (νὰ μὴ δίδῃς σημασίαν) εἰς
τοὺς λόγους (νὰ μὴ ἀκοῦς τὰ λόγια) τοῦ ὄχλου (νὰ μὴ παγιδεύουσαι ἐκ
τῶν λόγων τοῦ λαοῦ) καὶ (ἐν γένει) νὰ μὴ ἀποθέτης (στηρίζῃς) τὴν
ἐλπίδα τῶν πεπραγμένων σοι (τῶν πράξεόν σου). Τὸ nec καθολικεῖται
τὴν ἔννοιαν. *dedo, dedīdi, dedītum*, 3. παραδίδω : *me dedo* χαρίζο-
μαι. *in praemiis humanis* ἐν ταῖς ἀνθρωπίναις (ματαίαις) ἀνταμοι-
βαῖς. *te oportet... trahat ad verum decus* πρέπει... νὰ σέ προσ-
ελκύῃ (νὰ σέ τραβᾷ) πρὸς τὴν ἀληθῆ δόξαν (τὴν εὐφημίαν) ἰδ. § 4 :
ostendas oportebit. decus, decoris, οὐ. *ipsa virtus* ἡ ἀρετὴ αὐτὴ
καθ' ἑαυτήν. *suis... inlecebris* διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς δελεαστικῶν
μέσων (διὰ τῶν θελγήτρων της, διὰ τοῦ κάλλους της). *quid...
loquantur* τί (πολλὰ ἢ ὀλίγα)... δύνανται νὰ εἴπωσι (ἤθελον εἴπει).
de te περὶ σοῦ (διὰ λογαριασμόν σου). *ipsi videant* αὐτοὶ ἄς ἴδωσιν
(αὐτοὶ ἄς σκεφθῶσι, ἰδική των δουλειὰ εἶναι, σὺ μὴ πολυπραγμόνεις,
μὴ σκοτιζέσαι, γύρευε τὴ δουλειά σου = *tu rem tuam age*). *sed
loquentur tamen* ἀλλὰ (παρὰ τὴν ἀποστροφὴν τὴν ὅποιαν δέον νὰ
ἔχῃς πρὸς τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων φήμην) θὰ κάμωσι λόγον ὅμως
(περὶ σοῦ). *loquor, locūtus sum*, 3. *autem* δέ, ἀλλά. *sermo* ἀναφέ-
ρεται εἰς τὸ *loquentur. angustiis* ἰδ. § 14. *de ullo* (οὐσιαστ. ἄρσεν.) =
de quoquam περὶ οὐδενός, περὶ τινός. (Τὸ *ullus* ἀντικαθιστᾷ τὸ
quisquam εἰς τὴν ἐνικὴν ἀφαιρ. καὶ εἰς ὄλον τὸν πληθυντικὸν ἀρι-
θμόν). *perennis* διηνεκής. *obruitur* ἀφανίζεται (μένει τεθαμμένος).
obruō, -rūi, -rūtum, 3. *interitu... oblivione* διὰ τοῦ θανάτου... διὰ
τῆς λήθης. *posteritatis* = *posterorum. exstinguitur* ἀποσβέννυται,
ἐξαλείφεται. (*exstinguo, -nxi, -nctum*, 3).

VIII.

Περίληψις. Ὁ Σκιπίων ὁ Νεώτερος ὑπισχνεῖται νὰ ἀκολου-
θήσῃ τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου, ὅστις ἐξηγεῖ ὅτι ἡ ἀληθὴς

ἀθανασία εἶναι ἢ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἀνταμοιβὴ τῶν ἀξίων. Μόνον τὸ σῶμα εἶναι φθαρτόν. Ἡ ἀθάνατος ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ζωὴν, αἴσθησιν, ἀνάμνησιν, πρόνοιαν, διευθύνει, κυβερνᾷ καὶ κινεῖ τὸ φθαρτὸν σῶμα ὡς ὁ αἰώνιος θεὸς τὸν ἐν μέρει φθαρτὸν κόσμον. Αἰώνιον εἶναι τὸ αἰεὶ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ κινούμενον, ὅπερ ἐπειδὴ δὲν γινώσκει ἀρχήν, δὲν δύνатаι νὰ ἔχη τέλος.

§ 18 (26). *quae* = haec autem. *cum dixisset* ἀφοῦ εἶπε (εἰπόντος). *ego vero* ἐγὼ τῇ ἀληθείᾳ. *siquidem* ἀφοῦ τῶ ὄντι (τὴν σιγμὴν καθ' ἣν). *bene meritis de patria* τοῖς πολλοῖς ἀξίοις τῆς πατρίδος γεγεννημένοις ἢ οὐσί, τοῖς εὐεργέταις τῆς πατρίδος (ἰδ. § 5 : omnibus qui . . .). *mereor, meritus sum*, 2. *de aliqua re* ἄξιός τινός εἰμι. *quasi limen* οὕτως εἰπεῖν (= quasi) ὁδὸς (ἀτραπός). *limen, liminis* οὐ. *ad caeli aditum* πρὸς εἴσοδον τοῦ οὐρανοῦ (διὰ νὰ ἀνέλθῃ τις εἰς τὸν οὐρανόν). *patet* ἀναπέπταται (εἶναι ἀνοικτὴ). *quamquam* καίτοι, μολονότι. *vestigiiis* (ἀφαιρ.) *ingressus patris* βαδίσας ἐπὶ τῶν ἰχνῶν τοῦ πατρὸς (= *vestigia ingressus* [διώξας] *patris*) Παύλου Αἰμιλίου. *ingredior, ingressus sum*, 3. *et tuis* (ἀφαιρ. ἐνν. *vestigiiis*), καὶ τῶν σῶν. *decori vestro non defui* δὲν ἐδείχθην ἀνάξιος (δὲν ὑπελείφθην), δὲν ἐφάνην κατώτερος τῆς φήμης (δόξης) ὑμῶν. (*desum, defui, deesse*). *nunc tamen . . . enitar* νῦν ὅμως . . . θὰ προσπαθῆσω. (*enitor, enixus ἢ enisus sum*, 3). *tanto . . .* τηλικαύτης, τόσον μεγάλης (ἀνταμοιβῆς) . . . *vigilantius* ἐπιμελέστερον, μετὰ μεγαλυτέρας ἐπαγρυπνήσεως (ζέσεως). *vigilans, ntis* (*μτχ.* τοῦ *vigilo*). *tu vero enitere* (*προστ.*) προσπάθει λοιπὸν σύ. *sic habeto* (*pro certo habeto* ἰδ. § 5) *non esse te mortalem, sed corpus hoc* ὅτι δὲν εἶσαι σὺ φθαρτὸς (ὑποκείμενος εἰς φθοράν), ἀλλὰ τὸ σῶμα τοῦτο (τὸ σῶμά σου). *nec enim tu is es, quem . . . declarat, sed . . .* διότι οὔτε σὺ εἶσαι τοιοῦτος (*is = talis*), οἷον . . . φανερώνει (σὲ κάμνει νὰ παρουσιάζῃσαι) ἢ μορφή σου αὕτη, ἀλλά . . . Ἡ οὐσία σου δὲν σύγκριται ἐν τῶ σωματοειδεῖ (ἐν τῶ σαρκίῳ σχήματι). Πρβλ. Ψευδο-Πλάτ. Ἀξίολογ. 365E: « τὸ ὑπολειφθὲν σῶμα, γεῶδες ὄν καὶ ἄλογον, οὐκ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἐσμεν ψυχὴ, ζῶον ἀθάνατον ἐν θνητῶ καθαιρεγμένον φρουρίῳ ». Ταῦτα πηγάζουσιν ἐκ τῆς περὶ μετεμψυχώσεως διδασκαλίας τοῦ Πυθαγόρου, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ μόνον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν συνδέεται πρὸς ἐν σῶμα. *sed mens cuiusque is est quisque* ἀλλ' ἡ ψυχὴ

ἐκάστου, αὐτὴ (ἀκριβῶς) εἶναι ἕκαστος (ἀλλ' ἕκαστος εἶναι ἐκεῖνο ὅπερ εἶναι ἡ ψυχὴ του, ἡ ψυχὴ ἀνθρώπου τινὸς εἶναι τὸ 'Εγὼ του). Πρβλ. Ψευδο - Πλάτ. Ἄλκ. I σ. 130 E. « διαλέγεται — οὐ πρὸς τὸ σὸν πρόσωπον, ὡς ἔοικεν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην ποιούμενος τοὺς λόγους, τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ ψυχὴ—ψυχὴν ἄρα ἡμᾶς κελεύει γνωρίζαι ὁ ἐπιτάττων γινῶναι: ἐαυτὸν ». *non ea figura, quae* οὐχὶ ἡ μορφή ἐκεῖνη, ἥτις *deum* θεός, θεῖον ὄν. *siquidem* ἰδ. ἐν ἀρχῇ τῆς § ταύτης. *deum* *ie...* Αἱ ψυχὰι ἐπλάσθησαν κατὰ τὸν Κικέρωνα καὶ τὸν στωϊκὸν πανθεισμὸν ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ. Εἶναι αὐταὶ διὰ τὸ σῶμα, ὅ,τι εἶναι ὁ θεὸς διὰ τὸν κόσμον, ἦτοι ὁ θεὸς εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου. Οὕτως ἐν τῷ ὄνειρῳ τοῦ Σικιπίωνος φαίνονται εὐδιάκριτα τὰ ἔχνη Πλατωνισμοῦ, ἰσχυρῶς ἀναμίκτου μετὰ ἰδεῶν στωϊκῆς φιλοσοφίας. Οἱ Στωϊκοὶ τὸν μὲν ἄνθρωπον ὠρίζον ὡς ζῶον λογικὸν *θ ν η τ ὄ ν*, τὸν δὲ θεὸν ὡς ζῶον λογικὸν *ἀ θ ἄ ν α τ ο ν*. Ὁ ἄνθρωπος ἄρα δὲν διαφέρει τοῦ θεοῦ παρὰ καθ' ὃ μέρος εἶναι ἀθάνατος. Πρβλ. καὶ Ψ - Πλάτ. Ἄξιοχ. 370 B : « οὐ γὰρ δὴ θνητὴ γε φύσις τοσόνδ' ἂν ἤρατο μεγεθουργίας, ὥστε καταφρονῆσαι μὲν υπερβαλλόντως θηρίων βίας, διαπεραιώσασθαι δὲ πελάγη, δείμασθαι δὲ ἄστρον, καταστήσασθαι δὲ πολιτείας, ἀναβλέψαι δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἰδεῖν περιφορὰς ἄστρον καὶ δρόμους ἡλίου τε καὶ σελήνης... εἰ μὴ τι θεῖον ὄντως ἐνῆν πνεῦμα τῇ ψυχῇ, δι' οὗ τῆν τῶν τηλικῶνδε περίνοιαν καὶ γινῶσιν ἔσχεν ». Εὐριπ. fr. 1018 καὶ Μένανδρ. « ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ἐστὶν ἐν ἐκάστῳ θεός ». *qui... qui... qui... qui... qui... qui...* (ἀναφορά). Αἱ διὰ τοῦ *qui* εἰσαγόμεναι προτάσεις εἶναι τὰ ὑποκείμενα, τὸ δὲ *deus* (θεός τ. ἔ. θεία δύναμις) τὸ κατηγορούμενον. *qui videt... sentit... meminit... providet...* ὅστις (ἥτις δύναμις θεία) ἔχει τὴν ζωὴν, τὴν αἴσθησιν, τὴν πρόνοιαν (κάμνει νὰ αἰσθανώμεθα, νὰ ἀναμνησκώμεθα, νὰ προνοῶμεν) καὶ ὅστις οὕτως κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον (*tam*) διευθύνει καὶ κυβερνᾷ καὶ κινεῖ τὸ σῶμα τοῦτο οὗ προϊσταται, καθ' ὃν τρόπον (*quam*) τὸν κόσμον τοῦτον *regit moderatur et movet* ὁ ὕπατος θεός. *memini, meminisse*, ῥ. ἔλλειπτ., *provideo, -vidi, -visum*, 2. *ut* καθὼς (κινεῖ κλπ.). *mundum mortalem — fragile corpus* κατὰ χασμὸν. *mundum ex quadam parte mortalem* φθαρτὸν (θνητὸν) ὡς πρὸς τι μέρος (ἐν τινι μέρει, ἐν τινι μέτρῳ). Ὁ κόσμος ἀπόλλυται ἐν μέρει μόνον, καθ' ὅτι ἔχει ἐν ἑαυτῷ τι τὸ ἀθάνατον. Ἴσως ὁ Κικέρων ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὴν ψυχὴν καὶ ἴσως ὡσαύτως τὴν ἀφθαρτον ὕλην τῶν

ἀστέρων. Ἡ σύγκρισις τοῦ θεοῦ κατὰ τὰς πρὸς τὸν κόσμον σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν ψυχὴν ὡς πρὸς τὰς πρὸς τὸ σῶμα σχέσεις αὐτῆς, εἶναι συνήθης εἰς τοὺς Στωϊκοὺς. *ipse* αὐτὸς οὗτος (αὐτὸς ὁ ἴδιος). *aeternus* αἰώνιος (ἀναρχος καὶ ἄπειρος). *sempiternus* ἀθάνατος. *fragile corpus* τὸ φθαρτὸν σῶμα. Ἡ φράσις αὕτη περιέχει τὸ θέμα Πλατωνικῆς προσπαθείας πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἧς προσπαθείας τὸν τρόπον ἠκολούθησε κατὰ γράμμα καὶ ὁ Κικέρων, ἀριστοτεχνικώτατα μεταφράσας, συντομώτερον ἐνίοτε, ἐκ τοῦ Φαίδρου (245 C ἰδ. § 19 ἐξ.) καὶ βραδύτερον πάλιν ἐπαναλαβὼν τὰ αὐτὰ αὐτολεξεῖ ἐν τοῖς Τουσκουλανοῖς (1,53 - 55). Κατὰ τὸν Μακρόβιον παρέχεται ἡ ἀπόδειξις ὑπὸ τύπον σωρείτου (*per gradus syllogismorum*) ὡς ἐξῆς :

I. Anima ex se movetur, quod autem ex se movetur principium motus est. Igitur anima principium motus est.

II. Anima principium motus est, quod autem principium motus est, natum non est. Igitur anima nata non est.

III. Anima nata non est, quod natum non est, immortale est, igitur anima immortalis est.

§ 19 (27). *Nam* πράγματι. Πρὸς τὰ ἐπόμενα πρβλ. Πλάτ. Φαῦδρον (ἐ. ἀν.). *quod semper movetur* « τὸ ἀεικίνητον » (= *quod semper sese movet*), ὅπερ αἰεὶ ἔχει (ἐσωτερικὴν, αὐτόματον) κίνησιν, ὅπερ αἰεὶ αὐτομάτως ἑαυτὸ κινεῖ. *motum adfert alicui* κίνησιν ἐπιφέρει (δίδει) τινὶ « τὸ δ' ἄλλο κινουῦν », *quodque* : τὸ-*que* = καὶ (ταυτοχρόνως). *quodque ipsum agitur aliunde* = « καὶ » (ἀλλὰ) « ὑπ' ἄλλου » κινούμενον (τιθέμενον εἰς κίνησιν). *aliunde* ἄλλοθεν = « ὑπ' ἄλλου » (πρβλ. § 20 = *pulsu externo* δι' ἐξωτερικῆς ὠθήσεως, δι' ἐξωτερικῆς δυνάμεως). *quando finem habet motus* (= *movendi*) ὅταν παύη ἡ κίνησις = « παῦλαν ἔχον κινήσεως ». *vivendi finem habet necesse* ≡ « παῦλαν ἔχει ζωῆς » ἀνάγκη νὰ ἔχη παῦλαν ζωῆς. *solum igitur quod sese movet* = « μόνον δὴ τὸ αὐτὸ κινουῦν ». (*movēdo, movi, motum*, 2). *quia numquam deseritur a se* = « ἄτε οὐκ ἀπολεῖται ἑαυτὸ », διότι οὐδέποτε δύναται νὰ ἐγκαταλείψῃ ἑαυτό. *desero, -rūi, rtum*, 3. *numquam ne moveri quidem desinit* = « οὐποτε λήγει κινούμενον ». Ἐξαίρεται τὸ *moveri* κείμενον μεταξὺ *ne — quidem*. Ἐνοταῖθα αἱ δύο ἀρνήσεις (*numquam — ne... quidem*) δὲν αἴρουσιν ἀλλή-

λας. (*desino, -sii, sĭtum, 3*). *quin etiam ceteris quae moventur, hic fons hoc principium est movendi* = « ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα κινεῖται τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως ». *quin etiam* = πρὸς τούτοις, ἐκτὸς τούτων. *hic fons, hoc principium* αὕτη (καθ' ἕλξιν ἀντὶ τοῦτο *id. § 13 : quem oceanum*) εἶναι πηγὴ, τοῦτο ἀρχὴ. *principii autem nulla est origo* = « ἀρχὴ δὲ ἀγέννητον », τῆς ἀρχῆς δὲ οὐδεμία εἶναι γένεσις. (*origo, originis, θ.*). *nam ex principio oriuntur omnia* = « ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γιγνόμενον γίνεσθαι ». (*orior, ortus sum, 4*. γεννῶμαι, φύομαι, γίγνομαι). *ipsum autem nulla ex re alia nasci potest* = « αὐτὴν δὲ μηδ' ἐξ ἐνός ». *nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde* = « εἰ γὰρ ἔκ του ἀρχῆ γίγνοιτο, οὐκ ἂν ἔτι ἀρχὴ γίγνοιτο ». *quodsi numquam oritur, ne occidit quidem umquam* = *quodsi principium caret, caret etiam extremo* « ἐπειδὴ δὲ ἀγέννητόν ἐστι καὶ ἀδιάφθορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι ». Ἡ ψυχὴ ἄρα εἶναι αἰώνια « ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος ». *nam principium extinctum* (σβεσθεῖσα, καταστραφεῖσα, ἐὰν παύσῃ νὰ ὑπάρχη) *nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit* = « ἀρχῆς γὰρ δὴ ἀπολομένης οὔτε αὐτὴ ποτε ἔκ του οὔτε ἄλλο ἐξ ἐκείνης γενήσεται ». *ex alio* ἐξ ἄλλου (= « ἔκ του »). *ex se* ἐξ αὐτῆς. *siquidem necesse est a principio oriri omnia* = « εἴπερ ἐξ ἀρχῆς δεῖ τὰ πάντα γίνεσθαι ». *ita fit, ut . . . sit* οὕτω προέρχεται, προκύπτει ὅτι . . . *ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur . . .* (= *ipsum se moveat*) ὅτι τῆς κινήσεως ἡ ἀρχὴ παράγεται ἐκ τούτου, ὅπερ αὐτὸ ὑφ' ἑαυτοῦ κινεῖται (αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ) = « οὕτω δὲ κινήσεως μὲν ἀρχὴ τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ », ἦτοι *ut motus, ordiatur ex eo, quod.* (*ordior, orsus sum, 4*). *id autem nec nasci potest nec mori* = « τοῦτο δὲ οὔτ' ἀπόλλυσθαι οὔτε γίνεσθαι δυνατόν ». *vel concidat omne caelum omnisque natura et consistat necesse est* ἄλλως (*vel*) ἀνάγκη θὰ ἦτο (θὰ ἔπρεπε) πᾶς ὁ οὐρανὸς ὁμοῦ νὰ καταρρεύσῃ καὶ πᾶσα ἡ φύσις (ἡ πλάσις, ἡ δημιουργία) νὰ σταθῇ (σταματήσῃ) = « ἡ (= *vel*) πάντα τε οὐρανὸν πᾶσάν τε γένεσιν (ὁ Κικέρων ἀνακριβῶς μεταφράζει διὰ τοῦ *natura*) συμπεσοῦσαν στηναί », (Πλατ. Φαῖδρ. 245 D). *consisto, costiti, 3.* Ὁ νοῦς ὅσον ἀδύνατον εἶναι ὁ κόσμος καὶ ἡ κίνησις αὐτοῦ νὰ παύσῃ, τόσον ἀδύνατον ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ψυχὴ, ὡς ἑαυτὴν κινεῖσα ἀρχέγονος δύναμις ἢ νὰ γενῶνται ἢ νὰ καταστρέφεται. Τοῦτο ἀληθεύει μόνον ἐφ' ὅσον προσαρμύζεται εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς κινήσεως, ὡς τὸ ὑπέρτατον κίνητρον.

nec vim ullam nanciscatur, qua a primo (= « αὔθις ») impulsu moveatur οὐδὲ θά εὗρισκε πλέον δύνάμιν τινά διὰ ταύτης (qua = ut ea) πάλιν (ἐξ ἀρχῆς) ὠσθεῖσα κινήθη = « καὶ μή ποτ' αὔθις ἔχειν, ὅθεν κινήθεντα γενήσεται ». *Nanciscor, nactus ἢ nactus sum*, 3.

IX.

Περίληψις. Ὁ Ἀφρικανὸς ὁ Πρεσβύτερος ἀποδείξας ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀρχὴ αἰωνία ἀγέννητος καὶ ἀθάνατος ἔχουσα πατριδα τὸν οὐρανὸν συμπεραίνει ὅτι ἡ ἀληθὴς δόξα τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς εὗρίσκεται ἐν τῇ οὐρανόσφαιρᾳ τῶν ψυχῶν ἀρχικῆ ἔδρᾳ, εἰς ἣν τοσοῦτω μᾶλλον παρεσκευασμένος φθάνει, ὅσῳ περισσότερον παρέμεινεν ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῆ μακρὰν τῶν σωματικῶν παθῶν. Ὁ δοῦλος τῶν ἡδονῶν, περιφρονητὴς τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων νόμων, κυλινοῦται περὶ τὴν γῆν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ποῖν ἢ δυνηθῆναι ἐπιστρέφει εἰς τὴν οὐρανόσφαιραν αὐτοῦ. — Ὁ δαιμόσιος ἐξαφανίζεται, ὁ ἔργονος ἀφνιζέται.

§ 20 (28). *cum pateat igitur... id esse* λοιπὸν ἀφοῦ εἶναι πρόδηλον (φανερὸν) ὅτι τοῦτο εἶναι... (*pateo, - tui, -, 2.*). *quod a se ipso moveatur* ὅπερ δι' αὐτοῦ τούτου κινεῖται, τὸ ὑφ' ἑαυτοῦ κινούμενον, « ἀθανάτου δὲ πεφασμένου τοῦ ὑφ' ἑαυτοῦ κινουμένου ». *quis est, qui... neget?* τίς ὑπάρχει ὅστις... ἤθελεν ἀρνηθῆναι; *hanc naturam animis esse tributam* ὅτι αὕτη ἡ φύσις (ἡ φυσικὴ ιδιότης) παρεχωρήθη ταῖς ψυχαῖς (τῇ ψυχῇ) : *tribuo, - bui, - bütum, 3.* = χορηγῶ, ἀπονέμω. Ὁ νοῦς : πάντες πιστεύομεν ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει αὐτὴν τὴν ιδιότητα. *inanimum est enim omne, quod... äψυχον* (ἄμοιρον ἰδίας ζωτικότητος) εἶναι πράγματι πᾶν, ὅπερ... *pulsu agitur externo* (πρβλ. § 19 : *agitatur aliunde*) « πᾶν γὰρ σῶμα, ὃ μὲν ἐξωθεν τὸ κινεῖσθαι, ἄψυχον ». *quod autem est animal, id motu cietero interiore et suo* ὃ δὲ εἶναι ἔμψυχον (*animal, τ. ἔ. ἔχει ἰδίαν ζωτικότητα*), τοῦτο κινεῖται διὰ κινήσεως ἐσωτερικῆς καὶ ἰδίας αὐτοῦ, « ὃ δὲ ἔνδοθεν αὐτῷ ἐξ αὐτοῦ, ἔμψυχον ». *nam haec est propria natura animi atque vis* διότι αὕτη εἶναι ἡ φύσις (ἡ φυσικὴ ῥοπή, ἡ φυσικὴ κλίσις) καὶ ἡ οὐσία (δύνάμις, ἰδιότης) τῆς ψυχῆς, « ὡς ταύτης οὐσης φύσεως ψυχῆς ». *quae si est una ex omnibus, quae sese moueat* εἰάν δὲ αὕτη (ἡ φύσις τῆς ψυχῆς) εἶναι ἡ μόνη (*una*) ἐξ ὄλων

(μεταξὺ ὄλων), ἥτις ἐαυτὴν κινεῖ, « εἰ δ' ἔστι τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι τὸ αὐτὸ ἐαυτὸ κινουῖν ἢ ψυχὴν ». Ἡ ἀντωνυμία quae συνεφώνησε πρὸς τὸ natura atque vis ἀντὶ τὴν συμφωνήσῃ πρὸς τὸ animi. se ipsa moveat = ipsa a se moveatur (ιδ. ἀνωτ.). neque nata certe est et aeterna est οὕτε ἐγεννήθη βεβαίως καὶ αἰωνία εἶναι (περὶ τοῦ neque... et πρβλ. § 9 τελ.). « ἐξ ἀνάγκης ἀγέννητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη ». Ἐνταῦθα τελειώνει ὁ συλλογισμὸς, ὃν μετέφρασαν ὁ Κικέρων ἐκ τοῦ Φαίδρου τοῦ Πλάτωνος, ἐπανέλαβεν δ' ἐν τοῖς Τουσκουλανοῖς αὐτοῦ (1,53 ἐξ.), ὡς ἐλέχθη, καὶ συνεκεφαλαίωσε βραδύτερον διὰ βραχέων ἐν τῷ περὶ φιλικίας βιβλίῳ του. Διὰ τοῦτου τοῦ συλλογισμοῦ (ratio) ἀποδεικνύεται πραγματικῶς μόνον ἀρχὴ τις αἰωνία κινήσεως διὰ τὸν κόσμον οὐχὶ ἡ ἀθανασία ἢ μάλλον ἀποδεικνύεται ἡ αἰωνιότης τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς (nascor, natus sum, 3).

§ 21 (29). hanc ἐνν. naturam animi atque vim animi ἀντὶ hunc (animum, ιδ. § 20 : quae si est κλπ.) = αὐτὰ τὰ χαρίσματα (τὰ π ρ ο ι κ ι ἄ) τῆς ψυχῆς σου. optimis in rebus! ἐν τοῖς βελτίστοις πράγμασιν, ἐν ταῖς εὐγενεστάταις ἀπασχολήσεσι! sunt autem... de salute patriae εἶναι δὲ (εὐγενεστάται ἐνασχολήσεις) αἱ φροντίδες (= ἡ διαρκὴς ἐπιμέλεια) περὶ τῆς διατηρήσεως (φυλάξεως, σωτηρίας, τοῦ μεγαλείου) τῆς πατρίδος. Ταῦτα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ ἐν § 5 καὶ ἐξῆς εἰρημένα. quibus ἐνν. curis (ἀφαιρ. ὄργαν.). agitalus et exercitalus (ἡ ψυχὴ) ἐλαυνομένη (κινουμένη) καὶ ἀσκουμένη (ἄξιον παρατηρήσεως τὸ ὁμοιοτέλευτον πρβλ. καὶ § 20 τέλ. certe est — aeterna est). velocius ταχύτερον, γοργότερον (μετὰ θάνατον) : velox, -ōcis. sedem et domum τὸ πρῶτον ἐξαίρει τὴν ιδέαν τοῦ ἰδίου αὐτῆς τόπου, τὸ δεύτερον τὴν διάρκειαν τῆς ἐκεῖ διαμονῆς (ιδ. § 12 καὶ § 17 ὡς καὶ Cic. Tusc. 1, 118 : ut... in aeternam et plane in nostram domum remigremus). pervolabit (pervolo, = πετόμενος ταχέως ἀφικνουῖμαι εἰς...). Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει ὁ Κικέρων ἐν ἀποσπάσματι, ὅπερ διέσωσεν ἡμῖν ὁ ἱερός Αὐγουστῆνος, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ (pervolo, 1). ocius ταχύτερον, ἤτοι μὲ μικροτέραν βράδυνσιν. Τὴν αὐτὴν ὥραίαν σκέψιν ἐπαναλαμβάνει ὁ Κικέρων ἐν τοῖς Τουσκουλανοῖς (ocius, συγκρ. ἐπίρρ. τοῦ ociter). si iam tum, cum..., eminebit foras et abstrahet ἐὰν ἤδη τότε, ὅτε..., θὰ ἐκπηδήσῃ πρὸς τὰ ἔξω καὶ θὰ ἀποσπάσῃ (forās, ἐπίρρ. θύραζε, ἔξω). Ἐκάτερον ἐπέξηγεῖ τὸ ἕτερον. Τοῦ eminebit foras κλπ.

ἡ ἔννοια εἶναι : θὰ μάθῃ νὰ ἀποχωρίζεται ἐκ τῆς ἐπιγείου ζωῆς καὶ νὰ λησμονῇ τὸ φθαρτὸν σκῆνωμα αὐτῆς (τὰς ἀνθρωπίνους ἀθλιότητας) ἀνυψουμένη εἰς τὴν μελέτην τῶν πέραν τοῦ τάφου (πρβλ. Πλάτ. Φαίδ. 80 E : « ἐὰν μὲν καθαρὰ ἀπαλλάττηται, μηδὲν τοῦ σώματος ξυμφέρουσα, ἅτε οὐδὲν κοινονοῦσα αὐτῷ ἐν τῷ βίῳ ἔχοῦσα εἶναι, ἀλλὰ φύγουσα αὐτὸ καὶ συνηθροισμένη αὐτὴ εἰς αὐτὴν ») emīnēo, -nūi, 2. abstrāho, -trāxi, -tractum, 3. *inclusus in corpore* πρβλ. § 6 : e corporum vinculis tamquam e carcere καὶ § 7 : corporis custodiis. (*inclūdo, -clūsi, -clūsum*, 3). *ea, quae extra erunt* τὰ ἐκτὸς (τοῦ σώματος, τοῦ σωματοειδοῦς) ἐσόμενα, τὴν ἀλήθειαν, τὴν πραγματικότητα. Ἄρα γε, ἐννοεῖ ὁ Κικέρων τὰ ὄντως ὄντα (τὰς ἰδέας) τοῦ Πλάτωνος ; *contemplans* σκοποῦσα. *quam maxime* ὡς οἷόν τε πλεῖστον. Σύναψον πρὸς τὸ *se . . . abstrahet. A corpore . . . corporis voluptatibus*. Κατὰ τὰς θεωρίας τῶν Πυθαγορείων καὶ τοῦ Πλάτωνος πηγῇ τοῦ κακοῦ εἶναι ἡ ὕλη. Πρὸς ἀγνότητα ἄρα βίου ἐπιβάλλεται ἡ ἀπολύτρωσις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν πειρασμῶν τῶν αἰσθήσεων. Οὕτω μόνον διατηρουμένης τῆς καθαρότητος τῆς ψυχῆς, θὰ δυνηθῇ αὕτη συναθροισμένη εἰς ἑαυτὴν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἀρχικὴν κατάστασιν. Ὁ Κικέρων λέγει ὅτι εἶναι « *voluptates . . . (τὰ θέλγητρα) illecebreae atque escae* (δέλεαρ) *malorum* καὶ ὅτι *Plato escam malorum voluptatem appellat, quod eā videlicet homines capiantur sicut hamo* (διὰ τοῦ ἀγκίστρου) *pisces* ». *quasi* οὕτως εἰπεῖν. *libidinum* τῶν σαρκικῶν ὁρμῶν, τῶν παθῶν *libīdo, libidinis* θ. *voluptatibus* (δοτ.) *oboedientium* ὑπεικουσῶν (ὑποκειμένων, δούλων) εἰς τὰς ἡδονὰς (πρβλ. § 17 : *sermonibus vulgi dedidēris*). *deorum ac hominum iura* τὰ δίκαια θεῶν καὶ ἀνθρώπων, τὰ ὅσια καὶ τὰ δίκαια. *corporibus* (ἀφαιρ.) ἐκ τῶν σωμάτων. *volutantur nec . . . revertuntur* κυλινδρῶνται καὶ δὲν ἐπιστρέφουσι (χωρὶς νὰ ἐπιστρέφωσι). Ὁ Πλάτων (Φαίδ. 81B) λέγει : « ἐὰν δέ γε . . . μεμιασμένη καὶ ἀκάθαρτος τοῦ σώματος ἀπαλλάττηται, ἅτε τῷ σώματι ἀεὶ ξυνοῦσα καὶ τοῦτο θεραπεύουσα καὶ ἐρῶσα καὶ γεγοητευμένη ὑπ' αὐτοῦ, ὑπὸ τε τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἡδονῶν, ὥστε μηδὲν ἄλλο δοκεῖν εἶναι ἀληθές ἀλλ' ἢ τὸ σωματοειδές . . . βαρύνεται τε καὶ ἔλκεται πάλιν εἰς τὸν ὄρατὸν τόπον . . . περι τὰ μνήματά τε καὶ τοὺς τάφους κυλινδρουμένη » . *nisi multis exagitati saeculis* εἰμῆ, ταλαιπωρηθεῖσα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας (μετὰ πολλῶν αἰῶνων δοκιμασίας). Κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ ψυχὴ, ἥτις δὲν ἔχει ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπιθυμιῶν

τῶν ἀισθήσεων, περιωθεῖται περὶ τὴν γῆν ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν. Ἄξια ἀναγνώσεως εἶναι ὅσα σχετικὰ γράφει οὗτος (Φαῖδρ. 249) καὶ ὁ Βεργίλιος (Αἴν. 6, 735 κ.έξ.). *revertuntur* ἰδὲ § 5 : *huc revertuntur* καὶ § 17 : *reditum in hunc locum. ille discessit, ego somno* (ἀφαιρ.) *solutus sum* (ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι τὸ πλήρες δυνάμεως ἀσύνδετον) = ἐκεῖνος ἀπῆλθεν (ἐξηφανίσθη), ἐγὼ ἀφουπνίσθην. (*solvo, solvi, sulūtum, 3.* = λύω.). Πολλὰ πείθουσιν ὅτι αἱ λέξεις αὗται τοῦ Ἐνυπνίου τοῦ Σκιπίωνος εἶναι καὶ τὸ τέλος τῆς πραγματείας τοῦ Κικέρωνος *de re publica*: πρβλ. *Cic. de amic. 14* : « *qui* (Scipio ὁ Νεώτερος) . . . *triduum* (ἐπὶ τριήμερον) *disseruit* (διέλαβε) *de re publica, cuius disputationis fuit extremum . . . fere de immortalitate animorum, quae se in quiete* (ἐν ὕπνῳ) *per visum* (κατ' ὄναρ) *ex Africano* (τοῦ Πρεσβυτέρου) *audisse dicebat* »).

ΕΞΩΦΥΛΛΟΝ : ΔΟΥΓΙΑΣ ΜΟΝΤΕΣΑΝΤΟΥ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΛΛΑΣ

21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

0020556944

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

